

Reaaliat lapsille käännettäessä Johanna Spyrin teoksen
Heidi kann brauchen, was es gelernt hat neljässä
suomennoksessa

Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (saksa)
Pro gradu –tutkielma
Toukokuu 2008

Tanja Väre

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Käännöstiede (saksa)

Väre, Tanja: Reaaliat lapsille käännettäessä Johanna Spyrin teoksen *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat* neljässä suomennoksessa

Pro gradu –tutkielma 66 sivua, liitteet 2 sivua, saksankielinen lyhennelmä 14 sivua

Toukokuu 2008

Tässä tutkielmassa tarkastellaan reaalioiden kääntämistä lapsille ja ajan vaikutusta niiden kotouttamiseen tai vieraannuttamiseen. Tutkimusaineistona on Johanna Spyrin tyttökirja *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat* vuodelta 1981 ja sen neljä suomennosta vuosilta 1928, 1938, 1960 ja 1994. Lähdetekstissä on maininta, että se on lyhentämätön versio alkuperäisestä vuoden 1881 painoksesta. Lähdetekstissä esiintyneet 44 reaaliala on jaettu erisnimiin ja yleisnimiin. Erisnimiin reaalioihin kuuluvat henkilönimet, eläinnimet ja maantieteelliset nimet. Yleisnimiä reaalioita ovat luontoon ja kulttuuriin kuuluvat ilmiöt. Suomennoksia tarkastellaan Leppihalmeen (2001) kehittämien käännösstrategiamallien avulla. Tarkastelussa käytetyt käännösstrategiat ovat suora lainaus, käännöslaina, korvaaminen yläkäsitteellä, selittävä kääntäminen, poisto ja kulttuurinen adaptaatio. Suora lainaus katsotaan äärimmäisen vieraannuttavaksi ja kulttuurinen adaptaatio äärimmäisen kotouttavaksi strategiaksi.

Kokonaiskuvan muodostamista kussakin suomennoksessa käytetystä globaalista käännösstrategiasta hankaloittaa se, ettei reaalian kääntäminen vain yhdellä käännösstrategialla ole aina mahdollista. Varsinkin luontoon liittyviä reaalioita on kaikissa suomennoksissa myös käännetty epäjohdonmukaisesti vaihtelevilla käännösstrategioilla.

Avainsanat: Reaaliala, lapsille kääntäminen, kotouttaminen ja vieraannuttaminen

TUTKIELMAN SISÄLTÖ

1.	JOHDANTO	1
2.	LASTEN- JA NUORTENKIRJALLISUUS JA SEN KÄÄNTÄMINEN	3
2.1	Lasten- ja nuortenkirjallisuuden määrittely	5
2.2	Lapsille kääntäminen	6
2.2.1	Lapsille käännetyn tekstin hyväksyttävyyys ja normit	8
2.2.2	Kotouttaminen ja vieraannuttaminen lapsille käännettäessä	11
3.	TUTKIMUSAINEISTO	13
4.	REAALIAT	15
4.1	Reaalioiden kääntäminen	16
4.2	Reaalioiden käännsstrategiat	18
4.2.1	Suora lainaus	19
4.2.2	Käännöslaina	20
4.2.3	Kulttuurinen adaptaatio	20
4.2.4	Korvaaminen yläkäsitteellä	21
4.2.5	Selittävä kääntäminen	21
4.2.6	Poisto	22
5.	ERISNIMET REAALIOINA	23
6.	REAALIAT TUTKIMUSAINEISTOSSA	24
6.1	Erisnimiset reaaliat	25
6.1.1	Henkilönimet	25
6.1.2	Eläinnimet	30
6.1.3	Maantieteelliset nimet	33
6.2	Yleisnimiset reaaliat	37
6.2.1	Luontoon kuuluvat reaaliat	38
6.2.2	Kulttuuriin kuuluvat reaalia	49

7.	ANALYYSIN TULOKSET	53
8.	PÄÄTELMÄT	59
	LÄHDELUETTELO	63
	LIITTEET	
	DEUTSCHE KURZFASSUNG	

1. JOHDANTO

Kaunokirjallisuuden lajeista lastenkirjallisuuden kääntämistä pidetään kääntäjien keskuudessa aliarvostettuna, mikä Puurtisen (2000 106) mukaan näkyy muun muassa kirja-arvostelujen vähäisyytenä. Kuitenkin useat lastenkirjallisuuden kääntämiseen perehtyneet tutkijat (esim. Klingberg 1977, Oittinen 2000, Puurtinen 2000) ovat osoittaneet, että lastenkirjallisuuden kääntäminen voi olla kääntäjälle monella tapaa haasteellisempaa, jopa vaikeampaa kuin aikuiskirjallisuuden kääntäminen. Kääntäjän on lapsille käännettäessä sovitettava käänöksensä aina kulloisellekin ikäryhmälle sopivaksi ja otettava näin huomioon kohderyhmänsä sekä kielellinen että yleistiedollinen rajoittuneisuus. Oittinen (2000, 4) painottaa, että lastenkirjallisuuden kääntäjän on hyvin onnistuakseen ikään kuin palattava mieleltään jälleen lapseksi. Kääntäjän ongelmana on yleensä Oittisen mukaan myös se, että lastenkirjallisuuden on miellytettävä sekä aikuis- että lapsilukijoita, sillä aikuiset päättävät julkaistavasta kirjallisuudesta.

Tässä tutkielmassa tarkastellaan reaaliota lapsille käännettäessä Johanna Spyrin kirjoittaman tyttökirjan *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat, Heidi osaa käyttää oppiansa* neljässä suomennoksessa, jotka ovat peräisin vuosilta 1928, 1938, 1960 ja 1994. Tutkielmassa käytetty lähdeteksti on vuodelta 1981, mutta siinä on maininta, että se on lyhentämätön versio alkuperäisestä vuoden 1881 painoksesta. Markstein (1998, 288) määrittelee reaaliat kulttuurisidonnaisiksi elementeiksi, jotka kuvastavat jonkin kansan tai kulttuurin identiteettiä, kuten esimerkiksi erilaiset esineet, tavat ruokalajit, rakennukset ja luonnonilmiöt. Bödeker & Wetzel-Sahm (1989, 235) luokittelevat reaalioksi myös erisnimet, vaikka niiden tehtävä on yleensä pikemminkin yksilöidä kohde kuin kuvailla sitä. Nimet antavat Bertillsin (2003, 393) mukaan meille kuitenkin tietoa kulttuurisesta kuuluvuudesta ja alkuperästä. Kaunokirjallisilla nimillä voi myös olla tarinan sisällön kannalta tärkeä merkitys.

Tässä työssä tarkasteltavat reaaliat on jaettu erisnimisiin ja yleisnimisiin. Erisnimisiin reaalioiden kuuluvat henkilönimet, eläinnimet ja maantieteelliset nimet. Yleisnimisiä reaalioiden ovat luontoon ja kulttuuriin kuuluvat ilmiöt. Mielenkiintona on erityisesti ajan vaikutus reaalioiden kääntämiseen, sillä Oittisen (1997, 139) mukaan käänös heijastaa aina aikaansa. Myös Puurtinen (2001, 83) muistuttaa, että kääntäjä on aina sidoksissa aikansa käänösnormeihin, jotka ovat erilaisia eri genreissä eli kirjallisuudenlajeissa.

Lastenkirjallisuudessa Puurtisen (1995, 22) mukaan yleensä ohitetaan lähdetekstiuskollisuus ja pyritään käännöksen hyväksyttävyyteen eli Touryn (1995, 56) sanoin kohdekielen ja kohdekielisen kirjallisuuden normien noudattamiseen. Vastakohta hyväksyttävyydelle on adekvaattisuus, mikä Touryn mukaan tarkoittaa lähdekielen ja lähdekielisen kirjallisuuden normien noudattamista. Normilla tarkoitetaan käyttäytymisessä, esimerkiksi kääntämisessä, havaittua säännönmukaisuutta. (Puurtinen 2001, 91). Pyrittäessä käännöksen hyväksyttävyyteen on Puurtisen (2001, 83) mukaan huomioitava myös kohdekulttuurissa vallitsevat ideologiset ja kasvatukselliset normit. Puurtinen tarkoittaa ideologialla itsestään selvinä pidettyjä käsityksiä, uskomuksia, arvoja ja asenteita, jotka ovat yhteisiä jollekin yhteiskuntaryhmälle tai kulttuurille.

Lähtöoletuksena tässä tutkielmassa on, että vuoden 1928 suomennoksessa pyrittäisiin hyväksyttävyyteen, mutta vuosien 1938, 1960 ja 1994 suomennoksissa yhä enemmän adekvaattisuuteen, sillä ajan kuluessa myös lasten maailmantietous on kehittynyt. Toisin sanoen suomennoksia vertailtaessa vuoden 1928 suomennos olisi reaalioiden kohdalla kotouttavin ja vuoden 1994 suomennos vieraannuttavin. Oittinen (2000, 278) tarkoittaa kotouttamisella menetelmää, jonka avulla teksti mukautetaan kohdekielen ja kohdekielisen kulttuurin mukaiseksi. Vieraannuttava käännös menetelmä puolestaan korostaa lähdetekstin ja lähdekulttuurin ominaisuuksia. Puurtinen (2001, 86) sisällyttää hyväksyttävyyden käsitteeseen kuuluvaksi myös tekstin luettavuuden ja ääneen luettavuuden. Luettavuudella tarkoitetaan tekstin ymmärrettävyyttä, joka on riippuvainen tekstin kielellisestä vaikeustasosta. Tässä työssä keskitytään vain luettavuuteen, sillä tyttökirjojen kohderyhmänä olivat Helsingin (1963, 101) mukaan 1900-luvun alkupuolella noin yhdeksän vuoden ikäiset ja sitä vanhemmat tytöt. Siksi voidaan olettaa, ettei ääneen luettavuus ole tyttökirjoissa keskeinen tekijä..

Reaaliota tarkastellaan tässä työssä Leppihalmeen (2001) kehittämien käännösstrategiamallien avulla. Tarkastelussa käytettävät käännösstrategiat ovat suora lainaus, käännöslaina, korvaaminen yläkäsitteellä, selittävä kääntäminen, poisto ja kulttuurinen adaptaatio, jolloin suora lainaus äärimmäisen vieraannuttavana ja kulttuurinen adaptaatio äärimmäisen kotouttavana edustavat toistensa ääripäitä muiden käännösstrategioiden sijoittuessa niiden välille.

Tutkielma koostuu kahdeksasta erillisestä luvusta. Seuraavassa luvussa 2 perehdytään ensin käsitteeseen lasten- ja nuortenkirjallisuus ja käsitellään sen jälkeen lapsille

kääntämistä, johon sisältyvät tärkeänä osana lapsille käännetyn tekstin hyväksyttävyyden ja normit sekä kotouttaminen ja vieraannuttaminen. Luvussa 3 esitellään tarkemmin tämän työn tutkimusaineisto, jonka jälkeen luvussa 4 perehdytään reaalioiden kääntämiseen ja esitellään tässä työssä reaalioiden tarkastelussa käytettävät käännösstrategiat. Luvussa 5 tarkastellaan vielä erikseen erisnimiä reaalioiden, jonka jälkeen luvussa 6 siirrytään tarkastelemaan tutkimusaineistossa esiintyviä reaalioiden. Luvussa 7 esitellään analyysiosan tuloksia ja luvussa 8 analyysiosan tulosten perusteella tehtyjä päätelmiä.

2. LASTEN- JA NUORTENKIRJALLISUUS JA SEN KÄÄNTÄMINEN

Suomenkielinen nuorisokirjallisuus oli Kuivasmäen (2007, 280) mukaan ennen 1800-luvun puoliväliä ja vielä sen jälkeenkin maassamme niukkaa, sillä vuosien 1543-1850 välisenä aikana ilmestyi 101 lapsille ja nuorille suunnattua teosta, joista vain 26 oli suomenkielisiä. Vuoteen 1899 mennessä nuorisokirjatuotanto ylsi uusintapainoksineen yli tuhanteen kirjaan ja lehteen, joista noin 80 prosenttia oli käännskirjallisuutta. Nuorisokirjallisuuden kehitykseen oli suurena vaikuttajana fennomania, snellmanilainen valistusideologia. Nuorison sivistämistä pidettiin tärkeänä, sillä maastamme haluttiin tehdä suomenkielinen sivistysvaltio. Kansalliskirjallisuus oli Suomessa 1800-luvun lopulla kuitenkin vielä luomisvaiheessa, minkä vuoksi kirjallisuutta hankittiin paljon ulkomailta. Kuivasmäen mukaan suomennostyöt olivat hyvää harjoitusta aloitteleville kirjailijoille, jotka kääntämisen myötä pääsivät tutustumaan maailmankirjallisuuteen.

Kuivasmäki (2007, 280) toteaa, että lasten- ja nuortenkirjallisuus oli alkuvaiheessa niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa lyhyitä tekstejä ja antologioita, joten myös käännskirjallisuus oli 1800-luvulla lyhytproosaa. Kuivasmäen (2007, 285) mukaan suomenkielistä laajempaa realistista proosaa, joka olisi ollut yhtenäisiä kertomuksia tai romaaneita, oli niukasti saatavissa suomennoksina ennen 1800-luvun puoliväliä. Suomea vaivasi myös pula kielitaitoisista kääntäjistä, minkä vuoksi kirjallisuutta suomennettiin paljon ruotsin kielelle tehdyistä käännskistä, sillä ruotsia osattiin muita kieliä paremmin. Suomalaiset kustantajat katsoivat asiakseen valistaa lapsia ja nuoria kasvatuksellisesti, joten käännskirjallisuudessa näkyi vahvasti kristinuskon propagointi. Erityisesti Saksasta tuodun kirjallisuuden katsottiin olevan ”puhdashenkistä” ja hyväksi suomalaislapsille, sillä 1800-luvulla kiinnitettiin huomiota ennen kaikkea kielen ja moraalin puhtauteen. Kristillisyyden viestittämistä myös

pidettiin yleensä sanataidepyrkimystä tärkeämpänä. Kuivasmäki (2007, 290) toteaa, että erityisesti tyttöjen haluttiin lukevan uskonnollista ja kasvattavaa kirjallisuutta. Mikäli kirjan päähenkilönä oli tyttö, hän oli kiltti ja palveleva. Ilmiö näkyy myös Sypyrin *Pikku Heidi*-kirjoissa, joissa kirjan päähenkilö, orvoksi jäänyt Heidi, kuvataan nöyräksi ja avuliaaksi tytöksi. Kuivasmäen (2007, 292) mukaan 1800-luvun tyypillistä nuorisokirjallisuutta olivat löytölapsitarinat, jotka kertoivat, miten vaikeudet voitetaan. Nuorisokirjallisuuden alkuvaiheessa ei ollut vielä erikseen kirjallisuutta tytöille ja pojille, vaan eri tyypit syntyivät Kuivasmäen & Heiskanen-Mäkelän (1990, 80-81) mukaan vasta 1800-luvun loppupuolella. Tyttökirjoissa päähenkilönä on tyttö, ja niissä kuvataan tyttöjä oletetusti kiinnostavaa elämänpiiriä, kuten perhettä. Tyttökirjat ovat rakenteeltaan yleensä tapahtuma- tai juoniromaaneja. Samoin poikakirjoissa on päähenkilönä poika, ja niissä kuvataan poikia oletetusti kiinnostavia asioita, kuten jännittäviä seikkailuja. Kuivasmäen & Heiskanen-Mäkelän mukaan tyttö- ja poikakirjat ovat ajan myötä muuttuneet vähemmän sukupuolisidonnaisiksi, mutta samalla myös niiden suosio ja määrä on vähentynyt roolikäsitysten muuttuessa.

Lastenkirjallisuus on Puurtisen (2000, 106-107) mukaan ollut niin kirjallisuudenlajina kuin tutkimuskohteenakin aliarvostettua, mikä näkyy hänen mukaansa muun muassa kirja-arvostelujen vähäisyytenä ja ylimalkaisuutena sekä lasten- ja aikuiskirjallisuuden erillisinä kirjallisuuspalkintoina. Puurtinen ei pidä kovin todennäköisenä, että lastenkirjailija voisi saada esimerkiksi Finlandia-palkinnon. Puurtinen pitää lastenkirjallisuutta kuitenkin kiinnostavana tutkimuskohteenä sen monimuotoisuuden vuoksi. Lastenkirjojen tehtävä ei ole vain viihdyttää lukijoitaan, vaan niitä käytetään myös lapsen kasvatuksen ja sosiaalistamisen välineinä. Lastenkirjallisuudessa esimerkiksi ideologiset, didaktiset, eettiset ja moraaliset normit ovat voimakkaampia kuin aikuiskirjallisuudessa, ja ne ovat myös erilaisia eri kulttuureissa ja eri aikakausina. Lapset ovatkin Puurtisen mukaan kirjailijoille ja kääntäjille monella tavalla aikuislukijoita vaikeampi kohderyhmä. Sen lisäksi, että kirjan on oltava ”hyväksi lapselle”, myös esimerkiksi kirjan juoni, henkilökuvaus ja kieli on mukautettava lapsen käsityskykyä ja lukutaitoa vastaavaksi. Lapsille kirjoittaminen onkin aina tasapainottelua, sillä toisaalta kirjan pitäisi olla mielenkiintoa herättävä ja sellainen, josta lapsi voisi oppia jotain uutta, mutta toisaalta Puurtisen mukaan lasten intoa kirjallisuutta kohtaan ei saisi lannistaa liian vaikeaselkoisilla teksteillä.

Tarkastelen seuraavaksi, mitä lasten- ja nuortenkirjallisuudella oikeastaan ymmärretään, sillä joskus raja aikuiskirjallisuuden ja lasten- ja nuortenkirjallisuuden välillä voi olla häilyvä riippuen määrittelijästä sekä ajankohdasta.

2.1 Lasten- ja nuortenkirjallisuuden määrittely

Ruotsalainen pedagogi ja lastenkirjallisuuden tutkija Göte Klingberg (1977, 46) määrittelee lastenkirjallisuuden kirjallisuudeksi, joka on tuotettu erityisesti lapsia varten. Hän jättäisi tämän luokittelun ulkopuolelle kaiken muun kirjallisuuden, mikä ei ole erityisesti juuri lapsille suunnattua, vaikka lapset sitä ehkä lukevatkin. Ruotsalainen lastenkirjailija Lennart Hellsing (1963, 12) toisaalta lähestyy lastenkirjallisuutta sosiologisesta ja psykologisesta näkökulmasta, ja hänen mukaansa lastenkirjallisuus on kaikkea sitä, mitä lapsi lukee ja kuulee esimerkiksi sanomalehdistä, televisiosta tai radiosta. Hellsing määrittelee tämän perusteella lastenkirjallisuudeksi kaiken sen, minkä lapsi itse kokee kiinnostavaksi iästä riippumatta.

Oittinen (2000, 62-64) huomauttaa, että mikäli lastenkirjallisuutta tarkastellaan lasten näkökulmasta, täytyy pohtia myös sellaisia kysymyksiä, kuten kuinka lapset itse näkevät heille tarkoitetun kirjallisuuden ja kuinka näkökulma poikkeaa aikuisten ja lasten välillä. Olisi yksinkertaistamista rajoittaa lastenkirjallisuuden käsite nimenomaisesti juuri lapsille kohdistettuun kirjallisuuteen, sillä monet aikuismaailmaan liittyvät ilmiöt, kuten esimerkiksi rock-musiikin lyriikka, kuuluvat nykyisin myös lastenkulttuuriin. Samoin monet aikuislukijat saattavat pitää niin sanottujen lastenkirjojen lukemisesta. Oittinen antaakin pohdittavaksi kysymyksen, onko esimerkiksi teos *Liisan seikkailut ihmemaassa* lastenkirjallisuutta vai aikuisfiktiota? Carroll kirjoitti teoksen alun perin lapsille, mutta monet aikuislukijat ovat nykyään asiasta eri mieltä. Se, mikä koetaan lastenkirjaksi, riippuu täten paljon myös lukijasta. Nuorisokirjallisuuden tutkijat Riitta Kuivasmäki ja Sirkka Heiskanen-Mäkelä (1990, 63) käyttävätkin lapsille ja nuorille tarkoitetusta kirjallisuudesta suomen kieleen yhteisnimikkeeksi vakiintunutta käsitettä nuorisokirjallisuus, joka kattaa leikki-ikäisten kuvakirjat, nuorten aikuisten romaanit sekä sarjakuvat ja rock-lyriikan. Nuorisokirjallisuuden esitystavat ja -muodot ovat näin ollen yhtä moninaiset kuin aikuiskirjallisuudenkin.

Lastenkirjallisuuden määrittely riippuu paljon lukijasta ja näkökulmasta sekä ajasta. Aika vaikuttaa siihen, millaisena lukijana lapsi nähdään ja minkä katsotaan olevan lapselle hyväksi. Lapset eivät kuitenkaan voi itse päättää, kuinka heidän kirjallisuutensa määritellään eivätkä myöskään sitä, mitä heille tuotetaan ja käännetään, tai millaista kirjallisuutta he saavat luettavakseen. Lastenkirjallisuuden voidaan näin ollen katsoa olevan täysin aikuisten armoilla. Lukijoina lapsi ja aikuinen ovat kuitenkin täysin erilaisia, kuten Oittinen (2000, 63) toteaa, mikä tekee lastenkirjallisuuden kääntämisestä erityisen haasteellista.

2.2 Lapsille kääntäminen

Kokenut lasten- ja nuortenkirjallisuuden kääntäjä Carmen Bravo Villasante (1978, 46) teoksessa Reiss (1982, 7) pitää käännosongelmia samoina oli sitten kyse lasten- tai aikuiskirjallisuuden kääntämisestä. Reissin (1982, 7) mukaan lapsille ja nuorille kääntämistä voidaan kuitenkin pitää haasteellisempänä, sillä kääntäjän täytyy aina huomioida käännoksen vastaanottajaryhmän kielellinen kehittyneisyys, heidän ikänsä, maailmantietoutensa ja elämäkokemuksensa. Reiss pitää ongelmallisena sitä, että aikuinen on sekä kirjailijan että kääntäjän roolissa, jolloin aikuiselta vaaditaan kykyä asettua lapsen asemaan. Lasten käännoiskirjallisuutta myös kritisoidaan usein sen vuoksi, että se on huonosti käännettyä, mikä ei Reissin mukaan kuitenkaan aina viittaa kääntäjän taidottomuuteen vaan pikemminkin kohtuuttomiin työolosuhteisiin, joissa lastenkirjallisuuden kääntäjä joutuu työskentelemään. Kustantamot olettavat usein lastenkirjallisuuden kääntäjän työskentelevän nopeasti ja halvalla, jolloin teoratietoon perehtyminen jää puutteelliseksi. Reiss korostaa myös teoratiedon merkitystä lastenkirjallisuutta käännettäessä.

Oittisen (2000, 69) mielestä lastenkirjallisuuden kääntämisen sijaan tulisi puhua lapsille kääntämisestä, sillä kääntäjä kääntää aina jollekin tietylle vastaanottajaryhmälle, ja käännoksellä on aina jokin tietty funktio. Myös Oittinen korostaa lapsille käännettäessä sitä, että kääntäjän pitäisi kunnioittaa heitä ottamalla huomioon heidän iänmukaiset kykynsä. Onnistuakseen kääntäjän tulisikin Oittisen (2000, 4) mukaan löytää itsestään jälleen lapsen mieli. Oksaar (1979, 94-112) teoksessa Reiss (1982, 7-8) on tutkinut lapsen kielen kehitystä, ja hänen mukaansa kääntäjän on huomioitava lapsille käännettäessä, että lapsen kieliopillinen kehitys on kypsytynyt aikuisen tasolle vasta kymmenen ikävuoden jälkeen. Tekstin sisältö, rakenne ja kielellinen taso on yleensä

huomioitu jo lähdetekstissä tietyllä vastaanottajaryhmälle sopivaksi, mutta kääntäjän täytyy muokata lähdetekstin kielellinen taso kohdetekstin kielen rakenteisiin sopivaksi. On myös yleistä, että esimerkiksi kertovassa kirjallisuudessa kirjan tapahtumien päähenkilöt ovat itse nuoria, jolloin dialogilla on kirjassa hyvin merkittävä osa. Kääntäjälle ei tällöin riitä pelkästään kohdeikäryhmälle sopivan kielivastineen etsiminen kohdekielestä, vaan hänen täytyy myös tietää, kuinka lapsi tai nuori kulloisessakin ikävaiheessa itseään ilmaisee. Tämä tarkoittaa toisin sanoen sitä, että kääntäjän täytyy paitsi hallita kielen välittäminen lapsille myös tietää, kuinka lapsi hallitsee kielen.

Erityisen vaikeina lapsilukijalle Puurtinen (1995, 22) pitää toista kulttuuria heijastavia vieraita nimiä, mittayksiköitä, alluusioita ja lauserakenteita. Lapsille käännettäessä tulisi Puurtisen mukaan siksi ohittaa lähdetekstiuskollisuus ja pyrkiä pikemminkin käännöksen hyväksyttävyyteen, mikä tarkoittaa kohdekulttuurin normien noudattamista. Normeilla Puurtisen (2001, 91) mukaan tarkoitetaan käyttäytymisessä, esimerkiksi kääntämisessä, havaittua säännönmukaisuutta. Joissakin kulttuureissa lastenkirjallisuutta Puurtisen (1995, 23) mukaan käytetään pääasiassa ideologiseen ja kasvatukselliseen tarkoitukseen, jolloin kääntäjän on hallittava hyvin kohdekulttuurissa kunakin aikana vallitsevat didaktiset, ideologiset, moraaliset, eettiset ja uskonnolliset normit. Lähdetekstin jonkin asteinen manipulointi on tällöin usein välttämätöntä, jotta käänнос olisi kohdekulttuurissaan ”sopivaa” luettavaa lapsille. Esimerkkinä tästä Puurtinen (2000, 120) mainitsee Neuvostoliitossa vallinneen ajanjakson, jolloin lastenkirjojen oli oltava sopuoinnussa viisivuotissuunnitelmien ja teollistamisohjelman kanssa ja korostettava työn kasvattavaa merkitystä. Propaganda saattoi näkyä jopa kirjan nimessä, esimerkiksi *Leikkikalujen sota* tai *Bolshevikkiorava*. Japanilaiselle kulttuurille on puolestaan Puurtisen mukaan ominaista harmonian, tasapainon ja moraalisen opettavaisuuden korostaminen, ja esimerkiksi länsimaiset sadut on käännettäessä muokattu näitä arvoja vastaaviksi. Niinpä japaninkielisessä *Punahilkassa* susi pyytää lopussa anteeksi pahoja tekojaan ja lupaa olla vastedes kiltti.

Tarkastelen seuraavassa luvussa tarkemmin käännetyn tekstin hyväksyttävyyttä ja siihen vaikuttavia normeja. Hyväksyttävyyden käsitteeseen kuuluu tärkeänä osana myös tekstin luettavuus.

2.2.1 Lapsille käännetyn tekstin hyväksyttävyyden ja normit

Israelilainen kääntämisen tutkija Gideon Toury (1995, 56-57) määrittelee käännöksen sitä hyväksyttävämmäksi, mitä enemmän se noudattaa kohdekielen ja kohdekielisen kirjallisuuden normeja. Mikäli käännös on uskollinen lähdetekstille ja noudattaa lähdekielen ja lähdekielisen kirjallisuuden normeja, kutsutaan sitä Touryn mukaan adekvaatiksi. Toury (1995, 58) jakaa käännöksen hyväksyttävyyttä säätelevät käännösnormit kahteen pääkategoriaan. **Ennakkonormit** (preliminary norms) vaikuttavat käännöstekstien valintaan sekä siihen, sallitaanko kääntäminen niin sanotusti kolmannen kielen kautta. **Toimintanormit** (operational norms) ovat käännösprosessia ohjaavia normeja, jotka vaikuttavat kääntäjän tekemiin ratkaisuihin, muun muassa käännöksen kieleen ja tyyliin. Toimintanormit voivat joko suoraan tai epäsuorasti ohjata kääntäjän pyrkimystä joko adekvaattisuuteen tai hyväksyttävyyteen.

Puurtinen (2001, 83) muistuttaa, että käännösnormit ovat erilaisia eri genreissä eli kirjallisuuden lajeissa ja myös muuttuvat ajan myötä. Lastenkirjallisuudessa käännösnormit yleensä sallivat enemmän lähdeteoksen manipulointia kuin aikuisten kirjallisuudessa, sillä jotta käännös olisi hyväksyttävä, täytyy kääntäjän ymmärrettävyyden lisäksi ottaa huomioon myös kohdekulttuurissa vallitsevat ideologiset ja kasvatukselliset normit. Puurtinen (2000, 119) määrittelee ideologian kriittisen diskurssianalyysin mukaan itsestään selvinä pidetyiksi käsityksiksi, uskomuksiksi, arvoiksi ja asenteiksi, jotka ovat yhteisiä tietyille yhteiskuntaryhmälle tai kulttuurille. Puurtisen mukaan kielenkäyttö heijastaa aina ideologioita, ja jokaisella kirjalla on ideologia, sillä se perustuu tiettyihin ajattelutapoihin, arvostuksiin ja yhteiskuntarakenteisiin. Esimerkiksi sananvalinnat ja lauserakenteet voivat noudattaa kulttuurissa yleisesti hyväksytyjä mielipiteitä. On mahdollista, että kirjoittaja joko tiedostaen tai tiedostamattaan ilmaisee omaksumiaan arvoja ja asenteita. Puurtinen (2001, 84) huomauttaa, että kohdekulttuurissa vaikuttaa aina samanaikaisesti kilpailevia normeja, ja esimerkiksi kielelliset ja ideologiset normit voivat joskus olla ristiriidassa keskenään. Toisaalta lapsille tarkoitettujen tekstien pitäisi olla helposti luettavia ja ymmärrettäviä, mutta toisaalta lapsien haluttaisiin oppivan uusia sanoja ja lauserakenteita. Lastenkirjallisuuden alagenreillä, kuten tyttökirjoilla, saduilla tai seikkailukertomuksilla, voi Puurtisen (2001, 89-90) mukaan olla osittain myös omia normejaan, jotka ovat erilaisia eri aikakausina. Kirjallisuuden normien muuttuminen vaikuttaa siihen, että teoksia usein muokataan kuhunkin aikakauteen sopivaksi.

Puurtisen mukaan lähdetekstin muokkaukseen vaikuttaa muun muassa sen ikä ja status, sillä vanhat klassikot eivät usein uudelleen käännettyinä täysin noudata kohdekielisen nykykirjallisuuden normeja, vaan niiden katsotaan olevan hyväksyttävissä hieman vanhahtavina. Kuivasmäen & Heiskanen-Mäkelän (1990, 64-65) mukaan varsinkin nuorisokirjallisuuden alkuvaiheessa oli yleistä, että nuorisolle muokattiin aikuiskirjallisuudesta lyhyempiä ja esimerkiksi käsitteellisesti sopivampia versioita. Tämän menettelytavan eli adaptaation avulla pystyttiin siirtämään useimmat aikuiskirjallisuuden lajit esitystapoineen myös nuorisokirjallisuuteen. Adaptaatio ei ole ainoastaan nuorisokirjallisuuteen kuuluva ilmiö, ja vaikka se Oittisen (2000, 76) mukaan usein nähdään negatiivisena asiana, Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä (1990, 65) huomauttavat, ettei se aina tarkoita tekstin huonontamista, sillä hyvin onnistuessaan se voi tuottaa jopa uuden sanataideteoksen kuten esimerkiksi Martti Haavion kansansatumukaelmat. Käsittelen adaptaatiota vielä tarkemmin luvussa 2.2.2.

Kaunokirjallisuuden kääntämistä tutkinut André Lefevere (1992) teoksessa Puurtinen (2001, 85) mainitsee neljä yleistä normia, jotka säätelevät kaunokirjallisen lähdetekstin muokkauksen määrää ja laatua. Kohdekulttuurin **poetiikka** eli käsitys kirjallisuudesta ja sen genreistä voi aiheuttaa lähdetekstin genren muuttumisen, jos sen edustama genre puuttuu kohdekielen kirjallisuudesta. Esimerkiksi aikuisille tarkoitettu satiiri saatetaan lapsille käännettäessä muokata yksinkertaiseksi satukertomukseksi, jos kohdekielinen lastenkirjallisuus ei tunne satiireja. **Tekstin maailma** saattaa joskus sisältää kohdekulttuurille vieraita käsitteitä, joita lukijat eivät ymmärtäisi tai hyväksyisi, jolloin niitä muokataan sopivammaksi, tai ne voidaan myös poistaa. Samoin kohdekulttuurin **ideologia** voi olla ristiriidassa lähdekulttuurin ideologian kanssa, jolloin käännöksen hyväksyttävyyden edellyttää esimerkiksi erilaisten tapojen mukauttamista kohdekulttuuriin sopiviksi. Lefevere sisällyttää ideologiaan poliittiset, uskonnolliset, moraaliset, eettiset ja didaktiset periaatteet. Myös **kielelliset normit** vaikuttavat muokkaukseen, mutta niiden ei katsota olevan yhtä merkittävässä osassa kuin poetiikan, tekstin maailman tai ideologian, joista monet kielen tasolla tehdyt käännösratkaisut johtuvat.

Puurtisen (2001, 86) mukaan lastenkirjallisuuden hyväksyttävyyden määritelmään kuuluu tärkeänä osana myös luettavuus ja ääneen luettavuus. Puurtinen (2000, 110) tarkoittaa luettavuudella tekstin ymmärrettävyyttä, joka on riippuvainen tekstin kielellisestä vaikeustasosta. Puurtinen (2001, 86) kokee luettavuuden ja ääneen luettavuuden objektiivisen mittaamisen vaikeaksi, sillä vaikka lastenkirjojen

ensisijaisena kohderyhmänä ovat lapset, niiden on kieleltään miellyttävä myös aikuislukijoita. Ongelmana on, että teksti, joka on kielellisesti hyväksyttävä ja helppolukuinen aikuisen mielestä, ei välttämättä ole sitä lapsilukijan näkökulmasta tarkasteltuna. Oittinen (2000, 52) toteaa, että aikuinen aina jollakin tasolla hallitsee, millaista kirjallisuutta lapset saavat lukea. Vaikuttavana päätöksentekijänä voi olla esimerkiksi vanhempi, kirjailija, kuvittaja tai kääntäjä. Ongelman luettavuutta mitattaessa muodostaa Puurtisen (2001, 86-87) mukaan myös se, että lukukokemus riippuu aina lukijasta ja lukutilanteesta. Hänen mielestään luettavuuden ja ääneen luettavuuden objektiivinen hyväksyttävyys on kuitenkin mahdollista selvittää siten, että ne käsitetään tekstin ominaisuuksiksi eikä muuttujiksi, jotka syntyvät tekstin, lukijan ja lukutilanteen vuorovaikutuksesta. Hyväksyttävyys voidaan silloin määrittää tarkastelemalla tekstin laskettavissa olevia piirteitä. Mikäli luettavuutta tarkastellaan tekstin ominaisuutena siihen vaikuttavat Puurtisen (2000, 111) mukaan sekä tekstin makrorakenne (virkkeiden väliset suhteet ja niiden muodostama kokonaisuus) että mikrorakenne (virkkeiden sisäinen rakenne, sanojen pituus ja tuttuus sekä virkkeiden pituus). Ääneen luettavuuteen vaikuttavat edellisten tekijöiden lisäksi myös muun muassa allitteraatio, riimit ja rytmi. Puurtisen (2000, 111) mukaan virkkeiden pituudella on tutkimuksissa havaittu kuitenkin olevan pienempi vaikutus luettavuuteen kuin virkerakenteen monimutkaisuudella. Puurtinen pitää erityisesti suomen kielen infiniittimuotoja lapsille vaikeina, sillä ne ovat usein rakenteeltaan tai informaatiotiheydeltään raskaita. Oittinen (2000, 102) huomauttaa, että luettavuuteen vaikuttavat tekijät, kuten sanojen ja lauseiden pituus, konjunktiot sekä virke- ja kappalerakenteet, kertovat aina myös ajan vaikutuksesta kieleen. Oittisen mukaan eri aikakausilta peräisin olevien tekstien luettavuutta tarkasteltaessa täytyisi muistaa, että suomen kieli oli esimerkiksi 1900-luvun alkupuolella ilmestyneiden suomennosten aikaan eri kehitysvaiheessa kuin nykyään. Samoin tarkasteltaessa vuosien 1928, 1938, 1960 ja 1994 *Heidi osaa käyttää oppiansa*-suomennoksia on huomioitava, että niiden lukijakunta on omana aikanaan saattanut pitää suomennoksia hyväksyttävänä, vaikka ne eivät enää täyttäisikään tällä hetkellä vallassa olevia hyväksyttävyyden kriteerejä.

Hyväksyttävyyden käsite osoittautuikin Puurtisen (2001, 91) mukaan ”sitä moniulotteisemmaksi ja liukkaammaksi mitä tiukemman otteen siitä yrittää saada”. Normit muuttuvat jatkuvasti, ja jokaisella kulttuurilla samoin kuin ajalla ja kirjallisuuden lajilla on omat norminsa. Puurtinen kuitenkin varoittaa liian ahtaasta hyväksyttävyyden määrittelystä ja muistuttaa, että kaunokirjallisuus pyrkii myös

yllätyksellisyyteen, jolloin normeista poikkeaminen voi olla hyväksyttävää.

Vaikka tekstin hyväksyttävyyttä säätelevät erilaiset normit, sen voidaan kuitenkin katsoa olevan subjektiivinen näkemys, joka on aina riippuvainen lukijasta ja ajasta. Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan tarkemmin hyväksyttävyyteen vaikuttavia keskeisiä tekijöitä kotouttamista ja vieraannuttamista.

2.2.2 Kotouttaminen ja vieraannuttaminen

Kotouttaminen eli laajempänä käsitteenä adaptaatio on Oittisen (2000, 76) mukaan ilmiönä yhtä vanha kuin itse kirjallisuuskin. Kotouttamisella Oittisen (2000, 278-279) mukaan tarkoitetaan menetelmää, jonka avulla teksti mukautetaan kohdekielen ja kohdekielisen kulttuurin mukaiseksi. Vieraannuttavan menetelmän avulla puolestaan säilytetään lähdetekstin ominaisuuksia, jotka korostavat vierasperäisyyttä. Kotouttamiseen on suhtauduttu eri aikoina hyvin eri tavoin, ja Oittinen korostaa, että käänösstrategian valinta on aina tilannesidonnaista. Kotouttamista puoltavat esimerkiksi kirjallisuuskriitikot, joiden mielestä kielen tulee olla sujuvaa ja sellaista, ettei se tuota ymmärtämisvaikeuksia. Toisaalta lastenkirjallisuuden tutkijoiden huolenaiheena on jo pitkään ollut, että kotouttamisen myötä käänöksistä katoaa alkuperäisen kirjailijan ääni. Esimerkkinä Oittinen mainitsee yhdysvaltalaisen kääntämisen tutkijan Lawrence Venutin (1995), jonka mielestä kotouttaminen on väkivaltaa lähdekieltä ja lähdekielistä kulttuuria kohtaan. Venutin mukaan kirjallisuutta pitäisi nimenomaan kääntää vieraannuttavasti, sillä hänen mielestään on tärkeää tuoda lukijalle julki eri kielten ja kulttuurien välisiä eroja. Oittinen kuitenkin näkee Venutin ajatuksissa ongelmana sen, ettei hän ota tarpeeksi huomioon lukijaa ja lukijalle välittyvää lukunautintoa. Oittinen huomauttaa, että yksinomaan vieraannuttavan käänösstrategian käyttö sotii kääntämisen ajatusta vastaan, sillä silloinhan olisi lähes sama, jos luettaisiin suoraan lähdetekstejä.

Oittinen (2000, 279-280) myös pohtii, onko vieraannuttamista oikeastaan edes olemassa vai onko kyse vain eri asteisesta kotouttamisesta, sillä kotouttamista ja vieraannuttamista ei suinkaan aina käytetä toistensa vastakohtina. Esimerkkinä Oittinen mainitsee Anni Swanin suomennoksen Lewis Carrollin teoksesta *Alices Adventures in Wonderland*, jossa Swan käyttää kotouttamista ja vieraannuttamista rinnakkaisina menetelminä. Toisaalta Swan on tuonut tarinan lähelle suomalaisia lukijoita

muuttamalla teoksen maisemat Suomeen sopiviksi ja myös tarinan päähenkilön Alicen suomalaisiksi Liisaksi, mutta koska tarina on kotoisin muualta, siinä on mukana myös vieraannuttavia elementtejä. Oittinen huomauttaa, etteivät kotouttaminen ja vieraannuttaminen ole käännös menetelmänä toisensa poissulkevia tekijöitä, vaan niitä käytetään aina tilanteen mukaan.

Myös vuosien 1928, 1938 ja 1960 *Heidi osaa käyttää oppiansa* suomennoksissa kotouttamista ja vieraannuttamista käytetään rinnakkain, mikä saattaa lähdekulttuurin tuntevasta lukijasta tuntua joissakin kohtaa ristiriitaiselta. Suomennoksissa käytetään kulttuurista adaptaatiota, jolloin esimerkiksi Sveitsin Alpit ovat muuttuneet tuntureiksi ja saksankuuset hongiksi. Kuitenkin lukijalle käy ilmi, että tapahtumat ja ympäristö sijoittuvat Sveitsiin. Vuoden 1994 suomennoksessa ympäristö kuvataan vieraannuttavasti, mikä tuntuu tämän päivän lukijasta huomattavasti johdonmukaisemmalta ja lukijaystävällisemmältä. Täytyy kuitenkin muistaa, ettei käännösstrategioiden käyttö suomennoksissa rinnakkain ole välttämättä häirinnyt aikana, jolloin lukijoiden maailmantietous ei vielä ollut yhtä hyvä kuin nykyään. Oittisen (1997, 126) mukaan tarinoiden sijoittaminen suomalaiseen ympäristöön eli suomalaistaminen oli käännöskirjallisuudessa yleistä 1900-luvun alussa, jolloin lukijat oudoksivat vieraita ilmiöitä. Osasyynä saattoi Oittisen mukaan olla myös se, että kirjakieli oli vielä kehittymätöntä, ja kaunokirjallisuuden haluttiin tukevan suomalaista kulttuuria ja alkuperäisen suomalaisen kirjallisuuden konventioita.

Samoin kuin Oittinen, myös Klingberg (1977, 84) painottaa, että kontekstiadaptaation käyttö on aina tilannekohtaista. Klingberg (1977, 82) tarkoittaa termillä ”kontext” tekstin ulkopuolista kulttuurista informaatiota. Kääntäjän tulisi kuitenkin Klingbergin (1977, 84) mielestä ensisijaisesti pyrkiä lähdetekstiuskollisuuteen tai Touryn (1995, 57) sanoin adekvaattisuuteen, sillä lasten- ja nuortenkirjallisuuden tarkoitus on myös laajentaa lukijoiden käsitystä ympäröivästä maailmasta. Mielivaltaista ja tarpeetonta kontekstiadaptaation käyttöä tulisi sen vuoksi välttää. Klingbergin (1977, 46) lähtöoletuksena on, että kirjailija jo kirjoittaessaan adaptoi lähtötekstin kunkin kohderyhmän tarpeita vastaavaksi. Ellei kirjailija lapsille ja nuorille kirjoittaessaan huomioi kohderyhmänsä erityistarpeita, kuten lukijoiden kykyä omaksua tekstiä, ei Klingbergin mielestä myöskään voida puhua erityisesti lapsille ja nuorille suunnatusta kirjallisuudesta. Klingberg myös pitää pyrkimyksenä sitä, että lähdetekstin ja kohdetekstin adaptaatioaste pysyisi samana. Hänen mukaansa kohdetekstin

adaptaatioaste on matalampi kuin lähdetekstin silloin, jos kohdeteksti on lukijoilleen vaikeampi kuin lähdeteksti sen lukijoille. Joskus kääntäjä saattaa yksinkertaistaa kohdetekstiä, jolloin sen adaptaatioaste on puolestaan korkeampi kuin lähdetekstin. Klingberg (1977, 127) painottaa, että esimerkiksi eläin- ja kasvilajeja tai maantieteellisiä käsitteitä ei pitäisi kohdekielessä korvata kontekstiadaptaatiolla vain sen vuoksi, että ne tuntuvat vierailta. Mikäli kohdekielessä ei ole olemassa vastinetta lähdekielen käsitteelle, Klingberg ohjeistaa kääntäjää säilyttämään lähdekielisen sanan ja lisäämään selityksen tai luomaan uuden käsitteen, joka välittää lähdekielisen termin sisällön. Tarkastelen kontekstiadaptaation käyttöä Klingbergin ajatuksiin perustuen tarkemmin tämän työn analyysiosassa luvussa 6.

3. TUTKIMUSAINEISTO

Olen valinnut tutkimusaineistoni lähdetekstiksi vuodelta 1981 peräisin olevan Johanna Spyrin teoksen *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat*, sillä kirjassa on maininta, että se on lyhentämätön versio alkuperäisestä vuoden 1881 painoksesta ja että se myös sanamuodoiltaan noudattaa ensipainosta. *Heidi osaa käyttää oppiansa* suomennoksesta on ilmestynyt kuusi painosta ennen Sirkka Rapolan uutta suomennosta 1964. Eri tietolähteissä (esim. Spyri, 1994) on maininta, että Heidi osaa käyttää oppiansa olisi käännetty vain kaksi kertaa (ensimmäinen suomenkielinen painos 1907 ja uusi Sirkka Rapolan suomennos 1964). Huomasin kuitenkin vertailtuani vanhempia vuosien 1907, 1928, 1938, 1953 ja 1960 painoksia keskenään, että ne sekä kieliasultaan että sisällöllisesti joidenkin reaalioiden kohdalla poikkesivat toisistaan. Koska kirjoihin ei ole merkitty kääntäjää ja koska en valitettavasti onnistunut saamaan sitä mistään selville, on mahdotonta sanoa, onko teos kuitenkin vuosien varrella käännetty useampaan kertaan. On myös mahdollista, että käännöstä on modernisoitu, sillä kuten Ingo (1990, 191) toteaa lähtötekstin ja käännöksen välisen aikaeron vaikutus näkyy sekä kielessä että kulttuurissa. Myös kieli vanhenee, jolloin on tarpeen tehdä uusia käännöksiä jo käännettyistä teoksista. Olen valinnut vertailemistani painoksista tarkasteltavaksi vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennokset sekä Sirkka Rapolan suomennoksen vuodelta 1994, joka on kolmas painos vuoden 1964 uudesta suomennoksesta. Valitsemisani painoksissa reaalioiden suomennoksissa oli havaittavissa eroavaisuuksia toisiinsa verrattuina. Vertaan jokaista suomennosta lähdetekstiin sekä myös suomennoksia keskenään Tutkimuksen tarkoitus on tarkastella reaaliota erityisesti lapsille käännettäessä. On mielenkiintoista nähdä, kuinka

reaalioiden suomennokset eroavat toisistaan, sillä vaikka kyse onkin kulttuurisidonnaisista ilmiöistä, käänöstävät ja ihanteet muuttuvat ajan vaikutuksesta kuten myös eri aikana yhteiskunnassa vallitseva lapsikäsitelmä. Tarkoitan tässä lapsikäsitelmällä sitä, minkälaisena aikuiset omana aikanaan näkevät lapset tiedoiltaan ja taidoiltaan ja minkälaisen kirjallisuuden he katsovat olevan lapselle hyväksi. Mäkinen (2001, 408) huomauttaakin, että myös kohdeteksti heijastelee syntyänsä, jolloin esimerkiksi 1990-luvun käännökset ovat väistämättä erilaisia kuin tekstit, jotka on kirjoitettu eri vuosikatoilla tai –tuhausilla. Ihmiset ja ympäristö muuttuvat vuosien saatossa, mikä vaikuttaa myös siihen, kuinka lähde- ja kohdeteksti ymmärretään, sillä eri aikoina tekstit luetaan eri tavoin. Oletankin tässä tutkielmassa, että vanhemmissa vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa olisi käytetty kotouttavampaa käännöstrategiaa kuin uudemmassa vuoden 1994 suomennoksessa, mikäli uudistetuissa painoksissa on otettu huomioon, että myös lasten tieto ympäröivästä maailmasta on kehittynyt ajan myötä. Ympäröivän maailman myötä muuttuvat myös yhteiskuntaa säätelevät säännöt ja normit, ja kuten Mäkinen (2001, 412) toteaa, yhteiskunnan kehittyessä ilmenee aina uusia asioita, joiden suhteen pitää sopia yhteisistä pelisääntöistä ja toimintaperiaatteista. Mäkinen mukaan myös käännöksille asetettavat vaatimukset ja odotukset ovat muuttuneet vuosien saatossa, sillä ne on laadittu erilaisissa oloissa ja vastaamaan erilaisiin odotuksiin. Samat kielelliset, kulttuurilliset ja yhteiskunnalliset asiat, jotka vaikuttavat käännöksiin ajassa, vaikuttavat Mäkinen (2001, 419) mukaan myös lähdetekstiin, sillä ei voida olettaa, että lähdetekstin lukija tänä päivänä tulkitsee sitä samoin kuin lukija esimerkiksi pari sataa vuotta aiemmin. Esimerkiksi Johanna Spyrin *Heidi*-kirjoissa on aivan itsestään selvää, että lapsia rangaistaan tottelemattomuudesta ja pahanteosta ruumiillisella kurituksella. Käytäntö on ollut 1900-luvulle saakka yleisesti sallittu eikä varmasti ole aiheuttanut ihmetystä aikansa lukijoissa, mutta yhteiskunnan normien muuttumisen myötä tämän päivän lukija saattaa mieltää ruumiillisen kurituksen rikolliseksi toiminnaksi. Spyriä on Kosken (2000, 199) mukaan kritisoitu marttyyrimaisen kärsimyksen ihannoimisesta, ja hänen aatemaailmassa näkyvät voimakkaina myös uskonnollinen henki ja moraalin korostaminen. Spyrin tarinoita on kritisoitu epärealistisiksi, joissa luovutaan todellisuudesta ja nykyhetken elämisestä. Kosken mukaan Spyrin tarinoissa näkyy myös tyttökirjoille tyypillinen seksuaalisuuden kieltäminen, sillä esimerkiksi *Heidi*-kirjojen henkilöistä ei kukaan elä parisuhteessa eikä puhuttakaan, että tytöt vilkuilisivat poikia. Aineistoni lähdeteksti *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat* eli *Heidi osaa käyttää oppiansa* on jatko-osa Spyrin 1880 ilmestyneelle pääteokselle *Heidis Lehr- und*

Wanderjahre, joka tunnetaan Suomessa nimellä *Pikku Heidi*. Kirjoista on myös tehty elokuvia ja tv-sarjoja. *Heidi osaa käyttää oppiansa* kertoo orvoksi jääneestä noin kahdeksan vuotiaasta Heidistä, joka asuu hieman erakoituneen isoisänsä luona Sveitsin Alpeilla. Tarina on juoneltaan yksinkertainen, ja sen pääpaino onkin arkisissa tapahtumissa ja siinä, että paha saa aina palkkansa. Heidi on viisas lapsi, joka toimii opettajan roolissa ja pyrkii pitämään ystävänsä vuohipaimen Pekan poissa pahanteosta. Heidin luo Alpeille saapuu hänen sairas ystävättärensä Klara Frankfurtista, jolloin Pekka tulee mustasukkaiseksi, sillä Heidillä ei enää ole hänelle aikaa. Klara joutuu käyttämään pyörätuolia eikä pysty liikkumaan ilman sitä, mutta eräänä päivänä Pekka suutuspäissään potkaisee pyörätuolin vuoren rinnettä alas. Omatunto soimaa Pekkaa ja hän pelkää saavansa Heidin isoisältä selkäsaunan. Tarinan opetuksena on, ettei ihminen voi salata pahoja tekojaan, sillä Jumala näkee ja kuulee kaiken. Myös Pekka lopulta tunnustaa ja saa tekonsa anteeksi, jolloin opetuksena on myös se, että totuuden kertominen kannattaa aina. Tarinassa ovat tärkeässä osassa Alpeja kuvaavat maisemat ja luonto, sillä Alppien yrteillä myös Klara tulee jälleen terveeksi ja pystyy kävelemään omin jaloin. Aineistoni suomennokset eivät kuitenkaan aivan samalla tavoin pysty välittämään lukijalle Heidin isoisästä huokuvaa arvokkuutta tai Alppimaisemien loistokkuutta kuin lähtöteksti.

Seuraavassa luvussa 4 määrittelen ensin, mitä reaaliat ovat ja käsittelen sen jälkeen niiden kääntämistä. Kohdassa 4.2 esittelen reaalioiden käännösstrategiat, joita apuna käyttäen tarkastelen aineistossani esiintyviä reaaliota luvussa 6.

4. REAALIAT

Reaaliat ovat Marksteinin (1999, 288-289) mukaan kulttuurisidonnaisia elementtejä, jotka kuvastavat jonkin kansan tai kulttuurin identiteettiä. Reaaliat voivat liittyä arkeen, historiaan, politiikkaan tai maantietoon, kuten esimerkiksi erilaiset esineet, tavat, ruokalajit, rakennukset ja luonnonilmiöt. Ne ovat asioita, jotka yleensä ovat tunnettuja vain lähtökulttuurinsa edustajille. Myös Bödeker & Freese (1987, 138) määrittävät reaaliat poliittisiksi, taloudellisiksi, sosiaalisiksi tai kulttuurisiksi ilmiöiksi, jotka ovat sidoksissa tiettyyn kulttuuriin tai maantieteelliseen alueeseen. Määritelmän mukaan reaaliat voidaan jaotella joko kulttuuriin ”Kulturalien” (esim. esineet, kulttuuriin liittyvät käsitteet sekä myös erilaiset talouteen tai politiikkaan liittyvät instituutiot) tai luontoon ”Naturalien”(esim. kasvillisuus ja eläimistö sekä meteorologiset ilmiöt)

kuuluviksi ilmiöiksi.

4.1 Reaalioiden kääntäminen

Leppihalme (2000, 89, 93-101) toteaa kääntämisen olevan kieli- ja kulttuurirajojen ylittämistä. Kulttuurin Leppihalme käsittää tiettyä ihmisjoukkoa yhdistäviksi ajatuksiksi, tavoiksi, tiedoiksi ja arvoiksi. Ristiriita syntyykin Leppihalmeen mukaan juuri siitä, että teksti syntyy yleensä omassa kulttuurissaan sitä heijastaen, mutta käänös kirjoitetaan kohdekulttuurissa elävien lukijoiden luettavaksi. Siksi monet lähtökulttuuria voimakkaasti heijastavat tekstin piirteet voivat käännettyinä tuntua kohdekulttuurissaan oudoilta. Leppihalme jakaa kulttuurisidonnaiset käänösongelmat kielensisäisiin ja kielenulkoisiin. Kielensisäisiä ovat esimerkiksi murre- ja muut rekisterierot, puhuttelusanat ja voimasanat. Kielenulkoiset eli reaaliat puolestaan viittaavat kielenulkoiseen maailmaan. Reaaliat voivat kulttuurierojen takia joskus aiheuttaa niin sanottuja kulttuuritöyssyjä (culture bumb). Leppihalme tarkoittaa tällä tekstikohtaa, jossa kääntäjä on kääntänyt sanat, mutta ei ajatusta. Kyseessä on silloin jokin kulttuurisidonnainen käänösongelma, joka voi olla esimerkiksi alluusio eli viittaus johonkin lähtökulttuurissa tuttuun tietoon tai uskomukseen. Leppihalme muistuttaakin, että nautittava lukukokemus ilman häiritseviä kulttuurieroja on pitkälti kääntäjän varassa. Siksi kääntäjä joutuu usein pohtimaan, millä käänösstrategialla esimerkiksi jokin kirjan, näytelmän tai elokuvan repliikki tulisi ymmärretyksi ja kuinka saada aikaan tavoiteltu merkitys tai efekti. Minimimuutoksen käänösstrategiakseen valinnut kääntäjä yleensä olettaa, että sanojen kääntäminen riittää ja että sanat sinällään välittävät ajatuksen kulttuurissa kuin kulttuurissa. Tällöin ei oteta huomioon termin konnotatiivista tai kontekstuaalista merkitystä eli toisin sanoen käännetään sanat, mutta ei ajatusta. Leppihalme toteaa kuitenkin, että reaaliasanakirjat tai elektroninen tiedonhaku eivät aina riitä kaunokirjallisuuden käänösongelmien ratkaisuun, vaan kääntäjä tarvitsee omakohtaista lähtökulttuurin tuntemusta. Esimerkiksi seuraava aineistoni lähdetekstissä esiintyvä alluusio ilmentää mielestäni hyvin Leppihalmeen kuvailemaa kulttuuritöyssyä:

Aber das Heidi hatte keine Furcht, und wenn das lebhaftes Bärli gar zu arg bohrte und drängte mit seinem Kopfe, dann sagte das Heidi: **”Nein, Bärli, du stoßest ja wie der große Türk”**, und augenblicklich zog Bärli seinen Kopf zurück und stellte sich ganz anständig hin, und das Schwänli hatte auch schon seinen Kopf in die Höhe gereckt und machte eine vornehme Gebärde, so daß man deutlich sehen konnte, es dachte bei sich: **”Das soll mir denn keiner nachsagen, daß ich mich benehme wie der Türk.”** Denn das schneeweiße Schwänli war noch ein wenig

Lähdetekstissä *Bärli* on voimakas vuohi, jonka Heidi sanoo vertauskuvallisesti puskevan kuin suuri *Turkkilainen*. Lukija ei vielä tässä kohtaa tekstiä voi tietää, että myös *Türk* eli *Turkkilainen* on yksi vuohista. *Turkkilainen* on vuohen nimi, mutta sana sisältää myös konnotatiivisen merkityksen, joka ei kuitenkaan sellaisenaan enää avaudu tämän päivän lukijalle. Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Türk* on käännetty *Turkkilaiseksi*, mutta vuoden 1994 suomennoksessa vertauskuvana käytetään *Sulttaania*. On kuitenkin vaikea sanoa, onko vertauskuva esimerkiksi vuonna 1928 herättänyt lukijassa erilaisia mielleyhtymiä kuin tänä päivänä.

Mutta Heidi ei pelännyt, ja kun vilkas Pikku vähän liian kovaa painoi päänsä häneen, sanoi hän: **»Ei niin, Pikku, ihanhan sinä pusket kuin suuri Turkkilainen»**, ja heti paikalla veti Pikku päänsä pois ja vetäytyi hiljaisena vähän syrjempään, ja Lumikkokin oli jo suurellisesti kohottanut päätänsä ikään kuin sanoakseen: **»Minusta ei kenenkään sovi sanoa, että käyttäytyisin kuin Turkkilainen.»** Valkoinen Lumikko oli näet ruskeata Pikkuakin vielä hiukan ikään kuin jalosukuisempi. (1928, 1938 17-18)

Mutta Heidi ei pelännyt, ja kun vilkas Pikku puski häntä vähän liian kovasti, hän sanoi: **»Ei niin Pikku, aivanhan sinä pusket kuin iso Turkkilainen»**, ja heti paikalla Pikku veti päänsä pois ja vetäytyi hiljaisena vähän syrjempään, ja Vienokin oli jo ylvästellen kohottanut päätänsä ikään kuin sanoakseen: **»Minusta ei kenenkään sovi sanoa, että käyttäydyn kuin Turkkilainen.»** Valkoinen Vieno oli näet vielä ruskeata Pikkuakin ikään kuin hiukan jalosukuisempi. (1960, 16)

Mutta Heidi ei niitä pelännyt, ja kun vilkas Rusokki työntyi kaikin voimin häntä vasten, sanoi hän vain: **»no, no, Rusokki, sinähän pusket kuin iso Sulttaani.»** Silloin Rusokki vetäytyi heti pois ja pysyi alallaan, ja Helokkikin oli nostanut päänsä korkealle ilmaan ja peräytyi hienosti taaksepäin. Näki selvästi mitä se ajatteli: **minulle ei kukaan pääse sanomaan, että käyttäydyn kuin Sulttaani!** Lumivalkoinen Helokki oli näet vielä hiukan ylhäisempi vuohi kuin ruskea Rusokki. (1994, 13)

Ingo (1990, 232) muistuttaa, että kääntäjän on metaforia kääntäessään tarkoin harkittava, onko lähdekielinen kulttuuri kohdekielen lukijalle tarpeeksi tuttu, jotta metaforailmaus ylipäättään ymmärretään. Kääntäjän on siten myös harkittava, synnyttääkö käytetty sana semanttisesti oikeat – ja nimenomaan vain oikeat assosiaatiot. Ingo varoittaa käyttämästä suoraa lainausta sellaisten metaforien yhteydessä, joissa vertaus kohdistuu esimerkiksi vain jollekin tietylle uskonnolle, sivistykselle tai maantieteelliselle alueelle, ellei ilmiö ole tuttu kohdekielen lukijoille.

4.2 Reaalioiden käänösstrategiat

Reaalioiden tarkastelua ja luokittelua varten on olemassa useita menettelytapoja, joista Leppihalme (2001, 140) käyttää Lörscherin (1991, 76) tavoin termiä ”käänösstrategia”. Leppihalmeen mukaan reaalioiden pikkutarkkaan luokitteluun on harvoin tarvetta ja pitää siksi tarpeellisena ennen kaikkea globaalin ja lokaalin käänösstrategian erottamista toisistaan. Globaalistrategia tarkoittaa sellaista tapaa kääntää teksti, mikä heijastuu koko työhön. Lokaalistrategiaa sen sijaan käytetään ratkaistessa yksittäisiä ongelmakohtia, kuten esimerkiksi reaaliota. Lokaalin käänösstrategian valinta riippuu käänöksessä käytetystä globaalistrategiasta. Leppihalmeen (2001, 140) mukaan kotouttavaa globaalia strategiaa käytetään joskus lastenkirjallisuudessa esimerkiksi kirjailijan poliittisen mielipiteen vuoksi tai sen vuoksi, etteivät lapsilukijoiden vanhemmat kohdekulttuurissa hyväksyisi kirjassa villisti käyttäytyvää pikkutyttöä, sillä kirjan tarkoitus on kuitenkin myydä kohdekulttuurissaan. Lokaalin käänösstrategian käyttö edellä mainituissa ongelmatapauksissa näkyisi luultavasti joko poistoina tai ilmiöiden ”pehmentämisenä”. Esimerkiksi Astrid Lindgrenin kirjoittama Peppi Pitkätossu on muuttunut saksaksi ja ranskaksi käännettynä hyvin käyttäytyväksi pikkutyöksi. Kääntäjä voi joskus käyttää reaaliota myös keinona tuoda käänökseen vierauden ja eksotiikan tuntua tai sitten juuri päinvastoin eli häivyttää tekstistä vierauden tuntu. Kääntäjän tulisi kuitenkin muistaa, että lokaalin käänösstrategian valintaan vaikuttaa aina käytetty globaali strategia.

Tarkastelen seuraavaksi Leppihalmeen (2001, 140) tapaa luokitella reaaliota yksityiskohtaisemmin. Hänen luokittelutapansa perustuu Bödekerin & Freesen (1987), Florinin (1993), Nedergaard-Larsenin (1993) ja Kujamäen (1998) Bödekerin & Freesen pohjalta kehittämiin käänösstrategiamalleihin. Leppihalmeen käyttämät käänösstrategiamallit ovat suora lainaus, käänöslaina, korvaaminen yläkäsitteellä, selittävä kääntäminen, poisto ja kulttuurinen adaptaatio. Mielestäni Leppihalmeen luokittelutapa on yksinkertaisin ja soveltuu parhaiten tämän työn reaalioiden tarkasteluun.

4.2.1 Suora lainaus

Leppihalmeen (2001, 141) mukaan suorassa lainauksessa vieras sana siirretään kohdetekstiin sellaisenaan tai vierauden tuntua häivytetään hieman esimerkiksi kirjoitusasua tai ääntämistapaa muuttamalla. Esimerkiksi seuraavassa Leppihalmeen käännöksestä poimitusta esimerkissä englanninkielinen termi on säilynyt suomen ollessa kohdekielenä: *Stilton* > *stilton*, *pub* > *pubi*, *exit poll* > *ns. exit poll*. Samoin seuraavassa esimerkissä englannin ollessa kohdekielenä käännöksessä on säilynyt suomenkielinen termi: *sauna* > *sauna* ja *rapakivi* > *rapakivi*. Myös henkilöiden ja paikkojen nimet jätetään yleensä kääntämättä, ellei kohdekieleen ole muodostunut vakiintunutta käytäntöä kuten esimerkiksi *Charlemagne* > *Kaarle Suuri*, *Firenze* > *Florence*.

Tutkimusaineistossani etunimet *Heidi*, *Barbel*, *Tinette*, *Sebastian* ja *Tobias* sekä sukunimet *Sesemann* ja *Rottenmeier* ovat suoria lainauksia, eikä niiden kirjoitusasua ole muutettu. Sen sijaan *Klara* on vuosien 1938 ja 1960 suomennoksissa muuttunut *Klaaraksi*, jolloin sen kirjoitusasu vastaa ääntämistapaa. Vuoden 1994 suomennoksessa nimi on kuitenkin jälleen säilyttänyt alkuperäisen muotonsa *Klara*.

Samoin suoria lainauksia ovat suomennoksissa maantieteelliset erisnimet *Falknis*, *Frankfurt* ja *Basel*, mutta kaupungista *Maienfeld* käytetään vuosien 1928 ja 1938 suomennoksissa nimitystä *Maynfeld* ja vuoden 1960 suomennoksessa *Mainfeld*, jolloin sen kirjoitusasua on hieman muutettu. Samoin vuoden 1928 suomennoksessa kaupungin *Bad Ragaz* nimeen on lisätty *t*, ja se on selitetty *Ragatzin* kylpypaikaksi. Kaupungin nimi on kuitenkin uudessa kirjoitusasussaan vaikeammin lausuttava kuin alkuperäisessä muodossaan.

Suoraa lainausta ja sanatarkkaa käännöstä käytetään Leppihalmeen (2001, 141) mukaan yleensä myös lastenkirjallisuudessa esiintyvien fiktiivisten nimien kohdalla, kuten esimerkiksi *Mole* > *Myyrä*. Joskus nimet voidaan kääntää myös vapaasti eli sisällöltään vastaavaksi, kuten *Hogwarts* > *Tylypahka*. Ingon (1990, 80) mukaan vapaa käännös joustaa tarvittaessa eikä ole niin tekstiin sidottu kuin sananmukainen käännös, jolloin esimerkiksi kuvaannolliset sanonnat saavat kohdekielessä asianmukaiset muotonsa. Esimerkiksi aineistossani esiintyvä fiktiivinen vuohen nimi *Türk* on vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa käännetty sanatarkasti *Turkkilainen*, mutta vuoden 1994

suomennoksessa siitä käytetään nimitystä *Sulttaani*.

Leppihalme (2001, 141) muistuttaa, että suoran lainauksen käyttö käännösstrategiana johtaa yleensä vieraannuttavan globaalin käännösstrategian valintaan. Leppihalme myös huomauttaa, että toistuva suora lainaus ilman selitystä tai lisäystä voi kummastuttaa lukijaa, kuten seuraavasta hänen antamastaan esimerkistä voi huomata:

The heavy door of the *pirtti* burst open [...]. The *isäntä* look[ed] inquiringly at the newcomer. [...P]eople in the *selko* did not customarily invite a visitor to be seated (Päätaalo 1990: 7).

Esimerkkitekstin kääntäjä on kuitenkin käyttänyt kohdekielisessä tekstissä kursivointia ilmaisemaan, että sanat ovat suoria lainauksia.

Aineistoni lähdetekstissä esiintyy kasvi *Enziane*, jonka suomenkielinen vastine on *katkero*. Vuoden 1928 suomennoksessa *Enziane* on kuitenkin siirretty kohdetekstiin suorana lainauksena sellaisenaan, jolloin suomalaislapsille ei varmastikaan ole selvinnyt, millaisesta kasvista on kyse. Tässä tapauksessa on kuitenkin luultavaa, että vieraannuttavan käännösstrategian käyttöön on johtanut tiedon puute reaaliasta.

4.2.2 Käännöslaina

Leppihalme (2001, 141) tarkoittaa termillä ”käännöslaina” käännöstä, jossa lähdetekstistä peräisin olevan sanan tai fraasin jokainen elementti siirretään kirjaimellisesti kohdekieleen. Käännöslainaa käytetään yleisesti yleisnimisten reaalioiden kohdalla, jos käsite on ennestään tuntematon kohdekulttuurissa ja sitä ilmaisemaan tarvitaan uusi sana. Esimerkiksi Enid Blytonin 1960-luvulla Suomessa ilmestyneessä nuortenkirjassa *ginger beer* on käännetty *inkivääriolut*.

Tutkimusaineistossani käännöslainaa on käytetty esimerkiksi kasvien nimien kohdalla kuten *Glockenblümchen* > kellokukkia, *Weideröschen* > nurmiruusuja tai *Goldröschen* > kultaruusu.

4.2.3 Kulttuurinen adaptaatio

Kulttuurinen adaptaatio tarkoittaa Leppihalmeen (2001, 142) mukaan käänösstrategiaa, jonka avulla reaalian konnotaatio- ja assosiaatiomerkitys voidaan siirtää kohdekulttuuriin käyttämällä kohdekulttuurista funktionaalista vastinetta. Toisin sanoen kohdekulttuurille tuntematon käsite muutetaan tutuksi, kuten esimerkiksi *working at Whole Foods* > *työssä Elannossa*, *Hyde Park Corner* > *Esplanadin kulma* tai *Oprah Winfrey* > *Hermunen*. Leppihalmeen mukaan erityisesti lastenkirjallisuuden kääntäjät näyttäsivät suosivan tätä käänösstrategiaa. Koska voidaan olettaa, että lähdekulttuuriin käsitteet ovat lapsilukijoille vielä vieraampia kuin teini-ikäisille tai aikuisille, on joskus välttämätöntä käyttää täysin kotouttavaa käänösstrategiaa. Esimerkiksi kirjan tapahtumapaikaksi voidaan muuttaa Lontoon sijasta Helsinki.

Leppihalmeen kuvaamaa kulttuurista adaptaatiota on käytetty myös aineistoni vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa, joissa kirjan päähenkilö Heidi asuu Alppien sijaan tunturilla. Suomennosten teksti saattaa tämän päivän lukijasta tuntua hieman hassunkuriselta, mutta käänösstrategian valinta on kuitenkin ymmärrettävä, sillä ilmestyiän suomennos jo 1900-luvun alkupuolella, jolloin suomalaislasten maailmantietous ei varmastikaan ollut vielä kovin kehittynyt.

4.2.4 Korvaaminen yläkäsitteellä

Vehmas-Lehdon (1999, 39) mukaan reaalia voi joskus liittyä niin kiinteästi lähdekulttuuriinsa, ettei vastaavaa käsitettä ole kohdekulttuurissa. Tällöin käänöskeinona voidaan käyttää niin sanottua yläkäsitteellä korvaamista, josta venäläisessä käänösteoriassa käytetään myös nimitystä ”yleistäminen”. Näin tapahtuu Leppihalmeen (2001, 143) mukaan, jos esimerkiksi *ruusu* tai *orvokki* korvataan sanalla *kukka*. Korvaaminen yläkäsitteellä kuitenkin usein latistaa tekstiä ja aiheuttaa jonkin reaaliolle tunnusomaisen piirteen katoamisen. Tämä on huomattavissa myös aineistoni vuoden 1994 suomennoksessa, jossa lähdetekstin kukkaniityn kasvit *Glockenblumen*, *Goldröschen* ja *Tausendgüldenkraut* on korvattu yläkäsitteellä *kukat*. Erilaiset kukkaniityn kasvit ovat kuitenkin tärkeä osa lähdetekstin maisemakuvausta.

4.2.5 Selittävä kääntäminen

Leppihalme (2001, 143) erottaa toisistaan selittävän kääntämisen eli eksplikoinnin ja lisäyksen, vaikka niiden välille on vaikea vetää rajaa. Hän pitää kuitenkin erona sitä, että selittävä kääntäminen tapahtuu tekstin sisällä, mutta lisäys on tekstin ulkopuolella. Selittävällä kääntämisellä korvataan esimerkiksi jokin lähdekielen leksikaalinen elementti kohdekielelle tutummalla *the Great War* > *ensimmäinen maailmansota* 'the First World War' tai lisätään selittävä sana erisnimen yhteyteen *Lentua* > *Lake Lentua*. Aineistossani on esimerkiksi kaupunki *Bad Ragaz*, jonka etuliite 'Bad' selitetään vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa kylpypaikaksi. Tekstin ulkopuolisia lisäyksiä ovat Leppihalmeen (2001, 144) mukaan esimerkiksi alaviitteet, sanastot ja esipuheet, joita ei kuitenkaan omassa aineistossani esiintynyt. Selittävän kääntämisen tarkoituksena on välttää kulttuuritöyssyjä ja helpottaa kohdekielisen tekstin ymmärtämistä. Näin voidaankin Leppihalmeen mielestä selventää tekstiin sisältyvää denotatiivista merkitystä, mutta konnotaatiomerkitykset jäävät kuitenkin usein epäselviksi. Lukijat, jotka tuntevat tekstin lähdekulttuurin hyvin, saattavat myös pitää selittävää kääntämistä ärsyttävänä ja tekstiä latistavana tekijänä. Globalisaation myötä selittävän kääntämisen tarpeellisuus vähenee, sillä eri kulttuurit tulevat tutummiksi toisilleen.

4.2.6 Poisto

Leppihalmeen (2001, 144-145) mukaan on yleistä, että jos reaalia jätetään kääntämättä, yleensä vain osa käsitteestä jätetään pois. Esimerkiksi jos kulttuurinen etäisyys on suuri, voi olla tarpeetonta spesifioida reaalia kovin yksityiskohtaisesti. Joskus kääntäjä saattaa myös pitää käänkösvastineen löytymistä reaalielle liian ongelmallisena ja jättää sen siksi kääntämättä. Leppihalme kuitenkin toteaa, että kaunokirjallisuuden kääntäjät Suomessa näyttäisivät pitävän poistoa aivan viimeisenä vaihtoehtona. On myös yleistä, että kaunokirjallisissa teksteissä poistetut kohdat saattavat vaihdella aikakaudesta riippuen. Esimerkiksi aineistossani *Prüinellen* on vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa kotoutettu ja korvattu yläkäsitteellä *tunturikasvit*, mutta vuoden 1994 suomennoksessa on käytetty poistoa. Onkin hieman yllättävää, että poistoa on käytetty uusimmassa suomennoksessa, jolloin kääntäjällä on ollut parempi mahdollisuus saada tietoa ja siten löytää käänkösvastine.

Reaalian luokittelu vain yhden tietyn edellä esittelemäni käänösstrategian perusteella voi kuitenkin joskus olla mahdotonta. Esimerkiksi aineistossani *Geißen-Peter* on suomennettu *Vuohi-Pekka*, jolloin 'vuohi' on lainakäännös sanasta 'Geißen', mutta *Peter* on kulttuurista adaptaatiota käyttäen kotoutettu *Pekaksi*. Samoin *Alp-Öhi* on vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa kotoutettu *Tunturisedäksi*, mutta vuoden 1994 suomennoksessa hänestä käytetään nimitystä *Alppivaari*, jolloin 'Alp' on suora lainaus, mutta 'Öhi' on vapaata käänöstapaa käyttäen kotoutettu vaariksi.

Käsittelen seuraavaksi ensin yleisesti erisnimisten reaalioiden kääntämistä, jonka jälkeen siirryn aineistoni analyysiin, jossa tarkastelen ensin erisnimisten reaalioiden ja sen jälkeen yleisnimisten reaalioiden kääntämistä kohdassa 4.2 esittelemieni käänösstrategioiden avulla.

5. ERISNIMET REAALIOINA

Erisnimet muodostavat Bödekerin ja Wetzelsahmin (1989, 235) mukaan aivan oman erityisen reaalioiden liittyvän ryhmänsä. Erikoista niissä on se, että erisnimet harvoin sisältävät semanttisen merkityksen, sillä niiden tehtävä on yleensä paremminkin yksilöidä kohde kuin kuvailla sitä. Ingo (1991, 204-205) kuitenkin muistuttaa, että erisnimet ovat harvoin täysin merkityksettömiä äänneyhdistelmiä, sillä ne ovat tavallisesti muodostuneet appellatiivista, jolloin niihin on jäänyt myös semanttinen merkitys kuten esim. Nyman, Bengtsson, Stockholm tai Sälen. Näinkin pieni nimiin sisältyvä "merkitys" mahdollistaa niiden kääntämisen. Nimien sisältämät äännerakenteet vaikeuttavat usein nimen siirtämisen sellaisenaan kielestä ja kulttuurista toiseen, sillä nimeä voi olla joskus lähes mahdotonta lausua toisessa kieliympäristössä. Käytännöksi onkin muodostunut, että nimi sopeutetaan kunkin kieliyhteisön omaan kirjoitustapaan. Esimerkiksi suomalainen paikannimi *Miekka* on suomenruotsalaisten keskuudessa saanut muodon *Mjek*. Erisnimi voi myös olla joko todellinen tai fiktiivinen, kuten joskus kaunokirjallisuudessa, jolloin on täysin luonnollista, että fiktiivinen nimi käännetään todellista nimeä useammin. Oittisen (1997, 52) mukaan erisnimi käännetään joskus myös sen vuoksi, jos sen katsotaan aiheuttavan kohdekielisissä lukijoissa ei-toivottuja mielleyhtymiä. Oittinen painottaa käänösratkaisua tehdessä ottamaan huomioon myös nimien lausuttavuuden, sillä lapsilukijan voi olla vaikea samaistua liian oudoilta kuulostaviin henkilöihin. Klingberg (1977, 82) kuitenkin kehottaa välttämään kontekstiadaptaation käyttöä mikäli mahdollista, sillä vierasperäisen lastenkirjallisuuden

tarkoitus on myös laajentaa lapsen käsitystä ympäröivästä maailmasta. Klingberg pitää kontekstiadaptaatiota kuitenkin tarpeellisenä silloin, jos kohdekielisten lukijoiden on huomattavasti vaikeampi ymmärtää tekstiä verrattuna sen lähdekielisiin lukijoihin. Klingberg myös muistuttaa kääntäjää olemaan johdonmukainen käännösratkaisuissaan ja käyttämään samoja käännös menetelmiä läpi koko käännöksen.

Bertillsin (2003, 393) mukaan nimet antavat meille tietoa erilaisista ihmisistä, paikoista ja kulttuureista. Nimet ovat keskeisiä välineitä oman itsemme ja toisten identifioimisessa ja niiden avulla tiedämme enemmän kulttuurisesta kuuluvuudesta ja alkuperästä. Bertillsin (2003, 394) mukaan kaunokirjallisuudessa esiintyvät nimet eroavat sekä rakenteeltaan, sisällöltään että tehtäviltään tavallisista henkilönimistä, mutta ne ovat kuitenkin yhtä tärkeitä kirjallisen hahmon identifioimisen kannalta. Kirjallisten hahmojen nimet auttavat lukijaa tutustumaan tarinaan, fiktiiviseen maailmaan ja sen henkilöihin, ja nimet ilmentävät myös kirjailijan kielellistä ja kulttuurista tietoa. Bertillsin mukaan jokaisessa kirjallisessa kontekstissa on oma nimisysteemi, johon ovat vaikuttavina tekijöinä kirjailijan oma sosiaalinen, kulttuurinen ja kielellinen tausta. Kirjallisen nimen valintaan vaikuttavat kirjalliset aspektit, nimen tehtävä tekstissä sekä se, kenelle teksti on suunnattu. Kirjalliset nimet ovat Bertillsin mielestä niiden monimuotoisuuden vuoksi monipuolinen mutta myös vaikea tutkimusalue. Kirjalliset nimet vaativatkin Bertillsin mukaan erilaisen metodologisen lähestymistavan ja analyysitavan kuin esimerkiksi tavalliset henkilönnimet ja paikannimet. Myös kirjalliset nimet ovat yksilöiviä, mutta sen lisäksi ne kuvaavat myös kantajansa luonteenpiirteitä ja viittaavat johonkin spesifiseen tai merkittävään ominaisuuteen. Bertills (2003, 397) myös muistuttaa, että kirjalliset hahmot voivat toimia vahvoina identifikaatiokohteina lapsille ja nuorille, minkä vuoksi on tärkeää, kuinka niitä nimetään ja kuvataan.

6. REAALIAT TUTKIMUS AINEISTOSSA

Siirryn seuraavaksi aineistoni analyysiin, jossa tarkastelen lähdetekstissä ja sen neljässä suomennoksessa esiintyviä reaaliota. Keräsin aineistoni esimerkit siten, että luin ensin lähdetekstin kertaalleen läpi ja poimin tekstistä samalla sellaiset ilmiöt, jotka mielestäni tuntuivat reaaliolta. Sen jälkeen vertasin suomennoksia ensin lähdetekstiin käymällä tekstiä rivi riviltä läpi, jonka jälkeen vertasin vielä suomennoksia keskenään. Huomasinkin, ettei läheskään kaikkiin reaalioiden välttämättä kiinnitä huomiota

lähdetekstiä lukiessa vaan vasta käännoiksi vertailtaessa, jolloin kulttuurisidonnaisuudet nousevat paremmin esille. Täytyy kuitenkin muistaa, kuten Kujamäki (1998, 19) toteaa, että reaalia on aina subjektiivinen näkemys ja myös tilannesidonnainen. Asia, joka tuntuu toisen mielestä vieraalta ja kulttuurispesifiseltä, ei välttämättä tarvitse olla sitä toisen mielestä. Esittelen esimerkein vain sellaiset reaaliat, joiden suomennokset poikkeavat toisistaan.

Olen jakanut aineistoni reaaliat erisnimisiin ja yleisnimisiin. Erisnimisiin reaaliioihin kuuluvat aineistossani esiintyneet henkilö- ja eläinnimet sekä maantieteelliset nimet. Aineistossani esiintyneet yleisnimiset reaaliat olen jaotellut joko luontoon tai kulttuuriin kuuluviksi. Tarkastelen aineistoni reaaliota pääasiassa Klingbergin ja Leppihalmeen ajatuksiin perustuen. On kuitenkin muistettava, että käännostratkaisut heijastavat aina kääntäjien ja käännösten välisiä ajallisia eroja, kuten Oittinen (1997, 139) toteaa. Myös käännösnormit muuttuvat ajassa, minkä vuoksi on otettava huomioon, että *Heidi*-kirjojen suomentajat ovat kukin olleet sidoksissa oman aikansa käännösnormeihin, kuten myös Klingberg ja Leppihalme omansa.

6.1 Erisnimiset reaaliat

Lähdetekstissä esiintyneistä erisnimisistä reaaliosta suurin osa on etunimiä: *Heidi*, *Peter (Geißen-Peter)*, *Barbel*, *Sebastian*, *Klara*, *Tinette*, *Tobias* ja *Brigitte*. Sukunimiä löytyi vain kaksi kappaletta: *Sesemann* ja *Rottenmeier*. Eläinten nimet ovat kaikki tarinan Peterin vuohien nimiä: *Schwänli*, *Bärli*, *Schneehöppli*, *Distelfink*, ja *Türk*. Maantieteelliset erisnimet ovat joko vuoristoja: *Alp* ja *Falknis* tai kaupunkeja: *Frankfurt*, *Basel*, *Maienfeld* ja *Bad Ragaz*.

6.1.1 Henkilönimet

Henkilöä yksilöivät erisnimet, joita käytetään lähdekielessä yleisesti ja joilla ei tekstin sisällön kannalta ole ratkaisevaa merkitystä, jätetään Klingbergin (1977, 86) ohjeiden mukaan kääntämättä. Kääntäjän ei pitäisi kotouttaa nimiä kohdekieleen mielivaltaisesti vain sen perusteella, että ne ovat mahdollisesti kohdekulttuurissa tuntemattomia. Tarpeettomana kääntämisenä Klingberg mainitsee englannin ollessa kohdekieleenä sellaisten ruotsalaisten nimien kuin Sven-Erik tai Jakob muuttamisen kohdekielelle sopivaksi (vrt. Sven-Eric, James).

Aineistossani mielenkiintoinen nimi on *Klara*, joka vuoden 1928 suomennoksessa on säilyttänyt alkuperäisen muotonsa, mutta vuosien 1938 ja 1960 suomennoksissa nimi on kotoutettu kirjoitusasua muuttamalla *Klaaraksi*. Vuoden 1994 suomennoksessa nimi on kuitenkin jälleen säilyttänyt alkuperäisen muotonsa *Klara*.

- (1a) Die Tage sind nicht mehr lang, und oben bleiben und da die Nächte zubringen kann **Klara** doch nun gar nicht; so hätte sie ja kaum ein paar Stunden oben zu verweilen. (LT, 124)
- (1b) Päivät eivät enää ole pitkiä ja öitänsä ei **Klara** missään tapauksessa voisi siellä viettää. (1928, 7)
- (1c) Päivät eivät enää ole pitkiä ja öitänsä ei **Klaara** missään tapauksessa voisi siellä viettää. (1938, 7)
- (1d) Päivät eivät enää ole pitkiä, ja öitänsä **Klaara** ei missään tapauksessa voisi siellä viettää. (1960, 7)
- (1e) Päivät eivät enää ole pitkät, eikä **Klara** mitenkään voisi olla yötä korkealla vuoristossa. (1994, 5)

Sen sijaan Pekan äidin nimi *Brigitte* on kaikissa suomennoksissa kotoutettu: *Brigitte* > *Briita* (1928) > *Briitta* (1938, 1960, 1994).

»Ist auch das möglich! Hast du's gehört, Großmutter?« rief die **Brigitte** in hoher Verwunderung aus. (LT, 153)

- (2a) »Onko se mahdollista. Kuulitko isoäiti?« huusi **Briita** suuresti ihmeissään. (1928, 69)
- (2b) »Onko se mahdollista. Kuulitko isoäiti?« huusi **Briitta** suuresti ihmeissään. (1938, 69)
- (2c) »Onko se mahdollista? Kuulitko isoäiti?« huusi **Briitta** suuresti ihmeissään. (1960, 63)
- (2d) »Onko se mahdollista? Kuulitko mummo?« huudahti **Briitta**. (1994, 59)

Vuohipaimen *Peter* on kaikissa suomennoksissa kotoutettu *Pekaksi*, ja samoin hänen lempinimensä *Geißen-Peter* on kotoutettu osittain käännöslainalla *Vuohi-Pekaksi*. Nimen etuosa 'Vuohi' on käännöslaina sanasta 'Geißen'. Nimien *Klara*, *Peter* ja *Brigitte* kotouttaminen tuntuu vähän turhalta, sillä nimet *Barbel*, *Tinette*, *Sebastian* ja

Tobias ovat kuitenkin säilyttäneet alkuperäisen muotonsa kaikissa suomennoksissa. On kuitenkin vaikea arvioida, onko nimien kotouttaminen tuntunut turhalta 1900-luvun lapsilukijoiden mielestä. Toisin kuin Klingberg, Kapari, Kattelus & Sivill (2002, 4) toteavat, ettei kukaan voi edellyttää kääntäjältä johdonmukaisuutta nimien suomentamisen suhteen. Kaikkia nimiä ei ole pakko suomentaa, mutta kaikkia nimiä ei myöskään voi jättää suomentamatta. Kääntäjän tehtävä on eläytyä huolellisesti alkutekstiin ja suomentaa nimi silloin, kun tunnelma sitä vaatii.

Klingberg (1977, 89) kehottaa kuitenkin jättämään sukunimet lastenkirjallisuudessa kääntämättä, ellei nimellä ole henkilöahmoa karakterisoivaa merkitystä. Näin on menetelty myös aineistoni kaikissa suomennoksissa, joissa sukunimet *Sesemann* ja *Rottenmeier* ovat suoria lainauksia. Kapari, Kattelus & Sivill (2002, 4) kuitenkin muistuttavat, että nimi on käynyt käänösprosessin läpi myös silloin, kun kääntäjä on päättänyt jättää sen alkuperäiseen asuunsa.

Ongelmallisempänä Klingberg (1977, 89) pitää sitä, jos kirjailija lähdekielellä käyttää henkilönimeä, jolla on lähtökielen lukijoille mielikuvia herättävä assosiaatioyhteys, mutta jota kohdekieliset lukijat eivät sellaisenaan voi ymmärtää. Vastaavanlaisen assosiaatioyhteyden luominen kohdekielisille lukijoille nimeä vaihtamalla voi olla hyvin hankalaa, jopa mahdotonta. Tällaisessa tapauksessa kääntäjä voi säilyttää alkuperäisen nimen myös kohdekielellä ja esimerkiksi selittää nimeä lukijalle. Esimerkkinä Klingberg mainitsee ruotsinnoksen Joan G Robinsonin teoksesta *Charley*. Kirjan sankaritarta kutsutaan *Charleyksi*, mutta hänen oikea nimensä on kuitenkin *Rowan*. Nimi on hyvin tavallinen lähtökielellä, mutta se sisältää myös assosiaatiomerkityksen. Kääntäjä on tässä tapauksessa säilyttänyt nimen myös kohdekielellä, mutta lisännyt kirjan alkuun selityksen nimestä.

Myös aineistoni lähdetekstissä päähenkilön nimi *Heidi* saattaa kohdekielen lukijasta vaikuttaa aivan tavalliselta henkilöä yksilöivältä nimeltä, mutta Järvenpään (2004, 21) mukaan se sisältää viittauksen saksankieliseen sanaan *die Heidin*, joka on 'pakanaa' merkitsevä feminiininen johdos sanasta *der Heide* (Duden s.v. *Heidin*). Pakanalla tarkoitetaan yleensä uskontoon välinpitämättömästi suhtautuvaa ihmistä (Perussanakirja s.v. *pakana*). Seuraavasta *Heidi*- kirjasta peräisin olevasta esimerkistä käy ilmi, että nimeä on entisaikaan paheksuttu. Neiti Rottenmeier ei tahdo uskoa, että *Heidi* todella on tytön oikea nimi, jolloin selviää, että *Heidi* on kasteessa saanut nimen *Adelheid*.

»Wie heißt du?» fragte Fräulein Rottenmeier, nachdem auch sie einige Minuten lang forschend das Kind angesehen hatte, das kein Auge von ihr wandte.

»**Heidi**«, antwortete es deutlich und mit klangvoller Stimme.

»Wie? Wie? das soll doch wohl kein christlicher Name sein? So bist du doch nicht getauft worden. Welchen Namen hast du in der Taufe erhalten?« fragte Fräulein Rottenmeier weiter.

»Das weiß ich jetzt nicht mehr«, entgegnete Heidi.

»Ist das eine Antwort!« bemerkte die Dame mit Kopfschütteln. »Jungfer Dete, ist das Kind einfältig oder schnippisch?«

»Mit Erlaubnis und wenn es die Dame gestattet, so will ich gern reden für das Kind, denn es ist sehr unerfahren«, sagte die Dete, nachdem sie dem Heidi heimlich einen kleinen Stoß gegeben hatte für die unpassende Antwort.

»Es ist aber nicht einfältig und auch nicht schnippisch, davon weiß es gar nichts; es meint alles so, wie es redet. Aber es ist heut' zum erstenmal in einem Herrenhaus und kennt die gute Manier nicht; aber es ist willig und nicht ungelehrig, wenn die Dame wollte gütige Nachsicht haben. Es ist **Adelheid** getauft worden, wie seine Mutter, meine Schwester selig.«

»Nun wohl, dies ist doch ein Name, den man sagen kann«, bemerkte Fräulein Rottenmeier. (Spyri 1981, 50-51.)

Tutkimusaineistoni kaikissa suomennoksissa on *Heidin* kohdalla käytetty suoraa lainausta, mutta nimen semanttiseen merkitykseen ei lukiessa kiinnitä huomiota. Tarinan *Heidi* kuvataan henkilöahmona hyväntahtoiseksi, vaikkakin vähän ilkikuriseksi pikkutyöksi, joka pitää Pekalle kuria yllä mikäli tämä on haluton käymään koulua.

Luokittelen erisnimeksi myös Heidn isoisän kutsumanimen *Alp-Öhi*, *Öhi* tai *Alm-Öhi*, joksi häntä myös lähdetekstissä kutsutaan, sillä Bertillsin (2003, 395) mukaan myös kirjalliset nimet viittaavat yksilöihin ja niillä on yhtäläisyyksiä erisnimikategorian kanssa. Kirjallisilla nimillä, kuten lempinimillä, on myös konkreettinen ja motivoitu yhteys nimenkantajan luonteenpiirteisiin. Ne viittaavat yleensä johonkin spesifiseen tai merkittävään ominaisuuteen. *Alp-Öhi* on varmasti aiheuttanut kääntäjille hieman päänvaivaa. Sveitsin murteessa sanasta *die Alp* käytetään myös sen synonyymia *die Alm*, joka tarkoittaa vuorilla sijaitsevaa karjan kesälaidunta (Duden s.v. *Alm*). En sen sijaan löytänyt mistään tarkkaa määritelmää sanalle *Öhi*, sillä esimerkiksi Duden Universal Wörterbuch ei tunne sanaa laisinkaan. Seuraavasta katkelmasta käy kuitenkin ilmi, että *Öhi* tarkoittaa setää, sillä *Oheim* on vanhentunut muoto sanasta *Onkel* (DUDEN s.v. *Oheim*):

Auch wußte die Barbel gar nicht, warum der Alte von allen Leuten im Dörfli der Alp-Öhi genannt wurde, er konnte doch nicht der wirkliche **Oheim** von den sämtlichen Bewohnern sein; da aber alle ihn so nannten, tat sie es auch und nannte den Alten nie anders als Öhi, was die Aussprache der Gegend für Oheim ist. (Spyri 1981, 7)

Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Öhi* on käännetty *sedäksi*, mutta vuoden 1994 suomennoksessa hänestä käytetään nimitystä *vaari*:

(3a) »Sie können zum **Öhi** kommen«, versetzte der Peter knurrend. (LT, 129)

(3b) »He voivat olla **sedän** luona», napisi Pekka. (1928, 1938, 19)

(3c) »He voivat olla **sedän** kanssa», Pekka napisi. (1960, 17)

(3d) »Voivathan he olla **vaarin** luona», murisi Pekka. (1994, 14)

Vanhemmissa suomennoksissa (1928, 1938, 1960) kulttuurinen adaptaatio on viety äärimmilleen ja *Alm-Öhi* on kotoutettu *Tunturisedäksi*, jolloin kääntäjä on todennäköisesti pitänyt Alpeja liian vieraana käsitteenä sen ajan suomalaislapsille. Vuoden 1994 suomennoksessa Rapola on kuitenkin osittain halunnut säilyttää vierauden vaikutelman ja käyttää nimitystä *Alppivaari*:

Öfters zog er mit dem **Alm-Öhi** aus, hoch in die Felsenberge hinauf, wo die alten Wettertannen herunternickten und der große Vogel in der Nähe hausen mußte, denn da schwirrte er manchmal sausend und krächzend ganz nahe an den Köpfen der beiden Männer vorbei. (LT, 50)

Usein hän meni **Tunturisedän** kanssa korkealle vuoristoon, missä ikihongat siinsivät ja missä suuri petolintu luultavasti asui, sillä siinä se rääkkyen yhtä mittaa liidellä suhahti ohitse aivan läheltä. (1928, 1938, 1960, 40)

Useimmiten tohtori ja **Alppivaari** nousivat jyrkkää kallionrinnettä sinne, missä kasvoi vanhaa käkkyräistä kuusta ja missä isolla kotkalla varmaan oli pesänsä, sillä se lensi monta kertaa rääkkyen aivan miesten pään päällä. (1994, 33)

Suomennoksien nimitykset *Tunturisetä* tai *Alppivaari* antavat mielestäni kuitenkin kummatkin lukijalle lähtötekstiä hieman pehmeämmän kuvan henkilöahmosta *Alm-Öhi*, sillä hänet kuvataan kunnioitusta ja jopa pelkoa herättäväksi:

»Ich möchte nicht das Kind sein«, rief die Barbel mit abwehrender Gebärde aus. »Es weiß ja kein Mensch, was mit dem Alten da oben ist! Mit keinem Menschen will er etwas zu tun haben; jahraus jahrein setzt er keinen Fuß in die Kirche, und wenn er mit seinem dicken Stock im Jahr einmal herunterkommt, so weicht ihm alles aus und muß sich vor ihm fürchten. Mit seinen dicken grauen Augenbrauen und dem furchtbaren Bart sieht er auch aus wie ein alter Heide und Indianer, daß man froh ist, wenn man ihm nicht allein begegnet.« (Spyri 1981, 6)

6.1.2 Eläinnimet

Lastenkirjallisuudessa on Klingbergin (1977, 90) mukaan yleistä, että kirjailija saattaa käyttää henkilöhahmoillaan fiktiivisiä nimiä, joiden sointuvuus on tärkeää esimerkiksi ääneen luettaessa. Tällaiset nimet voidaan joskus jättää myös kohdekieleessä alkuperäiseen muotoonsa, mutta usein nimet saattavat sisältää jonkin assosiaatiomerkityksen, jolloin ne täytyy muuttaa kohdekieleen sopivaksi. Esimerkiksi Winnie-the-Pooh, jonka suomalais- ja ruotsalaislapset tuntevat nimellä Nalle Puh, mutta tanskalaislapset nimellä Peter Plys. Klingbergin (1977, 105-106) mukaan kotieläinten nimet säilyttävät kohdekieleessä lähdekielisen muotonsa, mikäli niiden katsotaan olevan henkilönimiä. Kuitenkin eläintä karakterisoivat nimet tulisi kääntää, mutta nimiä ei silti saisi mielivaltaisesti muuttaa.

Lähdetekstissä esiintyneet vuohien nimet ovat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta siirretty kohdekieleen kulttuurista adaptaatiota käyttäen, mutta nimeä karakterisoiva piirre ei kuitenkaan aina välity suomennoksista. Lähdetekstissä mielenkiintoisin vuohen nimi on *Türk*, jota kuvataan voimakkaaksi ja hieman uhoavaksi vuoheksi ja jota kohtaan Pekka joutuu joskus käyttämään piiskaa. *Türk*-nimistä vuohta käytetään tekstissä usein myös vertauskuvana ihmisten käyttäytymiselle:

- (4a) »Großvater«, sagte das Heidi, das dem Vorgang verwundert zugeschaut hatte, »warum tut der Peter jetzt immer wie der große **Türk**, wenn er eine Rute hinter sich merkt; dann scheut er mit dem Kopf und schüttelt ihn auf alle Seiten und macht auf einmal Sprünge in die Luft hinauf.«
»Vielleicht merkt der Peter auch eine Rute hinter sich, die er verdient«, antwortete Großvater.
(LT, 184)

On mahdotonta sanoa varmasti, mitä vertauskuvalla tarkalleen ottaen tarkoitetaan ja miksi kirjailija on antanut vuohele nimen *Türk*. Taustalla saattaa olla jopa kirjailijan henkilökohtainen poliittinen kannanotto, sillä Turkki on tunnettu historiastaan voimakkaana ja sotaisana kansakuntana. Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa

on käytetty suoraa lainausta ja *Türk* on korvattu kohdekielen vastineella *Turkkilainen*. Vuoden 1994 suomennoksessa on käytetty niin sanottua ”vapaata” käännostapaa ja *Türk* on nimetty *Sulttaaniksi*. Vapaasti käännettäessä lähdetekstin asiasisältö pyritään Vehmas-Lehdon (1999, 29) mukaan välittämään mahdollisimman tarkasti. *Sulttaani* on lapsille yleensä saduista tuttu voimakas henkilöahamo.

- (4b) »Isoisä», sanoi Heidi, joka kummastuneena oli katsellut Pekan menettelyä, »minkätähden Pekka käyttäytyy tätä nykyä kuin iso **Turkkilainen**, kun se huomaa uhkaavan ruoskan takanaan; silloin se arasti heittelee päätään joka suuntaan ja hypähtää sitten korkealle ilmaan»
»Ehkä Pekkakin huomaa takanaan ruoskan, jota hän olisi ansainnut», vastasi isoisä. (1928, 1938, 132)
- (4c) »Isoisä», sanoi Heidi, joka kummastuneena oli katsellut Pekan menettelyä, »minkätähden Pekka käyttäytyy tätä nykyä kuin iso **Turkkilainen**, kun se huomaa uhkaavan ruoskan takanaan; jolloin se arasti heittelee päätään joka suuntaan ja hypähtää sitten korkealle ilmaan»
»Ehkä Pekkakin tuntee takanaan ruoskan, ja tietää, että olisi sitä ansainnut», isoisä vastasi. (1960, 120)
- (4d) »Vaari», sanoi Heidi katseltuaan Pekan temppeja ihmeissään, »miksi Pekka käyttäytyy ihan kuin **Sulttaani**? Kun se huomaa piiskan viuhuvan takanaan, se nostaa päätään, heiluttaa sitä puolelta toiselle ja karkaa pakoon.»
Ehkä Pekkakin tuntee takanaan piiskan viuhuvan ja tietää ansainneensa selkäsaunan», tuumi vaari. (1994, 114)

Ylhäiseltä näyttävä valkoinen *Schwänli*, jonka nimi tulee sanasta *Schwan* eli joutsen (Duden s.v. *Schwan*), on muuttunut vuosien 1928 ja 1938 suomennoksissa Lumikoksi, jolloin nimestä ei enää kuvastu samaa ylhäisyyttä kuin lähdetekstissä. Vuoden 1960 suomennoksessa *Schwänli* on muuttunut *Vienoksi* ja vuoden 1994 suomennoksessa *Helokiksi*, jolloin nimeä karakterisoiva yhteys on poissa.

Bärli kuvataan lähdetekstissä voimakkaaksi ruskeaksi vuoheksi, joka kuitenkin vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa nimen *Pikku* myötä menettää voimakasta olemustaan. Vuoden 1994 suomennoksessa *Bärli* on muutettu *Rusokiksi*, jolloin nimessä on säilynyt viittaus *Bärli*n ruskeaan väriin.

- (5a) Aber das Heidi hatte keine Furcht, und wenn das lebhaft **Bärli** gar zu arg bohrte und drängte mit seinem Kopf, dann sagte das Heidi: »Nein, **Bärli**, du stoßest ja wie der große Türk«, und augenblicklich zog Bärli seinen Kopf zurück und stelle sich ganz anständig hin, und das

Schwänli hatte auch schon seinen Kopf in die Höhe gereckt und machte eine vornehme Gebärde, so daß man deutlich sehen konnte, es dachte bei sich: »Das soll mir denn keiner nachsagen, daß ich benehme wie der Türk.« Denn das schneeweiße **Schwänli** war noch ein wenig vornehmer als das braune **Bärli**. (LT, 128)

- (5b) Mutta Heidi ei pelännyt, ja kun vilkas **Pikku** vähän liian kovaa painoi päänsä häneen, sanoi hän: »Ei niin, **Pikku**, ihanhan sinä pusket kuin suuri Turkkilainen», ja heti paikalla veti **Pikku** päänsä pois ja vetäytyi hiljaisena vähän syrjempään, ja **Lumikkokin** oli jo suurellisesti kohottanut päätänsä ikään kuin sanoakseen: »Minusta ei kenenkään sovi sanoa, että käyttäytyisin kuin Turkkilainen.» Valkoinen **Lumikko** oli näet ruskeata **Pikkuakin** vielä hiukan ikäänkuin jalosukuisempi. (1928, 1938, 18)
- (5c) Mutta Heidi ei pelännyt, ja kun vilkas **Pikku** puski häntä vähän liian kovasti, hän sanoi: »Ei niin, **Pikku**, aivanhan sinä pusket kuin iso Turkkilainen», ja heti paikalla **Pikku** veti päänsä pois ja vetäytyi hiljaisena vähän syrjempään, ja **Vienokin** oli jo ylvästellen kohottanut päätänsä ikäänkuin sanoakseen: »Minusta ei kenenkään sovi sanoa, että käyttäydyn kuin Turkkilainen.» Valkoinen **Vieno** oli näet vielä ruskeata **Pikkuakin** ikäänkuin hiukan jalosukuisempi. (1960, 16)
- (5d) Mutta Heidi ei niitä pelännyt, ja kun vilkas **Rusokki** työntyti kaikin voimin häntä vasten, sanoi hän vain: »no, no, **Rusokki**, sinähän pusket kuin iso Sulttaani.» Silloin Rusokki vetäytyi heti pois ja pysyi alallaan, ja **Helokkikin** oli nostanut päänsä korkealle ilmaan ja peräytyi hienosti taaksepäin. Näki selvästi mitä se ajatteli: minulle ei kukaan pääse sanomaan, että käyttäydyn kuin Sulttaani! Lumivalkoinen **Helokki** oli näet vielä hiukan ylhäisempi vuohi kuin ruskea **Rusokki**. (1994, 13)

Distelfink kuvataan lähdetekstissä ketteräksi vuoheksi. *Distelfink* tarkoittaa peippoihin kuuluvaa väriltään mustavalkoista laululintua (Duden s.v. *Distelfink*). *Schneehöppli* puolestaan on väriltään valkoinen, ja nimen loppuosa 'höppli' tulee todennäköisesti verbistä 'hoppeln', joka tarkoittaa pienin loikin etenevää käyntiä (Duden s.v. *hoppeln*). *Schneehöppliä* kuvataan myös hieman säikyksi, jota toiset vuohet syrjivät:

- (6a) Jetzt hörte man von unten herauf die Piffe des Peter ertönen. und bald kamen sie heraufgesprungen, die lustigen Geißen alle, voran der flinke **Distelfink** in hohen Sprüngen. Gleich war das Heidi wieder mitten in dem Rudel drin, und vor lauter stürmischen Begrüßungen wurde es hin- und hergeschopen, und dann schop es wieder ein wenig; denn es wollte zu dem schüchternen **Schneehöppli** vordringen, das ja von den größeren immer wieder weggedrängt wurde, wenn es dem Heidi entgegenstrebte. (LT; 128)

Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Distelfink* on muuttunut *Liedoksi* ja vuoden 1994 suomennoksessa siitä käytetään nimitystä *Vilkku*. *Schneehöppli* on vuosien

1928 ja 1938 suomennoksissa saanut nimekseen *Vieno*, mutta vuoden 1960 suomennoksessa sitä kutsutaan *Lumikoksi* ja vuoden 1994 suomennoksessa *Lumikiksi*. Edellisessä esimerkissä (5c) vuoden 1960 suomennoksessa puolestaan *Schwänliä* kutsuttiin *Vienoksi*. On vaikea arvioida, kuinka kääntäjät ovat päätyneet ratkaisuihinsa, mutta on mahdollista, että tietyt eläinten nimet ovat olleet omalle aikakaudelleen ominaisia. Samoin myös ihmisten nimissä on havaittavissa muoti-ilmiöitä tietyin väliajoin.

- (6b) Nyt kuului alempaa Pekan vihellys ja pian sen jälkeen tulivat vuohet, joutuisa **Lieto** ensimmäisenä, pitkin hyppäyksiin. Heidi oli heti keskellä piiriä ja vuohien rajusti tungetessa häntä tervehtimään, hän sysäytyi sinne ja tänne laumassa, ja sitten hän taas itsekin koki siirtyä vähän syrjemmälle aran **Vienon** luo, jonka isommat vuohet aina tyrkkäsivät pois tieltään, kun se aikoi pyrkiä Heidin luo. (1928, 1938, 18)
- (6c) Nyt kuului alempaa Pekan vihellys, ja pian sen jälkeen tulivat vuohet pitkin hyppäyksiin, joutuisa **Lieto** ensimmäisenä. Heidi oli heti keskellä piiriä ja sysäytyi sinne tänne, kun vuohet tunkivat rajusti häntä tervehtimään, ja sitten hän taas itsekin koki siirtyä vähän syrjemmälle aran **Lumikon** luo, jonka isommat vuohet aina tyrkkäsivät pois tieltään, kun se aikoi pyrkiä Heidin luo. (1960, 17)
- (6d) Samassa kuului alempaa Pekan vihellys, ja koko lystikäs vuohikatras ilmestyi näkyviin; ensimmäisenä loikki nopeakäänteinen **Vilkku**. Pian koko lauma ympäröi Heidin ja tyrkkäsi häntä sinne tänne tervehtimisen riemussa. Mutta Heidikin puolestaan tyrkki vuohia, sillä hän tahtoi päästä aran **Lumikin** luo, jota isommat aina sysivät syrjään, kun se pyrki Heidiä kohti. (1994, 13)

6.1.3 Maantieteelliset nimet

Klingbergin (1977, 118-120) mukaan sekä todelliset että fiktiiviset maantieteelliset nimet, jotka kuuluvat lähdekieliseen ympäristöön, jätetään yleensä kohdekielessä kääntämättä. Kuitenkin poikkeuksena tästä ovat sellaiset maantieteelliset nimet, joilla on kohdekielessä oma kohdekielinen kirjoitusasu (ks. m. Ingo 1991, 205).

Lähdetekstissä esiintyvät kaupunkien nimet *Frankfurt* ja *Basel* esiintyvät kaikissa suomennoksissa suorana lainauksena, eikä niiden kirjoitusasua ole muutettu. Sen sijaan kaupungin *Maienfild* kirjoitusasua on muutettu vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa. Erikoista on varsinkin vuosien 1928 ja 1938 suomennoksissa käytetty kirjoitusasu *Maynfild*, mikä on mielestäni lapselle paljon vaikeampi lausua kuin

alkuperäinen muoto *Maienfeld*.

- (7a) Es ging wie der Blitz, und als er beim Dörfli da ankam, wo es gleich weiter hinab gegen **Maienfeld** hin ging, fuhr der Peter weiter, denn es kam ihm so vor, als müßte er sich und dem Schlitten Gewalt antun, wenn er auf einmal den Lauf einhalten wollte. (LT, 144)
- (7b) Kelkka kiiti nuolena, ja kun hän tuli lähelle kylää, josta tie yhtä mittaa kulki **Maynfeldiin** päin, jatkoi hän matkaansa, sillä hän olisi mielestään saattanut sekä itsensä että kelkkansa vaaraan, jos hän yht'äkkiä olisi pysähdyttänyt sen vauhdin. (1928, 1938, 52)
- (7c) Kelkka kiiti nuolena, ja kun hän tuli lähelle kylää, josta tie kulki **Mainfeldiin** päin, hän jatkoi matkaansa, sillä hän olisi mielestään saattanut sekä itsensä että kelkkansa vaaraan, jos hän yhtäkkiä olisi pysäyttänyt sen vauhdin. (1960, 48)
- (7d) Se kävi kuin salama, ja kun Pekka pääsi kylään, mistä tie jatkui alas **Maienfeldiä** kohti, hän antoi mennä samaa vauhtia, sillä hänestä tuntui, että hänen pitäisi tehdä sekä itselleen että kelkalle väkivaltaa, jos hän nyt pysähtyisi. (1994, 43)

Nimeä ei ole myöskään vuosien 1928 ja 1938 suomennoksissa käsitelty kovin johdonmukaisesti, sillä vuoden 1928 suomennoksessa käytetään joskus *Maynfeld* sijaan myös alkuperäistä nimeä *Maienfeld*. Samoin vuoden 1938 suomennoksessa kaupungista käytetään *Maynfeld* sijaan myös nimitystä *Mainfeld*.

- (8a) Sofort setzte er sich in einen Wagen und fuhr nach **Maienfeld** hinüber. (LT, 186)
- (8b) Hänkin istui heti vaunuihin ja matkusti siis **Maienfeldiin**. (1928, 137)
- (8c) Hänkin istui heti vaunuihin ja matkusti siis **Mainfeldiin**. (1938, 137)
- (8d) Hänki istui heti vaunuihin ja matkusti siis **Mainfeldiin**. (1960, 124)
- (8e) Hän tilasi heti vaunut ja ajoi **Maienfeldiin** (1994, 119)

Klingbergin (1977, 118-120) mukaan maantieteellinen nimi voidaan kääntää, mikäli se sisältää jonkin merkityksen, jonka ei voida uskoa aukenevan lapsilukijalle. Samoin menetellään, jos maantieteellinen nimi sisältää lähdekielellä jonkin appellatiivin. Mikäli on oletettavaa, että maantieteellisen kohteen nimi on tuttu lähdekielen lukijoille, mutta tuntematon kohdekielisille vastaanottajille, nimeä on Klingbergin mukaan

aiheellista selittää lukijalle. Jos kuitenkin on oletettavaa, että nimen ja appellatiivin yhdistelmä on yleisesti tunnettu mahdollisesti myös kohdekielessä, se voidaan jättää kääntämättä. Tästä Klingberg mainitsee esimerkin *Brindlow wood*, joka hänen mukaansa kuuluisi kääntää ruotsinkielisille lukijoille *Brindlowskogen*. Samoin menetellään, jos nimen loppuosana on esimerkiksi ”katu”, ”tie”, ”polku” tai ”kuja”, sillä ei voida olettaa, että merkitys olisi tuttu kohdekielisille lukijoille. Joskus voi olla myös aiheellista selittää esimerkiksi kadun nimi kokonaisuudessaan. Jos maantieteellinen nimi sisältää assosiaatiomerkityksen, jonka vain lähdekieltä osaava ymmärtää, menetellään Klingbergin (1977, 122) mukaan samoin kuin henkilönimien suhteen, jolloin se voidaan jättää kääntämättä. Tällöin nimen merkitystä on kuitenkin selitettävä lisäyksellä. Myös maantieteellisiä nimiä tulisi käsitellä samassa kohdetekstissä niin johdonmukaisesti kuin mahdollista.

Aineistoni lähdetekstissä esiintyy sveitsiläisen kylpyläkaupungin nimi *Bad Ragaz*, josta käytetään myös lyhyempää muotoa *Ragaz*. Lähdekulttuurin sveitsiläinen lukija yhdistää varmasti nimen *Ragaz* juuri kylpyläkaupunkiin *Bad Ragaz*, vaikka nimestä puuttuisikin appellatiivi ’Bad’. Ottaen sen sijaan huomioon suomalaisten, varsinkin lapsilukijoiden maailmantietouden 1900-luvun alkupuolella, nimi *Bad Ragaz* ei varmastikaan ole herättänyt samanlaista assosiaatioyhteyttä. En myöskään usko, että nimi avautuu vielä tämän päivän lapsilukijalle ilman kääntäjän selitystä.

Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa nimen *Ragaz* kohdalla on käytetty suoraa lainausta ja appellatiivi ’Bad’ on korvattu selittävällä kääntämisellä. Vuoden 1928 suomennoksessa nimen kirjoitusasu on myös hieman muutettu. Näin on mahdollisesti haluttu tehdä nimi helpommin lausuttavaksi. Sen sijaan Rapola on vuoden 1994 suomennoksessaan hieman yllättäen turvautunut poistoon ja jättänyt appellatiivin ’Bad’ kokonaan kääntämättä. Leppihalmeen (2001) mukaan on kuitenkin yleistä, että jos reaalia jätetään kääntämättä, yleensä vain osa käsitteestä jätetään pois. Kääntäjä voi esimerkiksi katsoa reaalian yksityiskohtaisen spesifioimisen tarpeettomaksi, jos kulttuurinen etäisyys on liian suuri (ks. 4.2.6). Tässä kohtaa lapsi voi kuitenkin selittävän kääntämisen avulla oppia kaupungin nimestä jotain uutta.

(9a) Unterdessen saß die Großmama unten in **Bad Ragaz** und war hoch erfreut über die vortrefflichen Nachrichten, die täglich von der **Alp** zu ihr heruntergelangen. (LT, 172)

- (9b) Sill'aikaa oleskeli mummo **Ragatzin kylpypaikassa** ja oli suuresti iloissaan niistä hyvistä uutisista, joita hän sai joka päivä tunturilta. (1928, 106)
- (9c) Sill'aikaa oleskeli mummo **Ragazin kylpypaikassa** ja oli suuresti iloissaan niistä hyvistä uutisista, joita hän sai joka päivä tunturilta. (1938, 106)
- (9d) Sillaikaa mummo oleskeli **Ragazin kylpypaikassa** ja oli suuresti iloissaan hyvistä uutisista, joita hän sai joka päivä tunturilta. (1960, 96)
- (9e) Isoäiti **Ragazissa** oli puolestaan iloinen ja onnellinen saadessaan joka päivä hyviä uutisia Alpeilta. (1994, 92)

Seuraavassa esimerkissä vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa on käännösstrategiana käytetty kulttuurista adaptaatiota ja Sveitsin *Alpit* on korvattu *tunturilla*. Käännös menetelmällä on haluttu siirtää kirjan tapahtumat suomalaislapsille tutumpaan ympäristöön. Käännösratkaisu on aivan ymmärrettävä, mikäli otetaan huomioon käännösten ilmestymisajankohta ja lasten maailmantietous siihen aikaan. Toisaalta ratkaisu tuntuu hieman eriskummalliselta, sillä esimerkistä käy kuitenkin ilmi, että Heidin asuinpaikka ja *Alpit* sijaitsevat Sveitsissä, jolloin kyse ei voi olla Suomen tuntureista. Rapola on omassa käännöksessään käyttänyt suoraa lainausta ja säilyttänyt vierauden vaikutelman.

- (10a) Auch diese letzte schlimme Zeit hat das Kind so geduldig ertragen immer in der Hoffnung, daß die **Schweizerreise** nahe und es seine Freundin Heidi auf der **Alp** besuchen könne; und nun soll ich dem guten Kinde, das ja sonst schon so vieles entbehren muß, die langgenährte Hoffnung mit einemal wieder durchstreichen,- das ist mir fast nicht möglich. (LT, 123)
- (10b) Koko tämän viimeisen hankalan ajan on hän kärsivällisesti kestänyt aina vain siinä toivossa, että se hetki yhä oli lähenemässä, jolloin hän pääsisi **Sveitsiin matkustamaan** ja saisi käydä **tunturilla** Heidi ystävänsä tapaamassa; pitääkö minun nyt lapsi raukaltani, jolta muutenkin täytyy niin paljon kieltää, vielä yht'äkkiä riistää tämänkin, hänen kallein toivonsa? (1928, 1938 7)
- (10c) Koko tämän viimeisen hankalan ajan hän on kärsivällisesti kestänyt aina vain siinä toivossa, että yhä on lähenemässä se hetki, jolloin hän pääsee **matkustamaan Sveitsiin** ja saa käydä **tunturilla** Heidi-ystävänsä tapaamassa; pitääkö minun nyt yhtäkkiä riistää lapsiraukaltani, jolta muutenkin täytyy niin paljon evätä, vielä tämäkin, hänen kallein toivonsa? (1960, 7)

- (10d) Nämä viimeiset vaikeat ajatkin lapsi on kestänyt kärsivällisesti vain siinä toivossa, että pian **pääsisi Sveitsiin** ja saisi tavata Heidin **Alpeilla**. Tyttöparka saa muutenkin niin paljosta kieltäytyä, ja nyt minun pitäisi vielä yhdellä iskulla riistää häneltä harras toive, jonka varassa hän monta viikkoa on elänyt. Se on minusta niin vaikeata, että se on melkein mahdotonta. (1994, 4)

Seuraavassa esimerkissä *Falknis* on Alpeihin kuuluva vuorenhuippu, joka sijaitsee Sveitsin ja Liechtensteinin rajavyöhykkeellä (Wikipedia s.v. *Falknis*).

- (11a) Auf dem großen Schneefeld drüben blitzten funkelnd und flimmernd goldene Sonnenstrahlen hin und her, und der graue **Falknis** hob seine Felsenstürme in alter Majestät hoch in den dunkelblauen Himmel hinauf. (LT, 135)

Falknis esiintyy kaikissa suomennoksissa suorana lainauksena, mutta vuoden 1928 suomennoksessa sen kirjoitusasu on muutettu lisäämällä nimen perään ylimääräinen *s*. Tämän ainoan esimerkin perusteella on kuitenkin vaikea päätellä, onko kyse pelkästä huolimattomuusvirheestä.

- (11b) Korkealla laajan lumivuoren yläpuolella säihkyivät ja säkenöivät kultaiset auringonsäteet ja harmaa **Falkniss** kohotti vanhat kalliolinnansa majesteettillisesti korkealle tummansinistä taivasta kohti. (1928, 32)

- (11c) Korkealla laajan lumivuoren yläpuolella säihkyivät ja säkenöivät kultaiset auringonsäteet ja harmaa **Falknis** kohotti vanhat kalliolinnansa majesteettillisesti korkealle tummansinistä taivasta kohti. (1938, 32)

- (11d) Korkealla laajan lumivuoren yläpuolella säihkyivät ja säkenöivät kultaiset auringonsäteet, ja harmaa **Falknis** kohotti vanhat kalliolinnansa majesteettisesti korkealle tummansinistä taivasta kohti. (1960, 30)

- (11e) Lumikentällä ylhäällä tanssivat kimaltelevat auringonsäteet, ja harmaa **Falknis** nosti korkeat kalliotorninsa majesteettisina tummansinistä taivasta vasten (1994, 26)

Siirryn seuraavaksi tarkastelemaan aineistoni yleisnimiä reaalioita, jotka olen jakanut joko luontoon tai kulttuuriin kuuluviksi.

6.2 Yleisnimiset reaaliat

Lähdetekstistä keräämistäni yleisnimisistä reaaliosta on suurin osa luontoon liittyviä: *Tannen*, *Fichtenbäumen*, *Weideröschen*, *Tausendgüldenkraut*, *Cistusröschen*, *Glockenblumen*, *Kolbenblümchen*, *Enziane* ja *Alpenröschen*. Kulttuuriin kuuluvia yleisnimisiä reaaliota löytyi vain muutama yksittäinen: *Almhütte* (*Hütte*), *Maiensäß*, *Fünfer*, *Taler*, *Käsebraten* ja *Tafel*.

6.2.1 Luontoon kuuluvat reaaliat

Olen määritellyt luontoon kuuluvat reaaliat saksan ja suomenkielisen Wikipedian (<http://de.wikipedia.org>) ja (<http://fi.wikipedia.org>) avulla, sillä tiedon löytäminen varsinaisista kasvisanakirjoista on lähes mahdotonta, ellei tiedä kasvin latinankielistä nimeä tai mihin luokkaan kasvi kuuluu. On myös mahdollista, että osa lähdetekstissä esiintyvistä kasvien nimistä on kirjailijan itse keksimiä. Katsoin ensin Wikipediasta saksankielisen määritelmän kasvista, jonka jälkeen vertasin sitä suomenkieliseen määritelmään kuvia apuna käyttäen. Olen merkinnyt sulkeisiin myös reaaliana olevan kasvin latinankielisen nimen, mikäli se on tiedossa. Olen luokitellut lähdetekstissä esiintyneistä kasveista reaalioksi sellaiset, jotka kuuluvat Alppien luonnonvaraiseen kasvillisuuteen mutta eivät Suomen. Nykyään näiden kasvien levinneisyysalue voi olla laajempi, ja niitä voi esiintyä myös Suomessa esimerkiksi puutarhakasveina, mutta ne ovat silloin istutettuja eivätkä kuulu Suomen alkuperäiseen luonnonvaraiseen kasvillisuuteen.

Aineistoni lähdetekstissä esiintyvää puulajia *Tanne* kuvataan suureksi, vanhaksi ja pihkaiseksi puuksi. *Tanne* ilman tarkempaa määritystä tarkoittaa mäntykasveihin kuuluvaa kuusta, jota on olemassa useaa eri lajia. Lähdetekstissä esiintyvä *Tanne* onkin luultavasti tarkemmin *Weißtanne* (*Abies alba*), joka on suomeksi *saksanpihta*. *Saksanpihta* kasvaa luonnonvaraisena vain Euroopan vuoristoalueilla kuten Alpeilla ja Karpaateilla. Puusta käytetään myös yleisesti nimityksiä saksankuusi, jalokuusi tai hopeakuusi. *Saksanpihdan* tummanvihreitä lehtiä kuvataan neulanmuotoisiksi, littanoiksi ja kiiltäviksi. Sen rungossa kasvaa pihkaista pahkaa ja puunkuori on harmaanvalkoinen. *Weißtanne* eli *saksanpihta* on vuoristoalueella yleisempi kuin *Fichtenbaum* (*Picea abies*) eli *metsäkuusi*, joka kasvaa luonnonvaraisena myös Suomessa. *Metsäkuusi* on levinneisyydeltään *saksanpihtaa* yleisempi ja sitä kuvataan

myös pienempi kasvuiseksi. (Wikipedia s.v. *Tanne*, *Weißtanne*, *Fichtenbaum*.)

Seuraavassa esimerkissä kääntäjät ovat mieltäneet lähdetekstissä kuvatun kuusen olevan *saksanphta*, sillä vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Tanne* kohdalla on käytetty kulttuurista adaptaatiota ja se on kotoutettu *hongaksi*, joka on suomalaisesta ympäristöstä lapsilukijoille tuttu. Rapola on puolestaan käyttänyt selittävää käännös menetelmää ja tarkentanut *Tannen* olevan *saksankuusi*. Toisaalta Vehmaslehto (1999, 38) kutsuu ”konkretisoinniksi” käännöskeinoa, jossa käsitehierarkiassa siirrytään alemmaksi. Tämä tarkoittaa sitä, että asia sanotaan tarkemmin käännöksessä kuin lähdetekstissä.

- (12a) Das Frührot glühte über den Bergen und ein frischer Morgenwind rauschte durch die **Tannen** und wogte die alten Äste mächtig hin und her. (LT, 24)
- (12b) Aamurusko hehkui vuorilla, ja raitis aamutuuli kohisi **hongissa**, heilutellen niiden oksia edestakaisin. (1928, 1938, 16)
- (12c) Aamurusko hehkui vuorilla ja raikas aamutuuli kohisi **hongissa** heilutellen niiden oksia edestakaisin. (1960, 15)
- (12d) Aamurusko hehkui vuorilla, raikas aamutuuli suhisi **saksankuusissa** ja heilutti mahtavasti vanhoja oksia. (1994, 12)

Tanne kohdalla on suomennoksissa käytetty vaihtelevia ja hieman ristiriitaisia käännösstrategioita. Seuraavassa esimerkissä *Tanne* on kaikissa suomennoksissa korvattu yläkäsitteellä, jolloin siitä käytetään vuosien 1928, 1938 ja 1994 suomennoksissa nimitystä *kuusi* ja vuoden 1960 suomennoksessa nimitystä *puu*. Leppihalmeen (2001) mukaan yläkäsitteellä korvaaminen kuitenkin usein latistaa tekstiä ja saattaa aiheuttaa jonkin reaaliolle tunnusomaisen piirteen katoamisen. Tässä tapauksessa täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että *Tanne* on ilman yksilöintiä myös itsessään yläkäsite ja ilmaisee kyseessä olevan vain määrittelemättömän kuusilajin. Vuosien 1928 ja 1938 suomennoksissa hongat ovat edelliseen esimerkkiin verrattuna muuttuneet kuusiksi, mutta se ei välttämättä häiritse lukijaa. Ellei lähtötekstiä ymmärrä, mielikuvaksi jää, että vuorilla kasvaa sekä hongia että kuusia.

- (13a) Unterdessen war die Sonne in den Mittag gekommen; der Wind hatte sich schon lange gelegt und die **Tannen** waren ganz still geworden. Die Luft war für die Höhe noch mild und lieblich und säuselte erfrischende Kühle um die sonnebeschienene Bank. (LT, 32)
- (13b) Sillä aikaa oli aurinko ennättänyt korkeimmilleen; tuuli oli jo tyyntynyt, ja **kuuset** seisoivat ihan hiljaa. (1928, 1938, 24)
- (13c) Sillä aikaa oli aurinko ennättänyt korkeimmilleen, tuuli oli jo tyyntynyt, ja **puut** seisoivat ihan hiljaa. Ilma oli siihen korkeuteen katsoen suhteellisen lämmin ja lauhkea ja huokui vilpoista virvoitusta auringon valaisemalle lavitsa. (1960, 22)
- (13d) Tällä välin aurinko oli jo noussut keskitaivaalle ja tuuli lakannut, niin että **kuuset** seisoivat aivan liikkumattomina ja hiljaisina paikoillaan. Ilma oli vielä lämmin, mutta auringonpaisteisen penkinkin vaiheilla jo syksyisen raikas. (1994, 18)

Tanne korvaaminen myös suomennoksessa pelkällä yläkäsitteellä *kuusi* ei kuitenkaan olisi tässä mahdollista, kuten seuraavasta esimerkistä voi huomata. Siinä erotetaan toisistaan *Tanne* ja *Fichtenbaum* eli *metsäkuusi*. Onkin todennäköistä, että ihmiset Alpeilla tarkoittavat yleisnimityksellä *Tanne saksanpihtaa*, joka on alueen yleisin kuusilaji. Samoin sana *kuusi* herättää suomalaisessa ensimmäisenä mielenyhtymän *metsäkuusesta*, joka on puolestaan yleisin ja ainoa luonnonvarainen kuusilaji omalla alueellamme. Vaikka olen ottanut tässä tarkasteluun mukaan myös metsäkuusen, en katso sen olevan reaalia, sillä metsäkuusi on omasta ympäristöstämme tuttu myös suomalaisille lapsille. Haluan kuitenkin sen avulla tuoda ilmi, että *Tanne* tarkoittaa lähdetekstissä saksanpihtaa ja metsäkuuselle on oma nimityksensä *Fichtenbaum*. Metsäkuusen levinneisyys ulottuu Alppien, Karpaattien ja Balkanin vuoristoista Pohjois- ja Koillis-Eurooppaan ja laajalle alueelle aasiaan Tyynellemerelle saakka (Wikipedia s.v. *metsäkuusi*).

Seuraavassa esimerkissä vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Tanne* on jälleen kotoutettu ja korvattu *männyllä*, joka on synonyymi sanalle *honka* (Wikipedia s.v. *mänty*). *Fichtenbaum* eli *metsäkuusi* on puolestaan korvattu yläkäsitteellä *kuusi*. Uudemmassa vuoden 1994 suomennoksessa on käytetty selittävää kääntämistä, jossa *Tanne* on *saksankuusi* ja *Fichtenbaum* selitetään ”tavalliseksi” kuuseksi. *Fichtenbaum* olisi ollut mahdollista korvata suomen kielen vastineella *metsäkuusi*, mutta toisaalta selittävä kääntäminen auttaa lasta paremmin ymmärtämään eron eri kuusilajien välillä..

- (14a) Der Herr Doktor hatte ein großes Wohlgefallen an der Unterhaltung seines Begleiters und er mußte sich immer mehr verwundern, wie gut der Öhi alle Kräutlein ringsherum auf seiner Alp kannte und wußte, wozu sie gut waren, und wie viel kostbare und gute Dinge er da droben überall herauszufinden wußte; so in den harzigen **Tannen** und in den dunkeln **Fichtenbäumen** mit den duftenden Nadeln, in dem gekräuselten Moos, das zwischen den alten Baumwurzeln emporspieß, und in all den feinen Pflänzchen und unscheinbaren Blümchen, die noch ganz hoch oben dem kräftigen Alpenboden entsprangen. (LT, 139)
- (14b) Tunturisedän seurasta oli tohtorille paljon hauskuutta, ja hän ihmetteli yhä enemmän sekä sedän tarkkaa tietoa kaikista tunturikasveista ja niiden hyödyllisyydestä, että myös hänen kykyänsä huomata niin paljon hyvää ja arvokasta luonnossa: pihkaisessa **männnyssä** ja **kuusessa**, jonka neulaset tuoksuivat niin hyvältä, mehevissä sammaleissa, jotka pistivät esiin vanhojen puunjuurien välistä, ja kaikissa hienoissa ja vähäpätöisimmissäkin kukkasissa ja kasveissa, jotka kasvoivat vielä vuorimaan väkevillä, korkeilla penkereillä. (1928, 1938, 40-41)
- (14c) Tunturisedän seurasta oli tohtorille paljon hauskuutta, ja hän ihmetteli yhä enemmän sekä sedän tarkkaa tietoa kaikista tunturikasveista ja niiden hyödyllisyydestä että myös hänen kykyänsä huomata niin paljon hyvää ja arvokasta luonnossa: pihkaisessa **männnyssä** ja **kuusessa**, jonka neulaset tuoksuivat niin hyvältä, mehevissä sammaleissa, jotka pistivät esiin vanhojen puunjuurien välistä, ja kaikissa hienoissa ja vähäpätöisimmissäkin kukissa ja kasveissa, jotka kasvoivat vielä vuorimaan korkeilla penkereillä. (1960, 37)
- (14d) Tohtori nautti suuresti vaarin seurasta ja ihmetteli ihmettelemästä päästyä, kuinka hyvin hän tunsu kaikki Alppien yrtit ja tiesi mihin ne kelpasivat, ja mitä kaikkea arvokasta hän luonnosta kertoi: pihkaisista **saksankuusista** ja tummista **tavallisista tuoksuvaneulaisista kuusista**, mehevästä sammalesta, joka pisti esiin vanhojen puunjuurien keskeltä, ja kaikista pienistä hienoista kasveista ja kukista, joita kasvoi korkealla Alppien karussa maaperässä. (1994, 33)

Kellokukkalajeja on olemassa useita, mutta Alpeilla esiintyvä kellokukka on *Alpen-Glockenblume* (*Campanula alpina*). Se on yrttimäinen kasvi, joka kasvaa pieninä pensasmaisina rykelminä ja voi suotuisissa olosuhteissa kasvaa noin kaksikymmentäviisi senttimetriä korkeaksi. Kasvin kukinto muodostuu nuokkuvan näköisistä kirkkaansinisistä, kellomaisista kukista, joita on yleensä kuudesta kahteenkymmeneen. Kukinta-aika on heinäkuusta elokuuhun. (Wikipedia s.v. *Alpen-Glockenblume*.)

Esimerkissä kaikissa suomennoksissa on *Glockenblümchen* kohdalla käytetty lainakäännöstä, jota Leppihalmeen (2001) mukaan käytetään yleisesti yleisnimisten reaalioiden kohdalla mikäli käsite on ennestään tuntematon kohdekulttuurissa.

- (15a) Der Morgenwind wehte leise und wonning über die Alp und bewegte nur sachte die letzten blauen **Glockenblümchen**, die noch übrig geblieben waren von der großen Schar des Sommers und nun noch wohligh ihre Köpfchen im warmen Sonnenscheine wiegten. (LT, 135)
- (15b) Aamutuulonen hengitti keveästi ja iloisena alppien yli ja tuuditteli vain hiljaa viimeisiä sinisiä **kellokukkia**, jotka vielä olivat jäljellä kesän suurista kukka-aarteista ja nyt tyytyväisinä auringon lämmössä heiluttivat kupujaan. (1928, 1938, 32)
- (15c) Aamutuulonen henki keveästi juhmallisten alppien yllä ja tuuditteli vain hiljaa viimeisiä sinisiä **kellokukkia**, jotka vielä olivat jäljellä kesän suurista kukka-aarteista ja nyt tyytyväisinä auringon lämmöstä heiluttivat kupujaan. (1960, 30)
- (15d) Aamutuuli suhisi hiljaa ja iloisena vuorten yli ja kosketti vain kevyesti viimeisiä sinisiä **kellokukkia**, jotka olivat jäljelle jääneet monikirjavasta kesäisestä siskoparvestaan ja huojuttelivat nyt iloisina päätään lämpimässä auringonpaisteessa. (1994, 26)

Seuraavassa esimerkissä *Weideröschen* (*Epilobium*), tarkoittaa yleisesti *horsmaa*, mutta lähdetekstin kuvauksen perusteella on vaikea arvioida, mitä lajia tässä tarkoitetaan, sillä Alpeilla kasvaa useampia horsmalajeja. Tässä kukintaa kuvataan keltaiseksi, josta voi kuitenkin päätellä, ettei kyseessä ole myös Suomessa esiintyvä *maitohorsma*, jonka kukinta on punainen. (Wikipedia s.v. *Weidenröschen*, *maitohorsma*.) Esimerkissä *Tausendgüldenkraut* (*Centaurium erythraea*) on nykyään luonnossa harvinaisempi kasvi ja myös sen suomenkielinen määritelmä oli vaikea löytää. Katsoin ensin Wikipediasta sen latinankielisen nimityksen (Wikipedia s.v. *Tausendgüldenkraut*), jonka avulla selvisi kasvista käytettävän nimitystä *rohtosappi*. Se on alkuperäislaji Kaukasuksen alueella ja Euroopassa Pohjois-Eurooppaa lukuun ottamatta. Rohtosapen lehdet ovat pitkänsoikeat ja kukat ruusunpunaiset. Kasvi viihtyy kuivissa paikoissa suolapitoisessa maaperässä. Rohtosapen kukkivaa maanpäällistä versoa käytetään lääkitsevänä yrttinä. (Galambosi & Jokela 2002, 45.)

Käännösongelma on *Weideröschen* kohdalla ratkaistu vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa käännöslainalla, mutta vuoden 1994 suomennoksessa on käytetty osittain käännöslainaa ja vapaata käännöstapaa, sillä 'Weide' voi tarkoittaa joko pajua tai niittyä (Duden s.v. *Weide*). Näin voidaan Leppihalmeen (2001) mukaan menetellä, jos reaalia on kohdekulttuurissa tuntematon ja sitä ilmaisemaan tarvitaan uusi sana. Suomennos *varpupaju* antaa kasvista kuitenkin aivan toisenlaisen ja paljon vaatimattomamman kuvan kuin lähdeteksti. *Tausendgüldenkraut* on vuosien 1928, 1938

ja 1960 suomennoksissa poistettu, mutta Rapola on vuoden 1994 suomennoksessa käyttänyt käännös menetelmänä kulttuurista adaptaatiota ja korvannut kasvin *Tausendgüldenkraut* kukalla *tuhatkauno*, joka esiintyy Suomessa luonnonvaraisena (Wikipedia s.v. *tuhatkauno*). Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennosten lukijat jäävät tässä kohtaa kokonaan paitsi punaisenaan loistavista kukista, ja myös vuoden 1994 suomennoksesta jää puuttumaan tieto, että *Tausendgüldenkraut* viittaa yrttiin.

- (16a) Es ging immer Hand in Hand mit seinem guten Freunde und hatte auf dem ganzen Wege ihm noch genug zu erzählen und ihm alle Stellen zu zeigen, wo die Geißen am liebsten weideten und wo es im Sommer am meisten von den glänzenden, gelben **Weideröschen** und vom roten **Tausendgüldenkraut** und noch anderen Blumen gebe. (LT, 139)
- (16b) Hän kulki koko matkan käsi kädessä hyvän ystävänsä kanssa, jolle hänellä oli niin paljon kerrottavaa ja jolle piti näyttää, missä vuohet mieluummin kävivät laitumella, sekä missä kesällä kasvoi eniten loistavia **nurmirusuja** ja **muita kukkasia**. (1928, 1938, 40)
- (16c) Hän kulki koko matkan käsi kädessä hyvän ystävänsä kanssa, jolle hänellä oli niin paljon kerrottavaa ja jolle piti näyttää, missä vuohet mieluummin kävivät laitumella sekä missä kesällä kasvoi eniten loistavia **nurmirusuja** ja **muita kukkia**. (1960, 37)
- (16d) Hän kulki koko ajan käsikädessä ystävänsä kanssa ja hänellä oli vielä paljon kerrottavaa: tuossa vuohet aina mielellään pysähtelivät syömään ja tuossa kukkivat kesällä keltaisinaan **varpupajut** ja tuossa punaiset **tuhatkaunot** ja tuossa ne ja ne kukat. (1994, 32)

Seuraavassa esimerkissä vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Tausendgüldenkraut* on kotoutettu *kultaheinäksi*, mikä antaa kasvista hieman väärän kuvan, sillä *kultaheinä* (*Lamarckia aurea*) on heinälaji, jota Euroopassa pidetään rikkaruohona (Wikipedia s.v. *Lamarckia aurea*). Tämä osoittaa mielestäni sen, ettei kääntäjä ole ymmärtänyt, millaisesta kasvista lähdetekstissä on kyse. Myös Rapola on vuoden 1994 suomennoksessa käyttänyt kotouttavaa käännösstrategiaa, mutta ei ole ollut suomennoksessaan aivan johdonmukainen, sillä hän käytti aiemmin kasvista *Tausendgüldenkraut* nimitystä *tuhatkauno*, mutta on tässä muuttanut sen *päivänkakkaraksi*. Tämä ei kuitenkaan häiritse lukijaa mikäli lähdetekstiä ei ymmärrä.

- (17a) Es wollte schnell einmal unter die Tannen hinaus, und dann ein wenig weiter hinauf, um zu sehen, ob der ganze große Busch von dem **Tausendgüldenkraut** offen stehe, denn die Blümchen waren so entzückend schön in der durchscheinenden Sonne. (LT, 159)

- (17b) Hän aikoi pikimmältä käydä honkien alla ja sitten vielä vähän kauempana katsomassa, olivatko jo kaikki **kultahainän** kukat auenneet, sillä nämä kukat hohtivat niin ihmeteltävän kauniisti auringonloisteessa, mutta juuri kun hänen piti kääntyä majan ympäri, huudahti hän niin läpitunkevasti, että isoisä astui ulos liiteristä aavistaen, että jotakin erinomaista tapahtui. (1928, 1938, 81)
- (17c) Hän aikoi pikimmältä käydä honkien alla ja sitten vielä vähän kauempana katsomassa, olivatko kaikki **kultahainän** kukat jo auenneet, sillä nämä kukat hohtivat niin ihmeteltävän kauniisti auringonloisteessa. (1960, 76)
- (17d) Kuukausi kallistui jo lopulleen, kun Heidi eräänä päivänä aamuuskareet tehtyään juoksi tuvasta ensin tervehtimään saksankuusiaan ja sitten hiukan ylemmäksi katsomaan, joko suuri **päivänkakkarakapensas** oli avannut kaikki kukkansa loistamaan auringossa. (1994, 72)

Seuraavassa esimerkissä *Cistusröschen* kuvataan väriltään kultaa hohtavaksi kukaksi ja ruskea *Kolbenblümchen* hyvältä tuoksuvaksi, mutta vähäpätöisen näköiseksi, pieneksi kukaksi. *Goldkelch* viittaisi kullanväriseen maljamaiseen kukintoon, sillä 'Kelch' tarkoittaa viinilasin muotoista astiaa (Duden s.v. *Kelch*). En löytänyt mistään tietolähteestä tarkempaa määritelmää näille kukille enkä siten myöskään suomenkielistä vastinetta niille. On muistettava, että lähtöteksti on ilmestynyt 1881, jolloin näille kukille ei mahdollisesti vielä ollut vakiintunutta nimikäytäntöä, ja tässä olevat nimitykset saattavat olla kirjailijan itse keksimiä sen perusteella, miltä kukat ovat näyttäneet.

Vuoden 1928 suomennoksessa kasvin *Cistusröschen* määrittäväosa 'Cistus' on siirretty kohdetekstiin suoraa lainausta käyttämällä ja ainoastaan sen kirjoitusasu on hieman muutettu, mikä kuitenkin tekee sanasta hankalamman lausuttavan kuin se alkuperäisessä muodossaan on. Sanan loppuosa 'roschen' on korvattu suomen kielen vastineella 'ruusu'. Vuosien 1938, 1960 ja 1994 suomennoksissa *Cistusröschen* on kaikissa kotoutettu *päivännoudoksi*.

Kolbenblümchen on vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa korvattu käännöslainalla »nuijakukaset», mutta 'Kolben' voi nuijan lisäksi tarkoittaa myös tähkämäistä kukintoa (Duden s.v. *Kolben*). Lainausmerkeillä on luultavasti haluttu painottaa nimeen sisältyvää kuvaannollista merkitystä. Rapola on vuoden 1994 suomennoksessa turvautunut selittävään kääntämiseen ja kuvaa *Kolbenblümchen* olevan *nuijapäisiä kukkia*.

Goldkelch esiintyy vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa käännöslainana kultakupu. Sen sijaan Rapola on nimennyt kasvin vuoden 1994 suomennoksessa *kultakukaksi*, josta on nimen perusteella vaikea päätellä, onko käännösstrategiana osittainen käännöslaina ja yläkäsitteellä korvaaminen vai kotouttaminen. En löytänyt tiedonlähteistä kasville määritelmää hakutermillä 'kultakukka', joten on mahdollista, että nimi on keksitty. Toisaalta kyseessä voi olla myös selittävä kääntäminen, mikäli ajatellaan, että nimitys kuvaa kasvin olevan kullanvärinen kukka. Onkohan kääntäjälle sattunut tässä myös huolimattomuusvirhe, sillä vuoden 1994 suomennoksessa esiintyy ylimääräisenä kasvina *katkero*, jota ei kuitenkaan mainita lähdetekstissä tässä kohtaa.

- (18a) Es stieß einen Freundenschrei aus. Von leuchtendem Gold bedeckt lag die ganze Halde da. Das waren die schimmernden **Cistusröschen**. Dichte, dunkelblaue Büsche von **Glockenblumen** wiegten sich darüber, und ein so starker, gewürziger Duft wogte um die sonnige Halde, als wären die köstlichsten Balsamschalen da oben ausgeschüttet worden. Der ganze Wohlgeruch kam aber von den kleinen, braunen **Kolbenblümchen** her, die ihre runden Köpfchen hie und da bescheiden zwischen den **Goldkelchen** emporstreckten. (LT, 177)
- (18b) Sillä aikaa oli Heidi saapunut kukkapaikalle. Hän huudahti ihastuksesta, koko kunnas kimalteli **cystysruusuista** aivan kuin kullattuna. Niiden seassa kasvoi tiheitä **kellokukkaryhmiä** heilutellen tummansinisiä kupujaan **cystysruusujen** yläpuolella, ja ilma oli niin täynnä tuoksua, että tuntui siltä, kuin balsamiastioita olisi siellä avattu. Tätä tuoksua levittivät pienet vähäpätöiset, ruskeat »**nuijakukkaset**», jotka siellä täällä vaatimattomina pistivät esiin pyöreät päänsä **kultakupujen** seassa. (1928, 118)
- (18c) Hän huudahti ihastuksesta, koko kunnas kimalteli **päivännoudoista** aivan kuin kullattuna. Niiden seassa kasvoi tiheitä **kellokukkaryhmiä** heilutellen tummansinisiä kupujaan **päivännoutojen** yläpuolella, ja ilma oli niin täynnä tuoksua, että tuntui siltä, kuin balsamiastioita olisi siellä avattu. Tätä tuoksua levittivät pienet vähäpätöiset, ruskeat »**nuijakukkaset**», jotka siellä täällä vaatimattomina pistivät esiin pyöreät päänsä **kultakupujen** seasta. (1938, 118)
- (18d) Hän huudahti ihastuksesta, koko kunnas loisti **päivännoudoista** aivan kuin kullattuna. Niiden joukossa kasvoi tiheitä **kellokukkaryhmiä** heilutellen tummansinisiä kupujaan **päivännoutojen** yläpuolella, ja ilma oli niin täynnä tuoksua, että tuntui kuin siellä olisi avattu balsamiastioita. Tätä tuoksua levittivät pienet ruskeat, mitättömännäköiset »**nuijakukkaset**», jotka siellä täällä vaatimattomina pistivät esiin pyöreät päänsä **kultakupujen** seasta. (1960, 107)
- (18e) Heidi oli sillä väli ehtinyt kukkapaikkaan. Hän päästi riemuhuudon! Siinä ne hohtivat, kultaiset **päivännoudot**, syvänsiniset **katkerot** ja **kellokukat**, ja aurinkoisen niityn yllä leijaili niin voimakas sulotuoksu kuin olisi kallisavoisinta balsamia tiputeltu joka puolelle. Pienet ruskeat

nuijapäiset kukat ne niin kiihkeästi tuoksuivat **kultakukkien** lomassa. (1994, 102-103)

Goldröschen viittaisi tässä pensasmaiseen keltakukkaiseen kasviin, joka tunnetaan nykyään paremmin nimellä *Ranunkelstrauch* (*Kerria japonica*). Se on alunperin lähtöisin Kiinasta, mutta kasvi esiintyy villinä myös Sveitsin alueella. (Wikipedia s.v. *Ranunkelstrauch*.)

Vuoden 1928 suomennoksessa *Goldröschen* kohdalla on käytetty käänöslainaa, ja se on nimetty kultaruusuksi, mutta vuosien 1938, 1960 ja 1994 suomennoksissa kasvi on kaikissa kotoutettu päivännoudoksi kuten myös *Cistusröschen* aiemmassa esimerkissä (18c, 18d, 18e). Kyse saattaa olla huolimattomuusvirheestä, tai joskus kääntäjä saattaa Leppihalmeen (2001) mukaan pitää käänösvastineen löytymistä reaaliale liian ongelmallisena ja jättää sen siksi kääntämättä.

- (19a) Es war nicht weit zu der Blumenhalde hinüber. Dort sah man schon das Glitzern der **Goldröschen** in der Sonne. Jetzt waren sie bei den Büschen der blauen Glockenblumen angekommen, wo zwiscendurch der sonnige Boden so einladend aussah. (LT, 178-179)
- (19b) Kukkanurmikolle ei enää ollut pitkälti. Tuolla kimaltelivat jo **kultaruusut** auringossa. Nyt saapuivat he sinikellojen luo, joiden välistä päivänloisteinen nurmi viettelevänä pilkisteli. (1928, 122)
- (19c) Kukkanurmikolle ei enää ollut pitkälti. Tuolla kimaltelivat jo **päivännoudot** auringossa. Nyt he saapuivat sinikellojen luo, joiden välistä päivänloisteinen nurmi viettelevänä pilkisteli. (1938, 122)
- (19d) Kukkanurmikolle ei enää ollut pitkälti. Tuolla kimaltelivat ja **päivännoudot** auringossa. Nyt he saapuivat sinikellojen luo, joiden välistä päivänloisteinen nurmi houkuttelevasti pilkisteli. (1960, 111)
- (19e) Kukkaniitty ei ollut kaukana. Kultaiset **päivännoudot** huojuivat jo Klaraa vastaan. Ja sitten tulivat kellokukat, joiden lomasta maa loisti niin kutsuvan aurinkoisena. (1994, 106)

Seuraavassa esimerkissä *Goldröschen* on vuoden 1928 suomennoksessa menettänyt kuvaavan ja määrittävän osan 'Gold', ja ainoastaan kasvin loppuosa 'röschen' eli 'ruusu' on siirretty käänöslainana. Vaikka reaalia on Leppihalmeen (2001) mukaan joskus tarpeetonta spesifioida yksityiskohtaisesti, menettää *Goldröschen* tässä poiston myötä hieman loistokkuuttaan. Vuosien 1938 ja 1960 suomennoksissa *Goldröschen* on

tässäkin kotoutettu *päivännoudoksi*. Sen sijaan vuoden 1994 suomennoksessa on hieman yllättäen *Glockenblumen*, *Goldröschen* ja *Tausendküldenkraut* kaikki korvattu yläkäsitteellä *kukat*, jolloin lukija ei pääse täysin kokemaan lähdetekstin kukkaniityn loistokkuutta.

Prünelle eli *Kriechenpflaume* (*Prunus domestica* ssp. *insititia*) on Euroopan ja Kaukasuksen vuoristoalueilla kasvava villiluumulajike (Wikipedia s.v. *Prünelle*). Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Prünellen* on kotoutettu ja korvattu yläkäsitteellä *tunturikasvit*, mutta vuoden 1994 suomennoksessa on turvauduttu poistoon. Leppihalmeen (2001) mukaan poistetut kohdat saattavat teksteissä vaihdella aikakaudesta riippuen, mutta kääntäjän ei kuitenkaan pitäisi käyttää poistoa vain välttyäkseen reaalian aiheuttamalta käännösongelmalta.

(20a) Das war ganz nach Heidis Wunsch, und mitten in die Blumen hinein setzten sich die Kinder, Klara zum erstenmal, auf den trockenen, warmen Alpenboden hin; das gefiel ihr unbeschreiblich wohl. Und nun rings um sie die wiegenden blauen **Glockenblumen**, die schimmernden **Goldröschen**, das rote **Tausendgüldenkraut** und um und um der süße Duft der braunen **Kolbenblümchen**, der würzigen **Prünellen**. (LT, 179)

(20b) Tämä oli Heidinkin toivo. Kukkain keskellä istuivat nyt lapset. Klara ensi kerran kuivalla, lämpimällä tunturilla. Heidän ympärillään häilyivät **sinikellot**, kimaltelivat **ruusut** ja **kultaheinän** kukat, siinä tuoksuivat ruskeat **nuijakukat** sekä muut **tunturikasvit**. (1928, 122)

(20c) Tämä oli Heidinkin toivo. Kukkain keskellä istuivat nyt lapset. Klaara ensi kerran kuivalla, lämpimällä tunturilla. Heidän ympärillään häilyivät **sinikellot**, kimaltelivat **päivännoudot** ja **kultaheinän** kukat, siinä tuoksuivat ruskeat **nuijakukat** sekä muut **tunturikasvit**. (1938, 122)

(20d) Se oli Heidinkin tarkoitus. Kukkien keskellä istuivat nyt lapset. Klaara ensi kerran kuivalla, lämpimällä tunturilla. Heidän ympärillään häilyivät **siniukellot**, loistivat **päivännoudot** ja **kultaheinän** kukat, siinä tuoksuivat ruskeat **nuijakukat** sekä muut **tunturikasvit**. (1960, 111)

(20e) Sitä Heidikin juuri toivoi, ja niin tytöt istuivat kukkien keskelle. Klara sai nyt ensimmäistä kertaa tuntea millaista oli istua kuivalla lämpimällä alppiniityllä. Heidän ympärillään loistivat **kukat** kaikissa väreissään ja ruskeitten »**nuijapäitten**» tuoksu ympäröi heitä huumaavana. (1994, 106)

Seuraavassa esimerkissä kasvi *Enzian* eli *katkero* kuvataan kukinnaltaan tummansiniseksi joten kyseessä on todennäköisesti *Alpen-Enzian* (*Gentiana alpina*), jota pidetään Sveitsin kansalliskasvina. (Wikipedia s.v. *Enzian*). Myös Suomessa esiintyy

luonnonvaraisena erilaisia katkerokasveja, mutta ne kuuluvat eri lajiin kuin Alpeilla esiintyvät. (Wikipedia s.v. *Gentiana*).

Vuoden 1928 suomennoksessa *Enziane* on siirretty kohdetekstiin suoraa lainausta käyttämällä todennäköisesti sen vuoksi, ettei kääntäjä ole tiennyt, mistä kasvista on kyse. Vaikka käännöksestä voi päätellä, että kyse on tummansinisestä kukkakimpusta, voi vieraannuttavan käännösstrategian käyttö olla lapsesta hämmentävää. Vuosien 1938, 1960 ja 1994 suomennoksissa on kaikissa käytetty kohdekielistä vastinetta *katkero*.

(21a) Auch der Großvater trat jetzt wieder zu ihnen; er hatte einen Gang gemacht und hatte einen großen Strauß dunkelblauer **Enziane** mitgebracht, die leuchteten so schön in der hellen Morgensonne, daß die Kinder aufjauchzten bei dem Anblick. (LT, 185)

(21b) Isoisäkin tuli heidän luokseen; hän oli tehnyt kävelyretken ja toi muassaan suuren kimpun tummansinisiä **enzianeja**, ne loistivat niin kauniisti kirkaassa aamuauringossa, että lapset huudahtivat ihastuksesta nähdessään ne. (1928, 133)

(21c) Isoisäkin tuli heidän luokseen; hän oli tehnyt kävelyretken ja toi muassaan suuren kimpun tummansinisiä **katkeroja**, ne loistivat niin kauniisti kirkaassa aamuauringossa, että lapset huudahtivat ihastuksesta nähdessään ne. (1938, 133)

(21d) Isoisäkin tuli heidän luokseen. Hän oli tehnyt kävelyretken ja toi mukanaan suuren kimpun tummansinisiä **katkeroja**, jotka loistivat niin kauniisti kirkaassa aamuauringossa, että lapset huudahtivat ihastuksesta nähdessään ne. (1960, 121)

(21e) Nyt tuli vaarikin; hän oli tehnyt kävelyretken ja toi suuren kimpun tummansinisiä **katkeroita**. Ne loistivat niin kauniisti kirkaassa auringonvalossa, että lapset huusivat ihastuksesta. (1994, 115)

Seuraavassa esimerkissä *Alpenröschen* (*Rhododendron ferrugineum*) eli *alppiruusu* kasvaa Alpeilla luonnonvaraisena, ja se voi lajista riippuen kasvaa joko pensasmaisena tai myös kivikkokasvina (Wikipedia s.v. *Alpenrose*).

Alpenröschen kohdalla on kaikissa suomennoksissa käytetty käännöslainaa, ja se on korvattu kohdekielisellä vastineella *alppiruusu*, jolloin suomennoksissa on säilynyt hieman vieraannuttava vaikutus.

- (22a) Aber man muß nict fragen, kein **Alpenröschen** kann blühender aussehen. (LT, 188)
- (22b) Mutta eihän minun tarvitse kysyäkään, ei mikään **alppiruusunen** saata olla raittiimman näköinen. (1928, 1938, 141)
- (22c) Mutta eihän minun tarvitse kysyäkään, ei mikään **alppiruusunen** saata olla raikkaamman näköinen. (1960, 129)
- (22d) Turha kysyä, sillä sinähän kukoistat kauniimmin kuin **alppiruusu**. (1994, 123)

6.2.2 Kulttuuriin kuuluvat reaaliat

Lähdetekstissä Heidin ja hänen isoisänsä kesäasuntona oleva *Alphütte* tarkoittaa alppiniityllä sijaitsevaa asuin- tai talousrakennusta (Duden s.v. *Almhütte*). Rakennuksesta käytetään lähdetekstissä myös nimitystä *Hütte*, joka viittaa tarkemmin pieneen ja primitiiviseen taloon, jossa on yleensä vain yksi huone. Rakennus on tarkoitettu yleensä vain tilapäiseen käyttöön. (Duden s.v. *Hütte*.)

Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Alphütte* on kotoutettu *tunturimajaksi*, mutta vuoden 1994 suomennoksessa rakennuksesta käytetään nimitystä *alppimaja*, jolloin 'Alp' kohdalla on käytetty suoraa lainausta, ja sanaan sisältyy hieman vieraannuttava vaikutus. *Hütte* on kaikissa suomennoksissa kotoutettu *majaksi*.

- (23a) Um die **Alphütte** lag der Schnee so hoch, daß es aussah, als stünden die Fenster auf dem flachen Boden, denn weiter unten war von der ganzen **Hütte** gar nichts zu sehen, auch die Haustür war völlig verschwunden. (LT, 141)
- (23b) **Tunturimajan** ympärillä oli niin korkealta lunta, että ikkunat näyttivät kohoavan suorastaan lakealta maanpinnalta, sillä **majan** alapuolta ei ensinkään saattanut nähdä, ovi oli myöskin ihan näkymättömissä. (1928, 1938, 45)
- (23c) **Tunturimajan** ympärillä oli niin korkealta lunta, että ikkunat näyttivät kohoavan suorastaan lakeasta maanpinnasta, sillä **majan** alapuolta ei ensinnäkään saattanut nähdä, ovi oli myös aivan näkymättömissä. (1960, 41)
- (23d) **Alppimajan** ympärillä oli niin korkeat kinokset, että ikkunat näyttivät olevan maan tasalla. Niiden alapuolelta ei **majaa** näkynyt ollenkaan, ja ovikin oli hävinnyt. (1994, 37)

Seuraavassa esimerkissä *Maiensäß* tarkoittaa Alppien alimmalla vyöhykkeellä sijaitsevaa niittyä, jonne karja viedään toukokuussa laiduntamaan, ennen kuin se kesäksi siirretään varsinaisille laidunmaille ylemmäs Alpeille (Duden s.v. *Maiensäß*).

Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Maiensäß* selitetään *kevättilaksi*, mutta vuoden 1994 suomennoksessa on käytetty poistoa.

- (24a) Der Großvater hatte am Nachmittag einen Gang nach dem grünen **Maiensäß** hinüber gemacht, zu der Sennhütte, wo die süße, hellgelbe Butter gemacht wird. (LT, 171)
- (24b) Isoisä oli päivällisen jälkeen käynyt **kevättilalla**, karjamajalla, jossa valmistetaan vaaleankeltaista voita. (1928, 1938, 105)
- (24c) Isoisä oli päivällisen jälkeen käynyt **kevättilalla**, karjamajalla, jossa valmistetaan vaaleankeltaista voita. (1960, 95)
- (24d) Vaari oli iltapäivällä tehnyt retken karjamajalle, jossa valmistettiin kullankeltaista voita, ja oli tuonut sitä aimo kimpaleen mukanaan. (1994, 91)

Seuraavassa esimerkissä lähdetekstin puhekielinen *Fünfer* todennäköisesti viittaa joko viiteen Sveitsin frangiin tai rappeniin. *Fünfer* on kaikissa suomennoksissa korvattu Suomen sen hetkiselä rahayksiköllä *penni*. On vaikea arvioida, onko Pekan omaisuus pysynyt suomennoksissa samana kuin lähdetekstissä, sillä lähdetekstin ja käännösten välisenä aikana myös rahanarvo on muuttunut Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Fünfer* on suomennettu *viisipenniseksi*, mutta vuoden 1994 suomennoksessa *viisikymmenpenniseksi*. Vaikka lähdetekstin mittayksiköt korvataan käänöksissä usein kohdekulttuurin yksiköllä, Vehmas-Lehdon (1999, 106) mukaan eri maiden mittayksiköt ovat vastineettomia sanoja, jolloin niille ei ole olemassa käänösvastinetta.

- (25a) Der ganze Jahrmarkt von Maienfeld flimmerte vor seinen Augen mit all den schönen Sachen, die er oft stundenlang angestaunt und für immer unerreichbar gehalten hatte, denn Peters Besitztum hatte nie einen **Fünfer** überstiegen, und alle die lockenden Gegenstände kosteten immer das Doppelte. (LT, 191)

- (25b) Maynfeldin markkinat kimaltelivat hänen silmänsä edessä. Tuntikaudet hän oli ihmetellen katsellut kaupaksi olevia kauniita tavaroita ja aina pitänyt niiden omistamista mahdottomana, sillä koko hänen omaisuutensa ei koskaan ollut noussut yli **viisipennisen**, ja houkuttelevaiset esineet maksoivat aina kaksi sen vertaa. (1928, 147)
- (25c) Maienfeldin markkinat kimaltelivat hänen silmänsä edessä. Tuntikaudet hän oli ihmetellen katsellut kaupaksi olevia kauniita tavaroita ja aina pitänyt niiden omistamista mahdottomana, sillä koko hänen omaisuutensa ei koskaan ollut noussut yli **viisipennisen**, ja houkuttelevaiset esineet maksoivat aina kaksi sen vertaa. (1938, 147)
- (25d) Mainfeldin markkinat kimaltelivat hänen silmänsä edessä. Tuntikaudet hän oli ihmetellen katsellut kaupaksiolevia kauniita tavaroita ja aina pitänyt niiden omistamista mahdottomana, sillä koko hänen omaisuutensa ei koskaan ollut noussut yli **viisipennisen**, ja houkuttelevat esineet maksoivat aina kaksi sen vertaa. (1960, 135)
- (25e) Hänen silmiensä edessä välkkyivät Maienfeldin markkinat ja kaikki sen ihanuudet, joita hän usein oli tuntikausia tuijottanut ja pitänyt täysin saavuttamattomina. Pekalla ei koskaan ollut enempää omaisuutta kuin **viisikymmenpenninen** ja kaikki houkuttelevat kapineet maksoivat kaksi kertaa niin paljon. (1994, 129)

Seuraavassa esimerkissä Frankfurtista kotoisin oleva Klaran isoäiti antaa Pekalle rahaa, jolloin *Taler* viittaa tässä Saksassa 1800-luvulla käytössä olleeseen rahayksikköön. (Duden s.v. *Taler*). *Zehnerstückchen* todennäköisesti viittaa Saksassa jo 1800-luvulla käytössä olleeseen *pennin* rahaan.

Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Taler* eli taaleri on korvattu Suomen silloisella rahayksiköllä *markka*, ja sen on katsottu olevan viiden markan arvoinen. *Zehnerstückchen* on puolestaan korvattu Suomen *kymmenpennisellä*. Vuoden 1994 suomennoksessa *Taler* on käännetty vapaasti isoksi *seteliksi* ja *Zehnerstückchen* *kolikoksi*, jolloin niiden arvoa ei ole tarkemmin määritetty.

- (26a) Sie zog jetzt ihren Beutel heraus und nahm einen großen, runden **Taler** heraus; darauf legte sie noch zwei **Zehnerstückchen**. (LT, 191)
- (26b) Hän veti esiin kukkaronsa ja otti siitä suuren, ympyräisen **5 markan rahan** ja sen päälle hän asetti vielä kaksi **kymmenpennistä**. (1928, 1938, 148)

(26c) Mummo veti esiin kukkaronsa ja otti siitä suuren pyöreän **viidenmarkkan rahan**, ja sen päälle hän asetti vielä kaksi **kymmenpennistä**. (1960, 136)

(26d) Hän otti kukkaronsa ja kaivoi sieltä ison **setelin** ja sen päälle hän laski vielä kaksi kiiltävää **kolikkoa**. (1994, 130)

Seuraavassa esimerkissä *Tafel* viittaa juhlallisesti katettuun pöytään. (Duden s.v. *Tafel*). Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Tafel* selitetään *moniruokaiseksi päivälliseksi*, mutta vuoden 1994 suomennoksessa *Tafel* on käännetty vapaasti *herkut*, jolloin lukijalle ei enää välity mielikuvaa juhla-ateriasta.

(27a) »Oh, das schmeckt so gut, Großmama, besser als die ganze **Tafel** in **Ragaz**«, versicherte Klara und biß mit großem Appetit in die würzige Speise hinein. (LT, 164)

(27b) »Niin mummo, tämä maistuu niin hyvältä, paljoo paremmalta kuin koko meidän **moniruokainen päivällisemme** Ragatzissa», vakuutti Klara ja pureskeli halukkaasti mehukasta ruokaansa. (1928, 88)

(27c) »Niin mummo, tämä maistuu niin hyvältä, paljon paremmalta kuin koko meidän **moniruokainen päivällisemme** Ragazissa», vakuutti Klaara ja pureskeli halukkaasti mehukasta ruokaansa. (1938, 88)

(27d) »Niin mummo, tämä maistuu niin hyvältä, paljon paremmalta kuin koko meidän **moniruokainen päivällisemme** Ragazissa», Klaara vakuutti ja pureskeli halukkaasti mehukasta ruokaansa. (1960, 81)

(27e) »Tämä maistuu niin kamalan hyvältä, isoäiti, paremmalta kuin kaikki **Ragazin herkut**», vakuutti Klara ja haukkasi halukkaasti herkullista leipäänsä. (1994, 77)

Lähdetekstissä *Käsebraten*, joka tunnetaan myös nimellä *Raclette*, tarkoittaa vuohen maidosta tehtyä juustoa, joka sulatetaan ensin avoimella tulella kullankeltaiseksi, ja pehmennyt massa kaadetaan sitten lautaselle. (Duden s.v. *Raclette*). *Käsebraten* on yksi Sveitsin kansallisruokalajeista, joka syödään yleensä vaalean leivän kera.

Vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa *Käsebraten* selitetään *paistetuksi juustoksi*, mutta vuoden 1994 suomennoksessa ruoka on muuttunut *juustokimpaleeksi*, jolloin lukijalta jää puuttumaan tieto, että kyse on ruokalajista.

- (28a) Es schob die große Kartoffel und den **Käsebraten**, die noch auf seinem Teller lagen, dem Peter zu, der von der anderen Seite vom Öhi den Teller voll bekommen hatte, so daß ein ganzer Wall vor ihm aufgerichtet stand; aber der Mut zum Angriff fehlte ihm nicht. (LT, 147)
- (28b) Hänellä oli suuri peruna ja **paistettua juustoa** lautasellaan, ne hän lykkäsi Pekalle, joka oli myös sedältä saanut lautasellisen, niin että hänellä nyt oli yltäkyllin ruokaa edessään, mutta kyllä se poika puolensa piti ja kupit tyhjensi. (1928, 1938, 55)
- (28c) Hänellä oli iso peruna ja **paistettua juustoa** lautasellaan, ja ne hän lykkäsi Pekalle, joka oli myös sedältä saanut lautasellisen, niin että hänellä nyt oli yltä kyllin ruokaa edessään, mutta kyllä se poika puolensa piti ja kupit tyhjensi. (1960, 50)
- (28d) Hän työnsi lautaseltaan ison perunan ja **juustokimpaleen** Pekan lautaselle, ja vaari omalta puoleltaan täytti niinikään Pekan lautasen kukkurapäälle, niin että pojalla oli kokonainen vuori ruokaa edessään. (1994, 45)

7. ANALYYSIN TULOKSET

Lähdetekstissä esiintyi yhteensä 44 realiaa, joista 13 oli henkilönimiä, 5 eläinnimiä, 6 maantieteellisiä erisnimiä, 12 luontoon kuuluvia reaaliota ja 8 kulttuuriin kuuluvia reaaliota. Tarkasteltavat reaaliat jaettiin kahteen pääryhmään: erisnimisiin ja yleisnimisiin. Erisnimisiin kuuluivat henkilönimet, eläinnimet ja maantieteelliset nimet. Yleisnimisiin luokiteltiin luontoon ja kulttuuriin kuuluvat reaaliot Reaalioiden kotouttamista ja vieraannuttamista tarkasteltiin Leppihalmeen (2001) kehittämien käännösstrategiamallien avulla. Tarkastelussa käytetyt käännösstrategiat olivat suora lainaus, käännöslaina, kulttuurinen adaptaatio, korvaaminen yläkäsitteellä, selittävä kääntäminen ja poisto, jolloin suora lainaus ja kulttuurinen adaptaatio edustivat toistensa ääripäitä. Analyysiosan esimerkkejä tarkastellessa kävi ilmi, ettei realiaa ole joskus yksinkertaisesti mahdollista luokitella vain yhden käännösstrategiamallin perusteella. Esimerkkien reaaliota oli suomennoksissa myös käännetty epäjohdonmukaisesti, sillä realia oli saatettu kääntää eri käännösstrategialla eri kohdissa. Vuoden 1994 suomennoksessa oli myös käytetty paljon niin sanottua vapaata käännöstapaa. Vapaasti käännetyt reaaliat sekä sellaiset, joita ei ollut mahdollista luokitella vain yhden käännösstrategiamallin perusteella, on tässä huomioitu taulukoissa kohdassa muu käännösstrategia. Kohtaan muu käännösstrategia sijoitetut reaaliat esitellään vielä erikseen taulukoihin perustuvassa analyysissä. Jokainen realia on huomioitu laskelmissa vain kerran. Heidän isoisästä käytettiin lähdetekstissä nimityksiä

Alm-Öhi ja *Alp-Öhi*, mutta nimet on katsottu yhdeksi reaaliaksi, sillä kuten tässä työssä jo aiemmin todettiin (ks. s. 28-29), sanat 'Alp' ja 'Alm' ovat synonyymeja. *Alp-Öhi* ja *Alm-Öhi* oli myös kussakin suomennoksessa käännetty samalla käänösstrategialla.

Esittelen seuraavaksi ensin taulukon muodossa lähdetekstissä esiintyneet reaaliat, jonka jälkeen tarkastelen kussakin suomennoksessa eri reaaliyhmien kohdalla käytettyjä käänösstrategioita. Ensin esittelen kuitenkin taulukoinnissa reaaliaryhmistä käytetyt lyhenteet.

Erisnimiset reaaliat:

henkilönimet **H**

eläinnimet **E**

maantieteelliset nimet **M**.

Yleisnimiset reaaliat:

luontoon kuuluvat reaaliat **L**

kulttuuriin kuuluvat reaaliat **K**.

Taulukko 1. Lähdetekstin reaaliat.

	H	E	M	L	K	
	Heidi Peter (Geißen- Peter) Alp-Öhi (Öhi) Brigitte Tobias Klara Tinette Sebastian Barbel Rottenmeier Seseman	Türk Bärli Schwänli Distelfink Schneehöppli	Maienfeld Frankfurt Basel Bad Ragaz Alp Falknis	Tannen Fichtenbäumen Weideröschen Tausendgüldenkraut Cistusröschen Glockenblumen Kolbenblümchen Goldkelch Goldröschen Enziane Alpenröschen Prünellen	Almhütte (Hütte) Maiensäß Fünfer Taler Käsebraten Tafel Zehnerstückchen	
Yht.	13	5	6	12	8	44

Lähdetekstissä esiintyi yhteensä 44 reaaliaa.

Taulukko 2. Käännös vuodelta 1928.

Käännösstrategia	H	E	M	L	K	Yhteensä
Suora lainaus	8	1	4	1	0	14
Käännöslaina	0	0	0	6	0	6
Korvaaminen yläkäsitteellä	0	0	0	1	0	1
Selittävä kääntäminen	0	0	0	0	3	3
Kulttuurinen adaptaatio	4	4	1	0	5	14
Poisto	0	0	0	0	0	0
Muu	1	0	1	4	0	6

Vuoden 1928 suomennoksesta on mielenkiintoista havaita, että suoraa lainausta ja kulttuurista adaptaatiota on käytetty käännösstrategiana yhtä monta eli 14 kertaa, sillä käännöksen aikakaudella vallinneet käännösnormit suosivat kuitenkin enemmän kotouttamista (ks. 2.2.2). Toisaalta suoraa lainausta oli käytetty eniten henkilönimien kohdalla, jolloin niiden kotouttamista oli saatettu pitää turhana. Myös luontoon kuuluvista reaatioista oli yksi, *Enziane*, käännetty suoralla lainauksella, mikä luultavasti pikemminkin johtui kääntäjän tiedon puutteesta kuin tarkoituksellisesta käännösnormien rikkomisesta. Oli myös hieman yllättävää huomata, ettei suomennoksessa ollut kokonaan poistettu yhtään reaalia ottaen huomioon, ettei kääntäjällä omalla aikakaudellaan ollut samanlaisia tiedonhankintamahdollisuuksia kuin tämän päivän kääntäjillä. Ainoastaan luontoon kuuluva reaalia *Tausendgüldenkraut*, joka on taulukossa otettu huomioon kohdassa muu käännösstrategia, oli suomennoksessa kerran poistettu, mutta myös kerran käännetty kulttuurisella adaptaatiolla *kultaheinäksi*. Poisto saattoi siksi olla kääntäjän huolimattomuusvirhe. Olen merkinnyt kohtaan muu käännösstrategia yhteensä 6 reaalia mukaan lukien äsken mainitsemani *Tausendgüldenkraut*. Lähdetekstissä esiintyvä henkilönimi *Geißen-Peter* oli suomennoksessa kulttuurista adaptaatiota käyttäen kotoutettu osittain käännöslainalla *Vuohi-Pekaksi*. Maantieteellisestä erisimestä *Bad Ragaz* käytettiin suomennoksessa nimitystä *Ragatzin kylpypaikka*, jolloin oli käytetty osittain selittävää kääntämistä ja suoraa lainausta. Luontoon kuuluvista reaatioista oli kasvin *Tausendgüldenkraut* lisäksi *Tanne* hieman epäjohdonmukaisesti kotoutettu kulttuurista adaptaatiota käyttäen joko *hongaksi* tai *männyksi* ja myös kerran korvattu yläkäsitteellä *kuusi*. *Cistusröschen* oli puolestaan osittain suoraa lainausta ja osittain käännöslainaa käyttäen nimetty *cystysruusuksi*. *Prünellen* eli villiluumut oli suomennoksessa kulttuurista adaptaatiota käyttäen kotoutettu ja sen lisäksi korvattu yläkäsitteellä *tunturikasvit*. Yleisin

käännösstrategia suomennoksessa luontoon kuuluvien reaalioiden kohdalla oli kuitenkin käännöslaina, jota oli käytetty yhteensä 6 kertaa. Leppihalmeen (2001, 141) mukaan käännöslainaa käytetään yleisesti yleisnimisten reaalioiden kohdalla, jos reaaliala on ennestään tuntematon kohdekuulttuurissa.

Käännös vuodelta 1938

Taulukko 3.

Käännösstrategia	H	E	M	L	K	Yhteensä
Suora lainaus	7	1	4	0	0	12
Käännöslaina	0	0	0	6	0	6
Korvaaminen yläkäsitteellä	0	0	0	1	0	1
Selittävä kääntäminen	0	0	0	0	3	3
Kulttuurinen adaptaatio	5	4	1	2	5	17
Poisto	0	0	0	0	0	0
Muu	1	0	1	3	0	5

Vuoden 1938 suomennoksesta voidaan havaita, että kulttuurista adaptaatiota on käytetty 17 kertaa, mikä on hieman enemmän kuin vuoden 1928 suomennoksessa. Suoraa lainausta on käytetty 12 kertaa, mikä on puolestaan hieman vähemmän kuin vuoden 1928 suomennoksessa. Käännöksissä ei kuitenkaan eri käännösstrategioiden kohdalla esiintynyt suurempia eroja. Olen sijoittanut tässä kohtaan muu käännösstrategia yhteensä 5 reaaliala. Samoin kuin vuoden 1928 suomennoksessa myös tässä nimi *Geißen-Peter* oli käännetty osittain käännöslainalla ja osittain kulttuurisella adaptaatiolla *Vuohi-Pekaksi*. Maantieteellinen erisnimi *Bad Ragaz* oli samoin kuin vuoden 1928 suomennoksessa osittain käännöslainalla ja suoralla lainauksella käännetty *Ragazin kylpypaikaksi*.

Kuten vuoden 1928 suomennoksessa myös tässä ainoa poisto esiintyi kerran luontoon kuuluvan reaalialan *Tausendgüldenkraut* kohdalla, mutta kasvi oli kuitenkin toisen kerran esiintyessään käännetty kulttuurisella adaptaatiolla *kultaheinäksi*. *Tannen* oli kulttuurista adaptaatiota käyttäen kotoutettu joko *hongiksi* tai *männyksi* tai sitten korvattu yläkäsitteellä *kuuset* samoin kuin vuoden 1928 suomennoksessa. *Prünellen* eli villiluumut oli, kuten vuoden 1928 suomennoksessakin, osittain korvattu yläkäsitteellä ja osittain käännetty kulttuurisella adaptaatiolla *tunturikasveiksi*.

Käännös vuodelta 1960

Taulukko 4.

Käännösstrategia	H	E	M	L	K	Yhteensä
Suora lainaus	7	1	4	0	0	12
Käännöslaina	0	0	0	6	0	6
Korvaaminen yläkäsitteellä	0	0	0	1	0	1
Selittävä kääntäminen	0	0	0	0	3	3
Kulttuurinen adaptaatio	5	4	1	2	5	17
Poisto	0	0	0	0	0	0
Muu	1	0	1	3	0	5

Vuoden 1960 suomennoksessa eri reaaliaryhmien kohdalla käytetyt käännösstrategiat ovat samat kuin vuoden 1938 suomennoksessa, vaikka analyysiosan esimerkkien perusteella suomennokset kuitenkin poikkesivat sanatasolla hieman toisistaan. Vuosien 1938 ja 1960 suomennoksissa käännösstrategioita oli myös käytetty johdonmukaisimmin, sillä myös tässä vuoden 1960 suomennoksessa kohtaan muu käännösstrategia on sijoitettu vain viisi reaalialaa. Kuten vuosien 1928 ja 1938 suomennoksissa myös tässä *Geißen-Peter* oli osittain käännöslainalla ja osittain kulttuurista adaptaatiota käyttäen nimetty *Vuohi-Pekaksi*. Samoin maantieteellinen erisnimi *Bad Ragaz* oli selittävällä käännösstrategialla ja suoralla lainauksella käännetty *Ragazin kylpypaikaksi*. Luontoon liittyvistä reaaliosta *Tannen* oli joko nimetty kulttuurista adaptaatiota käyttäen *hongiksi* tai *männyksi*. Kuten edellisissä vuosien 1928 ja 1938 suomennoksissa *Tannen* oli myös 1960 suomennoksessa korvattu yläkäsitteellä, mutta *kuuset* sijaan käytettiin yläkäsitettä *puut*. *Tausendgüldenkraut* kohdalla oli, kuten edellisissäkin suomennoksissa, käännösstrategiana kerran käytetty poistoa, mutta vuosien 1928 ja 1938 suomennosten tapaan reaalialaa oli uudelleen mainittuna kulttuurisella adaptaatiolla kotoutettu *kultaheinäksi*. Myös *Prünellen* oli käännetty samoin menetelmin kuin vuosien 1928 ja 1938 suomennoksissa, ja reaalialaa oli tässäkin yläkäsitteellä korvaamisen lisäksi kotoutettu kulttuurisella adaptaatiolla *tunturikasvit*.

Käännös vuodelta 1994

Taulukko 5.

Käännösstrategia	H	E	M	L	K	Yhteensä
Suora lainaus	8	0	5	0	0	13
Käännöslaina	0	0	0	2	0	3
Korvaaminen yläkäsitteellä	0	0	0	0	0	0
Selittävä kääntäminen	0	0	0	2	0	2
Kulttuurinen adaptaatio	4	4	0	1	2	11
Poisto	0	0	0	1	1	2
Muu	1	1	1	6	5	14

Vuoden 1994 suomennoksessa ei ole havaittavissa määrällisesti suurta eroa taulukossa esiteltyjen käännösstrategioiden käytössä verrattuna vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksiin. Ainoastaan hieman yllättäen käännösstrategiana on käytetty 2 kertaa poistoa, sillä vanhemmissa vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa yhtään reaalia ei ollut kokonaan poistettu tekstistä. Ingon (1990, 294) mukaan poisjätöt köyhdyttävät tekstiä ja saattavat vaikuttaa häiritsevästi sanoman perille menoon. Huomio kiinnittyi esimerkkejä tarkastellessa myös siihen, että vuoden 1994 suomennoksessa oli lokaalina strategiana suosittu niin sanottua vapaata käännöstapaa. Kohtaan muu käännösstrategia merkitsemistäni reaaliosta oli yksi eläinnimi sekä luontoon kuuluvista 2 ja kulttuuriin kuuluvista 5 käännetty vapaasti. Eläinnimi *Türk*, joka vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa esiintyi suorana lainauksena, oli vuoden 1994 suomennoksessa käännetty vapaasti *Sulttaaniksi*. Luontoon kuuluvista reaaliosta *Goldkelch* oli käännetty vapaasti *kultakukaksi* ja *Weiderösch* osittain käännöslainalla *varpupajuksi*. Myönteisesti ajateltuna vapaa käännös Ingon (1990, 80) mukaan joustaa tarvittaessa ja helpottaa esimerkiksi kuvaannollisen merkityksen siirtämistä kohdekieleen, mutta kääntäjän ei pitäisi käyttää sitä vain mukavuudenhalusta. Vaikka vapaa käännös yleensä välittää lähtötekstin informaation oikein, se ei Ingon (1990, 81) mukaan kuitenkaan välttämättä tyylillisesti vastaa lähdetekstiä. Tosin vuoden 1994 suomennoksessa kasvista *Weiderösch* *varpupajuksi* käännettynä välittyy lukijalle myös informatiivisesti aivan toisenlainen kuva kuin lähtötekstistä. Kulttuuriin kuuluvista reaaliosta *Taler* ja *Zehnerstückchen* oli käännetty vapaasti *seteliksi* ja *kolikoksi*, jolloin ratkaisua voidaan pitää onnistuneena tämän päivän lukijoita ajatellen. Sen sijaan *Tafel* oli suomennoksissa käännetty vapaasti herkut, jolloin se oli menettänyt juhlallisuutensa. *Käsebraten* puolestaan oli vapaasti käännettynä muuttanut muotoaan *juustokimpaleeksi*. Kulttuuriin kuuluvista reaaliosta kohdassa muu käännösstrategia *Alphütte* oli osittain

suoraa lainausta ja osittain kulttuurista adaptaatiota käyttäen käännetty *alppimajaksi*.

Henkilönimien kohdalla on sijoitettu kohtaan muu käännsstrategia nimi *Geißen-Peter*, sillä samoin kuin vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa, myös vuoden 1994 suomennoksessa nimi oli käännetty osittain käänöslainalla ja kulttuurisella adaptaatiolla *Vuohi-Pekaksi*. Maantieteellisen reaalian *Bad Ragaz* nimestä oli vuoden 1994 suomennoksessa poistettu appellatiivi 'Bad' ja Ragaz siirretty suorana lainauksena.

Vapaasti käännettyjen luontoon kuuluvien reaalioiden *Goldkelch* ja *Weiderösch* lisäksi kohtaan muu käännsstrategia on laskettu mukaan *Tanne*, joka oli vaihtelevasti kerran selitetty *saksankuuseksi* ja kerran korvattu yläkäsitteillä *puu* ja *kuusi*. *Tausendgüldenkraut* oli suomennettu kulttuurista adaptaatiota käyttäen joko *tuhatkaunoksi* tai *päivänkakkaraksi* tai korvattu yläkäsitteellä *kukka*. *Goldrösch* oli kulttuurista adaptaatiota käyttäen nimetty *päivännoudoksi* tai korvattu yläkäsitteellä *kukka*. Myös *Glockenblumen* oli suomennettu käänöslainalla *kellokukiksi* sekä korvattu yläkäsitteellä *kukat*.

8. PÄÄTELMÄT

Tässä tutkielmassa tarkasteltiin lähdetekstin *Heidi kann brauchen was es gelernt hat*, *Heidi osaa käyttää oppiansa* reaaliota vuosien 1928, 1938, 1960 ja 1994 suomennoksissa lapsille käännettäessä ja ajan vaikutusta niiden kääntämiseen. Lähtöoletuksena oli, että reaalioiden kääntäminen olisi ajan myötä muuttunut adekvaatimpaan suuntaan, mikäli suomennoksissa olisi huomioitu lapsilukijoiden maailmantietouden kehittyminen ajassa. 1900-luvun alun yhteiskunnassa lapsille korostettiin suomalaisuuden merkitystä, mutta 1900-luvun loppupuolelle tultaessa alettiin yhä suuremmin korostaa kansainvälistymisen merkitystä. Kristillisyyden ja nöyryyden sijaan kasvatuksellinen ideologia pyrki suvaitsevaisuuden opettamiseen, ja lasten haluttiin oppivan mahdollisimman paljon erilaisista kulttuureista. Kehityssuuntaus on myös jatkunut näihin päiviin saakka. Myös esimerkiksi Oittisen (1997, 2000) ja Puurtisen (2000, 2001) aikaisempien tutkimusten mukaan käänös heijastelee aina syntyäikaansa. Kääntäjän toimintaa säätelevät ajan mukana muuttuvat normit ja normien mukaan yhteiskunnassa muuttuva lapsikäsitys; millaisena lapsi nähdään tiedoiltaan ja taidoiltaan ja minkä katsotaan olevan lapselle hyväksi.

Heidi osaa käyttää oppiansa suomennoksissa esiintyneitä reaalioita tarkasteltiin Leppihalmeen (2001) kehittämien käännösstrategiamallien avulla, jolloin suora lainaus ja kulttuurinen adaptaatio katsottiin toistensa vastakohtiksi. Toisin sanoen janalla ajateltuna suora lainaus olisi äärimmäisen vieraannuttava ja kulttuurinen adaptaatio äärimmäisen kotouttava muiden käännösstrategioiden sijoituessa hieman kotouttavana niiden välille. Tässä tutkielmassa saatujen tulosten perusteella hypoteesi, että käännös olisi sitä kotouttavampi mitä enemmän ajassa mennään taaksepäin, ei kuitenkaan näyttäisi pitävän paikkaansa, sillä esimerkiksi vuosien 1928 ja 1994 suomennosten välillä ei suoran lainauksen ja kulttuurisen adaptaation käytössä ollut suurta eroa. Hieman yllättävää oli se, että vuosien 1938 ja 1960 suomennokset olivat käytettyjen käännösstrategioiden kohdalla keskenään identtiset, vaikka suomennoksissa oli havaittavissa eroja sanatasolla. Varsinkin erisnimet oli kaikissa suomennoksissa käännetty lähes yhdenmukaisesti. Suurin osa henkilönimistä oli kaikissa suomennoksissa käännetty suoralla lainauksella, mikä saattaa johtua siitä, ettei niihin ollut katsottu sisältyvän tekstin sisällön kannalta tärkeää merkitystä. Henkilönimet, joilla oli katsottu olevan karakterisoiva merkitys, oli joko kokonaan tai osittain kotoutettu, mutta suomennosten nimet eivät aivan samalla tavoin pystyneet kuvaamaan kantajaansa kuin lähdetekstissä käytetty nimi. Eläinnimet oli kaikissa suomennoksissa yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kotoutettu kulttuurisella adaptaatiolla. Vuohennimi *Türk* esiintyi vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa suorana lainauksena *Turkkilainen*, jolloin nimen karakterisoiva merkitys ei auennut lukijalle. Vuoden 1994 suomennoksessa nimi oli käännetty vapaasti, mitä voitiin pitää tässä kohtaa parempana vaihtoehtona.

Suurimmat eroavaisuudet käännösstrategioiden käytössä eri suomennosten välillä oli havaittavissa luontoon kuuluvien reaalioiden kohdalla. Luontoon kuuluvia reaalioita oli myös käännetty yllättävän epäjohdonmukaisesti. Yleisin yhtenäinen käännösstrategia luontoon kuuluvien reaalioiden kohdalla oli vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa käännöslaina, mutta vuoden 1994 suomennoksessa oli käytetty vapaan käännöstävän lisäksi sekalaisesti käännöslainaa, kulttuurista adaptaatiota, selittävää kääntämistä ja jopa poistoa, vaikka sitä pitäisi muun muassa Leppihalmeen (2001) mukaan kuitenkin käyttää vasta aivan viimeisenä vaihtoehtona. Kulttuuriin kuuluvat reaaliat oli vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa käännetty yhdenmukaisesti joko selittävää kääntämistä tai kulttuurista adaptaatiota käyttäen, mutta vuoden 1994 suomennoksessa suurin osa kulttuuriin kuuluvista reaalioista oli käännetty vapaasti ja

kerran oli myös käytetty poistoa. Kulttuuriin kuuluvien reaalioiden vapaasti kääntämistä ei voitu pitää kovin onnistuneena ratkaisuna, sillä käännösstrategian avulla valittu vastine antoi reaaliasta suomennoksessa toisenlaisen kuvan kuin lähdeteksti.

Tässä tutkielmassa esiteltyjen esimerkkien perusteella *Heidi osaa käyttää oppiansa* suomennoksista oli vaikea muodostaa kokonaiskuvaa globaalin käännösstrategian käytöstä. Reaalioiden luokittelua hankaloitti se, ettei reaaliaa ole aina mahdollista kääntää vain yhdellä käännösstrategialla. Tarkastelluissa suomennoksissa käännösstrategioita oli myös käytetty epäjohdonmukaisesti. Eri reaaliaryhmien kohdalla voitiin yhdenmukaisena kuitenkin havaita, että henkilönimet oli kaikissa suomennoksissa pääsääntöisesti käännetty vieraannuttavasti, mutta eläinnimet kotouttavasti. Samoin maantieteelliset nimet oli säilytetty pääosin vieraannuttavina. Luontoon kuuluvat reaaliat oli vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa suurimmaksi osaksi käännetty käännöslainalla, jolloin reaaliioihin sisältyi hienoinen vierauden vaikutelma. Vuoden 1994 suomennoksessa luontoon kuuluvat reaaliat oli käännetty vaihtelevilla käännösstrategioilla, jolloin kokonaiskuvaa oli vaikea muodostaa. Kulttuuriin kuuluvat reaaliat oli vuosien 1928, 1938 ja 1960 suomennoksissa yhdenmukaisesti kotoutettu. Vuoden 1994 suomennoksessa oli kulttuuriin kuuluvat reaaliat pääsääntöisesti käännetty vapaasti, jolloin menetelmää voitiin pitää kotouttavana, vaikka lopputulos oli hieman kömpelö. Tuloksia analysoidessa täytyy kuitenkin ottaa huomioon se, että esimerkiksi vuoden 1928 suomennoksessa vieraannuttavan käännösstrategian käyttöön oli osaltaan saattanut johtaa kääntäjän tietämättömyys eikä niinkään tietoinen valinta. Lapsille suunnatun kirjallisuuden kotouttamista ja vieraannuttamista pohtiessa tulisikin muistaa, että kääntäjän ratkaisuihin vaikuttaa osaltaan erilaisten normien ja lasten tiedollisten taitojen huomioon ottamisen lisäksi myös kääntäjän oma tietämys ympäröivästä maailmasta. Esimerkiksi vuoden 1928 painoksen *Heidi osaa käyttää oppiansa* suomentaja on tiedonhankintamahdollisuuksiltaan ollut aivan erilaisessa asemassa kuin vuoden 1994 painoksen suomentaja. Vuoden 1994 suomennoksessa poistoihin voidaan suhtautua sen vuoksi hieman kriittisesti, vaikka niihin olisi päädytty kotouttamistarkoituksessa, sillä lapset ovat 1990-luvun loppupuolella olleet tiedollisesti jo paljon kehittyneempiä kuin lapset 1900-luvun alussa. Tässä tutkielmassa saatujen tulosten perusteella voitiin kuitenkin todeta, ettei aika ollut suuremmin vaikuttanut *Heidi osaa käyttää oppiansa* suomennoksissa esiintyvien reaalioiden kääntämiseen. Asiaan on saattanut vaikuttaa se, että vanhat klassikot eivät Puurtisen (2001) mukaan uudelleen käännettyinä täysin

noudata sen hetkisen kirjallisuuden normeja. Tutkimusta olisikin mielenkiintoista laajentaa kielen rakenteisiin, jolloin voisi tarkastella, onko suomennos peräti sadan vuoden ajan pysynyt lähes koskemattomana.

Reaalioiden kääntämistä lapsille voidaan pitää erityisen haastavana silloin, jos lähde-teos on huomattavasti vanhempi ja henkii voimakkaasti omaa aikaansa. Varsinkin luontoon ja kulttuuriin kuuluvia reaaliota voidaan pitää ongelmallisena, sillä myös käsitteet tavat ja tottumukset muuttuvat ajassa, jolloin lukija eri aikana ymmärtää ne eri tavoin. Sveitsissä on *Racletten* valmistuksessa siirrytty avotulen ääreltä sähkögrillin käyttöön eikä luontokaan välttämättä ole enää samanlainen kuin Johanna Sypyrin aikana 1800-luvun lopulla. Varsinkin kulttuurisen adaptaation suhteen kääntäjän tulisi noudattaa varovaisuutta, sillä lapsilukija voisi tänä päivänä jo kyseenalaistaa Sveitsissä sijaitsevat tunturit tai tuntureilla humisevat hongat. Lapsille kääntäessä olisi hyvä pitää mielessä Kuivasmäen & Heiskanen-Mäkelän (1990, 65) Sakari Topeliukselta lainaamat sanat ”vain paras on kyllin hyvää lapsille”.

LÄHTEET

TUTKIMUSAINEISTO

Spyri, Johanna 1928. *Heidi osaa käyttää oppiansa. Kertomus Alpeilta*. Kuvitettu. Suomennos. 2. painos. Otava, Helsinki.

Spyri, Johanna 1938. *Heidi osaa käyttää oppiansa. Kertomus Alpeilta*. Kuvitettu. Suomennos. 3. painos. Otava, Helsinki.

Spyri, Johanna 1960. *Heidi osaa käyttää oppiansa. Kertomus Alpeilta*. Suomennos. 6. painos. Otava, Helsinki.

Spyri, Johanna 1981 [1881]. *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat*. Kuv. Daniela Hahnova. Dausien, Hanau.

Spyri, Johanna 1994. *Heidi osaa käyttää oppiaan*. Suomennos Sirkka Rapola. 3. painos. Otava, Helsinki.

LÄHDEKIRJALLISUUS

Bertills, Yvonne 2003. *Kaunokirjallisuus ja henkilönnimet*. Virittäjä107. 393-397.

Bödeker, Birgit & Freese, Katrin 1987. *Die Übersetzung von Realienbezeichnungen bei literarischen Texten: Eine Prototypologie*. Textcontext 2/3. 138.

Bödeker, Birgit 1989. Direktübernahmen und das fremde Milieu. Teoksessa A.P. Frank (toim.) *Die Literarische Übersetzung: der lange Schatten kurzer Geschichten: Amerikanische Kurzprosa in deutschen Übersetzungen*. Schmidt, Berlin. 235

Bravo-Villasante, Carmen 1978. Translation Problems in my Experience as a Translator. Klingberg, Göte, Orvig, Mary, Stuart, Amor (toim.). *Children's Books in Translation*. Almqvist & Wiksell, Uppsala. 46.

Galambosi, Bertalan & Jokela, Kirsi 2002. *Uhanalaisten lääkekasvien markkinat ja viljely. Kirjallisuusselvitys*. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus. Jokioinen. 45.

Helsing, Lennart 1963. *Tankar om barnlitteraturen*. Forssels Boktryckerei AB, Malmö. 12, 101.

Ingo, Rune 1990. *Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatusta käänntieteeseen*. Wsoy, Helsinki. 80-81, 191-232.

Järvenpää, Vera 2004. *Alp-Öhi, Tunturisetä ja Alppivaari: Heidi-kirjojen henkilöviittaukset*. Helsingin yliopisto. 21.

Kapari, Jaana, Kattelus, Kaisa & Sivill, Kaijamari 2002. Erisnimet kirjoissa. *Kääntäjä* N:o 7. 4.

Klingberg, Göte 1977. *Att översätta barn- och ungdomsböcker. Empiriska studier och rekommendationer*. Pedagogiska institutionen. Lärarhögskolan i Mölndal, Mölndal. 46-127.

Koski, Mervi 2000. *Ulkomaisia nuortenklassikoita. Aarresaaresta Pulskaan Mustaan*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. 199.

Kuivasmäki, Riitta & Heiskanen-Mäkelä, Sirkka 1990. *Aakkoset: Johdatus suomalaisen nuorisokirjallisuuden historiaan ja käsitteistöön*. Paino-S, Tampere. 63-81.

Kuivasmäki, Riitta 2007. ”Lainalla täytyy alottaa” – nuorisokirjallisuuden suomennokset. *Suomennoskirjallisuuden historia*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1084. Jyväskylä. 280-292.

Kujamäki, Pekka 1998. *Deutsche Stimmen der Sieben Brüder. Ideologie, Poetik und Funktionen literarischer Übersetzung*. Nordeuropäische Beiträge aus den Human- und Gesellschaftswissenschaften, Bd. 18. Lang, Frankfurt/ M. 19.

Lefevere, André 1992. *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge, London.

Leppihalme, Ritva 2000. Kulttuurisidonnaisuus kaunokirjallisuuden kääntämisessä. Paloposki, Outi & Makkonen-Craig, Henna (toim.). *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja 1. 93-101.

Leppihalme, Ritva 2001. Translation strategies for Realia. Kukkonen, Pirjo & Hartama-Heinonen, Ritva (eds). *Mission, Vision, Strategies and Values: A Celebration of Translator Training and Translation Studies in Kouvola*. Helsinki University Press. 140-145.

Markstein, Elisabeth 1998. Realia. Snell-Hornby, Mary u.a. (Hg.). *Handbuch Translation*. Stauffenberg Verlag, Tübingen. 288-289.

Mäkinen, Pirjo 2001. Ikinuori lähdeteksti, ikääntyvä kohdeteksti? Oittinen, Riitta & Mäkinen, Pirjo (toim.). *Alussa oli käännös*. Tampere University Press. 408-419.

Oittinen, Riitta 1997. *Liisa, Liisa ja Alice*. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala. 52-139.

Oittinen, Riitta 2000. *Translating for children*. Garland Publishing, New York. 4-102.

Oksaar, Els 1979. Zur Sprache des Kindes und der Kinderbücher. Gorschnek, Margareta & Rucktäschel, Annamaria (Hrsg.). *Kinder- und Jugendliteratur*. Wilhelm Fink Verlag, München. 94-110.

Puurtinen, Tiina 1995. *Linguistic acceptability in translated children's literature*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja. 22-23.

Puurtinen, Tiina 2000. Lastenkirjallisuuden kääntäminen: normit, luettavuus ja ideologia. Paloposki, Outi & Makkonen-Craig, Henna (toim.). *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja 1. 106-120

Puurtinen, Tiina 2001. Käännösten hyväksyttävyyys. Oittinen, Riitta & Mäkinen, Pirjo (toim.). *Alussa oli käännös*. Tampere University Press. 83-91.

Reiss, Katharina 1982. *Zur Übersetzung von Kinder- und Jugendbüchern*. Lebende Sprachen. Carl Heymanns Verlag, Köln. 7-8.

Toury, Gideon 1995. *Descriptive Translation studies and beyond*. Benjamins, Amsterdam. 56-58.

Vehmas-Lehto, Inkeri 1999. *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännteoriaan*. Yliopistopaino, Helsinki. 39.

Venuti, Lawrence 1995. *The Translator's invisibility: A history of translation*. Routledge, London.

VERKKOLÄHTEET

Wikipedia – Die freie Enzyklopedie <[http:// de.wikipedia.org](http://de.wikipedia.org)> Luettu 22.3.2008.

Wikipedia – vapaa tietosanakirja <<http://fi.wikipedia.org> > Luettu 22.3.2008.

SANAKIRJAT

CD-Perussanakirja 1997. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Oy Edita Ab.

Duden Deutsches Universal Wörterbuch 1996. Kolmas painos. Dudenverlag, Mannheim.

LIITE 1. TAULUKKO AINEISTON ERISNIMISTEN REAALIOIDEN KOHDALLA
KÄYTETYISTÄ KÄÄNNÖSSTRATEGIOISTA

- A Suora lainaus
 B Käänöslaina
 C Korvaaminen yläkäsitteellä
 D Selittävä kääntäminen
 E Poisto
 F Kulttuurinen adaptaatio
 G Muu käännsstrategia

Erisnimi	1928	1938	1960	1994
Heidi	A	A	A	A
Peter	F	F	F	F
Geißen-Peter	G	G	G	G
Alp-Öhi	G	G	G	G
Öhi	F	F	F	F
Brigitte	F	F	F	F
Tobias	A	A	A	A
Klara	A	F	F	A
Tinette	A	A	A	A
Sebastian	A	A	A	A
Barbel	A	A	A	A
Rottenmeier	A	A	A	A
Seseman	A	A	A	A
Türk	A	A	A	G
Bärli	F	F	F	F
Schwänli	F	F	F	F
Distelfink	F	F	F	F
Schneehöppli	F	F	F	F
Maienfeld	A	A	A	A
Frankfurt	A	A	A	A
Basel	A	A	A	A
Bad Ragaz	G	G	G	G
Alp	F	F	F	A
Falknis	A	A	A	A

LIITE 2. TAULUKKO AINEISTON YLEISNIMISTEN REAALIOIDEN KOHDALLA
KÄYTETYISTÄ KÄÄNNÖSSTRATEGIOISTA

- A Suora lainaus
 B Käänöslaina
 C Korvaaminen yläkäsitteellä
 D Selittävä kääntäminen
 E Poisto
 F Kulttuurinen adaptaatio
 G Muu käännsstrategia

Yleisnimi	1928	1938	1960	1994
Tannen	G	G	G	G
Fichtenbäume	C	C	C	D
Weideröschen	B	B	B	G
Tausendgüldenkraut	G	G	G	G
Cistusröschen	G	F	F	F
Glockenblumen	B	B	B	B
Kolbenblümchen	B	B	B	D
Goldkelch	B	B	B	G
Goldröschen	B	F	F	F
Enziane	A	B	B	B
Alpenröschen	B	B	B	B
Prünellen	G	G	G	E
Almhütte	F	F	F	G
Hütte	F	F	F	F
Maiensäß	D	D	D	E
Fünfer	F	F	F	F
Taler	F	F	F	G
Käsebraten	D	D	D	G
Tafel	D	D	D	G
Zehnerstückchen	F	F	F	G

Deutsche Kurzfassung

Universität Tampere

Institut für Sprach- und Translationswissenschaften

Translationswissenschaft Finnisch-Deutsch

Väre, Tanja: Realienbezeichnungen bei Übersetzungen für Kinder. Am Beispiel von vier Übersetzungen des Werks *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat* von Johanna Spyri

Magisterarbeit: 66 Seiten, Anhang 1 Seite, deutsche Kurzfassung 14 Seiten.

1. Einführung

Das Übersetzen von Kinder- und Jugendbüchern wird unter Übersetzern und Übersetzerinnen unterschätzt, was laut Puurtinen (2000, 106) zum Beispiel die geringe Zahl der Rezensionen beweist. Doch viele erfahrene, auf Kinderliteratur spezialisierte Übersetzer und Übersetzerinnen (z. B. Klingberg 1977, Reiss 1982, Oittinen 2000, Puurtinen 2000) haben nachgewiesen, dass das Übersetzen von Kinderliteratur auf vielerlei Weise anspruchsvoller und schwieriger sein kann als das Übersetzen von Literatur für Erwachsene. Beim Übersetzen von Kinderliteratur müssen immer Alter, sprachliche Fähigkeit und auch Weltkenntnisse der Empfängergruppe berücksichtigt werden. Oittinen (2000, 4) betont, dass zur erfolgreichen Übersetzung von Kinderliteratur wieder der Sinn eines Kindes gefunden werden muss, das heißt: Verstehen der Denkweise von Kindern. Laut Oittinen ist auch problematisch, dass Kinderliteratur eigentlich zwei verschiedene Empfängergruppe ansprechen muss: Die primäre Zielgruppe sind die Kinder, aber Erwachsene entscheiden über Herausgabe, Kauf und Lesekonsum. Beim Übersetzen für Kinder müssen auch verschiedene Normen und Akzeptabilität der Übersetzung berücksichtigt werden.

Das Ziel dieser Arbeit ist herauszufinden, wie Realienbezeichnungen in vier Ausgaben ins Finnische von Johanna Sypri's Mädchenbuch *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat* für Kinder übersetzt worden sind. Die Ausgaben stammen aus den Jahren 1928, 1938, 1960 und 1994. Laut Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä (1990, 80) handelt es sich

bei diesen um ‚Mädchenbücher‘, Kinderbücher für Mädchen, in denen die Hauptperson ein Mädchen ist. In Mädchenbüchern werden vermutlich auch Themen behandelt, wie etwa Familie, die insbesondere Mädchen interessieren. Die Ausgangshypothese dieser Arbeit ist, dass die umso mehr eingebürgert wird, je älter die Ausgabe ist. Es wird vermutet, dass in den Übersetzungen die Entwicklung der Kenntnisse von Kindern im Laufe der Zeit berücksichtigt worden ist. Die Realienbezeichnungen werden hier mit Hilfe des von Leppihalme (2001) entwickelten Stratiemodells betrachtet. Das Stratiemodell wird genauer unter Punkt 4 betrachtet. .

2. ZUR ÜBERSETZUNG VON KINDER- UND JUGENDLITERATUR

Der schwedische Pädagoge Göte Klingberg (1977, 46) definiert Kinderliteratur als Literatur, die insbesondere für Kinder geschrieben worden ist. Unberücksichtigt in dieser Klassifizierung bleibt bei Klingberg die Literatur, die Kinder lesen, aber die nicht eigens für Kinder produziert worden ist. Der schwedische Kinderbuchautor Lennart Hellsing seinerseits betrachtet Kinderliteratur unter soziologischem und psychologischem Aspekt, ihm zufolge ist Kinderliteratur alles, was Kinder lesen und hören, wenn sie zum Beispiel Zeitungen lesen, Radio hören oder fernsehen. Auch Oittinen (2000, 62-64) ist der Meinung, dass Kinderliteratur nicht nur auf die für Kinder produzierte Literatur begrenzt werden sollte. Oittinen hält die Fragen für wichtig, wie Kinder selbst die (Kinder-)Literatur finden und wie diese Einschätzung von der von Erwachsenen abweicht. Manchmal kann es schwierig sein, eine exakte Grenze zwischen Kinder- und Erwachsenenliteratur zu ziehen. Viele Erwachsene lesen auch gerne Kinderliteratur. Zum Beispiel hat L. Carroll *Alice's Adventures in Wonderland* ursprünglich für Kinder geschrieben, aber heutzutage lesen auch Erwachsene das Buch. Der Begriff Kinderliteratur hängt laut Oittinen immer von den Lesern und der jeweiligen Zeit ab.

Beim Übersetzen für Kinder ist es laut Reiss (1982, 7) wichtig, Sprachkompetenz, Weltkenntnis und Lebenserfahrung der Empfängergruppe zu berücksichtigen. Auch Oittinen (2000, 69) betont, dass die Kinder als Leser respektiert werden sollten. Deswegen sollten immer die Fähigkeiten jeder Altersstufe berücksichtigt werden. Besonders Namen aus fremden Kulturen, Maßeinheiten, Allusionen und fremd wirkender Satzbau sind laut Puurtinen (1995, 22) schwierig für Leser im Kindesalter. Deswegen ist es wichtig beim Übersetzen die Kinder, die Normen der Zielkultur und

Akzeptabilität des Textes zu beachten. Puurtinen (2001, 91) meint mit Normen eine gewisse Regelmäßigkeit des Verhaltens. Das kann zum Beispiel beim Übersetzen erkannt werden. Laut Toury (1995, 56-57) ist eine Übersetzung dann akzeptabel wenn sie an die literarischen Normen von Zielsprache und Zielkultur angepasst worden ist. Eine Übersetzung, die ausgangstexttreu ist und die literarischen Normen der Ausgangssprache und Ausgangskultur beachtet, nennt Toury adäquat. Toury (1995, 58) teilt die Normen, die die Akzeptabilität der Übersetzung reglementieren in zwei Hauptkategorien. Die **Vornormen** (preliminary norms) haben Einfluss auf die Auswahl der Übersetzungstexte und auch darauf, ob ein Übersetzen mittels einer so genannten dritten Sprache zugelassen wird. Die **Operativnormen** (operational norms) regulieren den Übersetzungsprozess und beeinflussen die Entscheidungen der Übersetzer im Übersetzungsprozess. Die Operativnormen können entweder direkt oder indirekt Einfluss darauf haben, ob beim Übersetzen nach Adäquatheit oder Akzeptabilität gestrebt wird. Puurtinen (2001, 83) bemerkt, dass die Übersetzungsnormen in verschiedenen Genres unterschiedlich ausgeprägt sind und sich auch im Laufe der Zeit verändern. Übersetzungsnormen ermöglichen mehr Manipulationen in der Kinderliteratur als in der Erwachsenenliteratur, weil beim Übersetzen für Kinder auch ideologische und pädagogische Normen der Zielkultur berücksichtigt werden müssen, um eine Akzeptabilität der Übersetzung zu erreichen. Zum Beispiel in der japanischen Kultur werden laut Puurtinen (2000, 120) Harmonie und moralische Lehrhaftigkeit betont. Deswegen sind auch zur westlichen Welt gehörende Märchen an die Werte der Kultur angepasst worden. Als Beispiel erwähnt Puurtinen die japanische Version des Märchens *Rotkäppchen*, in dem der Wolf seiner Bosheit am Ende des Märchens abschwört. André Lefevere (1992) unterscheidet laut Puurtinen (2001, 85) vier Normen, die eine Manipulation belletristischer Ausgangstexte regulieren: Poetik, Welt des Textes, Ideologie und sprachliche Normen.

Wichtige Faktoren für die Akzeptabilität des Textes sind die einbürgernde und verfremdende Übersetzungsstrategie. Die einbürgernde Übersetzungsstrategie ist laut Oittinen (2000, 278) ein Verfahren, durch die der Text den Werten der Zielkultur und Zielsprache angepasst wird. Mit einer verfremdenden Übersetzungsstrategie kann eine Fremdheit des Ausgangstextes auch im Zieltext erhalten werden. Oittinen betont, dass die Wahl der Übersetzungsstrategie immer von der Situation abhängt. In der Fachwelt und unter Übersetzern herrscht allerdings keine Einigkeit über einbürgerndes und verfremdendes Übersetzen. Als Beispiel erwähnt Oittinen (2000, 278) den

amerikanischen Forscher Lawrence Venuti (1995), dem zufolge eine einbürgernde Strategie einen Akt der Gewalt gegenüber der Ausgangssprache und -kultur darstellt. Laut Venuti sollte die Literatur verfremdend übersetzt werden, damit den Lesern Unterschiede zwischen verschiedenen Sprachen und Kulturen vor Augen gestellt werden können. Das Problem der Auffassung von Venuti liegt laut Oittinen darin, dass Venuti die Leser und deren Lesefreude ungenügend berücksichtigt. Oittinen bemerkt, dass es bei einer nur verfremdenden Übersetzungsstrategie fast so wäre, als würde man die Ausgangstexte lesen. Laut Oittinen (2000, 280) können einbürgernde und verfremdende Strategien auch nebeneinander verwendet werden. Zum Beispiel wird in den Übersetzungen von *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat* aus den Jahren 1928, 1938 und 1960 als einbürgernde Strategie die kulturelle Adaptation verwendet, die dem Leser allerdings manchmal widersprüchlich vorkommen muss. Die Schweizer Alpen sind in Fjells und Tannen in Kiefern verändert worden. Jedoch wird dem Leser deutlich, dass das Geschehen des Buchs in den Alpen stattfindet.

Zum Begriff Akzeptabilität von Kinderliteratur gehören laut Puurtinen (2001, 86) auch Lesbarkeit und Lautlesbarkeit. Mit Lesbarkeit bedeutet Puurtinen eine Verständlichkeit des Textes, die abhängig vom sprachlichen Schwierigkeitsgrad des Textes ist. Die Akzeptabilität des Textes kann durch einzelne Eigenschaften des Textes definiert werden. In dem Fall beeinflussen sowohl die Makro- als auch die Mikrostruktur des Textes die Lesbarkeit. Die Lautlesbarkeit wird außerdem noch durch Alliteration, Reime und Rhythmus usw. beeinflusst.

3. FORSCHUNGSMATERIAL

Ausgangstext dieser Arbeit ist Johanna Spyris Werk *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat* aus dem Jahr 1981. In einem Vorwort der Neuherausgeber wird erwähnt, dass es sich dabei um eine ungekürzte Ausgabe der Erstausgabe aus dem Jahr 1881 handelt. Von dem Werk *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat* gibt es eine Übersetzung ins Finnische aus dem Jahr 1907, die allerdings in fünf verschiedenen Ausgaben erschienen ist, bevor es 1964 eine völlige Neuübersetzung gab. In verschiedenen Quellen (z. B. Spyri, 1994) wird erwähnt, dass es zwei Übersetzungen ins Finnische gibt (die erste finnischsprachige Ausgabe im Jahr 1907 und die Neuübersetzung von Sirkka Rapola im Jahr 1964). Durch Vergleich der Ausgaben aus den Jahren 1907, 1928, 1938, 1953 und 1960 ist allerdings klar geworden, dass die

Übersetzung der Realien sich in den Ausgaben aber sowohl semantisch als auch sprachlich voneinander unterscheiden. Weil in den Ausgaben vor 1964 leider der Name des Übersetzers nicht genannt wird, ist es aufgrund eines Textvergleichs unmöglich zu wissen, ob *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat* doch mehrmals neu übersetzt worden ist, oder es sich um Überarbeitungen der ersten Übersetzung handelt. Ebenso gut ist es möglich, dass die Ausgabe ‚modernisiert‘ worden ist, weil die Wirkung des Zeitabstands zwischen Ausgangstext und Übersetzung laut Ingo (1990, 191) auch in Sprache und Kultur zu sehen ist. Auch die Sprache veraltet, deshalb schon übersetzte Werke häufig neu übersetzt werden müssen.

Bei dieser Arbeit werden die Übersetzungen von *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat* betrachtet, die sich im Bereich der Realien voneinander unterscheiden. Die Übersetzungen/Neuausgaben sind aus den Jahren 1928, 1938, 1960 und 1994. Die Ausgabe aus dem Jahr 1994 entspricht der Übersetzung von 1964. Die Übersetzungen werden zuerst mit dem Ausgangstext verglichen, danach die noch miteinander verglichen werden. Das Ziel dieser Arbeit ist herauszufinden, wie die Realien in den Übersetzungen aus verschiedenen Jahrzehnten übersetzt worden sind und wie die Bedürfnisse der Kindleser berücksichtigt worden sind. Es ist interessant zu sehen, wie die Übersetzungen sich voneinander unterscheiden. Obwohl die Realien kulturgebundene Elemente sind, haben sich die Übersetzungsmethoden und die Sichtweise der Erwachsenen auf die Kinder im Laufe der Zeit verändert. Es hängt immer von der Zeit ab, wie die Erwachsenen die Kinder und deren Kenntnisse und Können sehen. Dies hat auch Einfluss auf die Kinderliteratur, weil die Erwachsenen über kindgerechte Bücher entscheiden.

Heidi kann brauchen, was es gelernt hat ist in seinem Handlungsverlauf eine einfache Erzählung über alltägliche Geschehnisse der etwa achtjährigen Heidi. Heidi ist verwaist und wohnt bei ihrem Großvater in den Schweizer Alpen. Heidis guter Freund, der Geißen-Peter, macht gern Dummheiten, aber Heidi ist ein weises Kind, das auch Peter gutes Benehmen lehrt. Die Moral der Erzählung ist, dass es immer eine Quittung für den Unfug gibt. Eine Verehrung von Religiosität und Moral sind laut Koski (2000, 199) typisch für Spyris Werke. Die Alpennatur und die Menschencharakter spielen in der Erzählung eine zentrale Rolle, aber leider sind die Schönheit der Natur oder das Wesen des brummigen Alp-Öhis in den Übersetzungen nicht auf gleich Weise erreicht worden.

4. REALIENBEZEICHNUNGEN

Realien sind laut Markstein (1999, 288-289) kulturgebundene Elemente, die die Identität eines Volks oder einer Kultur ausdrücken und im Allgemeinen nur in der Ausgangskultur bekannt sind. Solche Realien sind zum Beispiel Gegenstände, Traditionen, Gerichte und Naturphänomene, die an eine Kultur oder ein geographisches Gebiet gebunden sind. Bödeker & Freese (1987, 138) teilen die Realien in zwei Gruppen: „Kulturalien“ und „Naturalien“. Zur Kultur gehören zum Beispiel Gegenstände und Konzepte, die mit kulturellen Handlungen zusammenhängen, politische, wirtschaftliche, soziale und kulturelle Institutionen. Zur Natur gehören zum Beispiel Flora und Fauna einer Region und auch meteorologische Phänomene.

4.1 Die Übersetzung von Realienbezeichnungen

Leppihalme (2000, 93-101) stellt fest, dass ein Text immer die Kultur spiegelt, in der er geschrieben worden ist. Deswegen können manche übersetzten Textelemente in der Zielsprachigen Kultur dem neuen Leser komisch oder befremdlich vorkommen. Leppihalme teilt die Übersetzungsprobleme in sprachinterne und sprachexterne Faktoren. Sprachinterne Übersetzungsprobleme sind zum Beispiel Mundarten, Anreden und Kraftwörter. Zu den sprachexternen Faktoren gehören die Realienbezeichnungen, die auf die außersprachliche Welt hindeuten. Wegen der Kulturunterschiede können die Realienbezeichnungen in Übersetzungen manchmal so genannte „culture bumbs“ verursachen. Leppihalme meint mit Unebenheit des Textes eine Textstelle, die Wort für Wort übersetzt worden ist, ohne den Sinn des Textes zu übertragen. Leppihalme erinnert an die Wichtigkeit der konnotativen Bedeutung der Ausdrücke und stellt fest, dass beim Übersetzen von Realienbezeichnungen auch die Ausgangskultur gut gekannt werden muss.

4.2 Übersetzungsstrategien bei Realienbezeichnungen

Die Übersetzungslösungen der Realienbezeichnungen können mit verschiedenen Übersetzungsstrategien klassifiziert und betrachtet werden. Leppihalme (2001, 140) hält eine Unterteilung in lokale und globale Übersetzungsstrategien für wichtig. Eine globale Übersetzungsstrategie spiegelt sich in der ganzen Arbeit, aber mit einer lokalen Übersetzungsstrategie können einzelne Problemstellen des Textes, wie

Realienbezeichnungen, gelöst werden. Die Auswahl der lokalen Strategie hängt immer von der globalen Strategie ab.

Bei dieser Arbeit werden die Realienbezeichnungen mit Hilfe des von Leppihalme (2001) entwickelten Strategiemodells betrachtet. Die Übersetzungsstrategien des Modells sind Fremdwortübernahme, Lehnübersetzung, Verallgemeinerung, erklärendes Übersetzen, Auslassung und kulturelle Adaptation.

4.2.1 Fremdwortübernahme

Leppihalme (2001, 141) bedeutet mit Fremdwortübernahme eine Übersetzungsstrategie, bei der ein Wort direkt oder mit kleinen Modifikationen aus dem Ausgangstext in die Übersetzung übernommen wird. Zum Beispiel werden Eigennamen von Personen und geographische Eigennamen üblicherweise mit Fremdwortübernahme oder mit feststehenden zielsprachigen Äquivalenten übersetzt.

Im Forschungsmaterial sind die Vornamen *Heidi*, *Barbel*, *Tinette*, *Sebastian* und *Tobias* sowie die Nachnamen *Sesemann* und *Rottenmeier* direkt aus dem Ausgangstext in alle Übersetzungen übernommen worden, aber der Vorname *Klara* erscheint in den Übersetzungen der Jahre 1938 und 1960 als *Klaara* (S. 27).

4.2.2 Lehnübersetzung

Lehnübersetzung ist laut Leppihalme (2001, 141) eine Übersetzungsmethode bei der jedes Element des ausgangssprachlichen Wortes oder Satzes wortwörtlich in die Zielsprache übernommen wird. Laut Leppihalme ist die Lehnübersetzung eine üblicherweise verwendete Übersetzungsstrategie bei Realienbezeichnungen, wenn der Begriff in der Zielsprache nicht bekannt ist.

Im Forschungsmaterial sind zum Beispiel Pflanzennamen wie *Glockenblümchen* > *kellokukkia* (S. 46), *Weideröschen* > *nurmirusuja* (S. 47) oder *Goldröschen* > *kultaruusut* (S. 50) mit Lehnübersetzung übersetzt worden.

4.2.3 Kulturelle Adaptation

Bei Verwendung der Kulturelle Adaptation können laut Leppihalme (2001, 142) die konnotativen und assoziativen Bedeutungen der Realienbezeichnungen in die Zielsprache übernommen werden. Diese äußerste einbürgernde Übersetzungsstrategie wird laut Leppihalme besonders in der Kinderliteratur verwendet, wenn die Begriffe des Ausgangstextes den (kindlichen) Lesern der Zielkultur fremd sind. Zum Beispiel wohnt im Forschungsmaterial die Hauptperson Heidi im Ausgangstext in den Schweizer Alpen, aber in den Übersetzungen aus den Jahren 1928, 1938 und 1960 wohnt Heidi in einem Fjell. Die Übersetzungsstrategie ist verständlich, weil die Weltkenntnisse der finnischen Kindleser am Anfang des Jahres 1900 noch nicht gut war.

4.2.4 Verallgemeinerung

Verallgemeinerung ist laut Leppihalme (2001, 143) eine Übersetzungsstrategie bei der ein semantisch spezifischer Ausdruck einer Realienbezeichnung durch einen semantisch allgemeineren Ausdruck ersetzt wird. Laut Leppihalme kann der Eindruck von der fremden Kultur durch Verallgemeinerung oft verflachen. Das ist auch in der Übersetzung des Forschungsmaterials zu sehen. In der Neuauflage aus dem Jahr 1994 sind die Pflanzen des Ausgangstextes *Glockenblumen*, *Goldröschen* und *Tausendgüldenkraut* durch eine Verallgemeinerung *Kukat* (Blumen) ersetzt worden (S. 50). Die verschiedenen Blumen sind aber wichtige Faktoren für die Landschaftsbeschreibung des Ausgangstextes.

4.2.5 Erklärendes Übersetzen

Leppihalme (2001, 143) unterscheidet das erklärende Übersetzen von Vorworten, Fußnoten und Glossaren. Laut Leppihalme vollzieht sich erklärendes Übersetzen innerhalb des Textes, während die anderen Erklärungen außerhalb des eigentlichen Textes stattfinden. Im Forschungsmaterial ist mit dieser Strategie zum Beispiel die Stadt *Bad Ragaz* übersetzt worden. Das Appellativ *Bad* ist in den Übersetzungen aus den Jahren 1928, 1938 und 1960 mit *'kylpypaikka'* (wörtlich: Badeort; (Luft-) Kurort) expliziert worden (S. 40).

4.2.6 Auslassung

Eine Auslassung ist laut Leppihalme (2001, 144-145) beim Übersetzen normalerweise die letzte Alternative. Manchmal kann es allerdings unnötig sein, eine Realienbezeichnung ausführlich zu übersetzen, wenn zum Beispiel die kulturellen Unterschiede zwischen Ausgangs- und Zielkultur zu groß sind.

Im Ausgangstext gibt es das Wort *Prünellen*, das in den Übersetzungen aus den Jahren 1928, 1938 und 1960 durch kulturelle Adaptation *tunturikasvit* (etwa: Fjell-Gewächs/-pflanze) übersetzt worden ist, aber in der Übersetzung aus dem Jahr 1994 ist es völlig ausgelassen worden. Es ist überraschend, dass die Auslassung des Wortes in der neuesten Übersetzung auftaucht, weil die Weltkenntnisse der Kinder nicht mehr so begrenzt sind wie in der Zeit der älteren Übersetzungen.

Beispiel 1

Das war ganz nach Heidis Wunsch, und mitten in die Blumen hinein setzten sich die Kinder, Klara zum erstenmal, auf den trockenen, warmen Alpenboden hin; das gefiel ihr unbeschreiblich wohl. Und nun rings um sie die wiegenden blauen **Glockenblumen**, die schimmernden **Goldröschen**, das rote **Tausendgüldenkraut** und um und um der süße Duft der braunen **Kolbenblümchen**, der würzigen **Prünellen**. (AT, 179)

Tämä oli Heidinkin toivo. Kukkain keskellä istuivat nyt lapset. Klara ensi kerran kuivalla, lämpimällä tunturilla. Heidän ympärillään häilyivät **sinikellot**, kimaltelivat **ruusut** ja **kultaheinän** kukat, siinä tuoksuivat ruskeat **nuijakukat** sekä muut **tunturikasvit**. (1928, 122)

Tämä oli Heidinkin toivo. Kukkain keskellä istuivat nyt lapset. Klaara ensi kerran kuivalla, lämpimällä tunturilla. Heidän ympärillään häilyivät **sinikellot**, kimaltelivat **päivännoudot** ja **kultaheinän** kukat, siinä tuoksuivat ruskeat **nuijakukat** sekä muut **tunturikasvit**. (1938, 122)

Se oli Heidinkin tarkoitus. Kukkien keskellä istuivat nyt lapset. Klaara ensi kerran kuivalla, lämpimällä tunturilla. Heidän ympärillään häilyivät **siniukellot**, loistivat **päivännoudot** ja **kultaheinän** kukat, siinä tuoksuivat ruskeat **nuijakukat** sekä muut **tunturikasvit**. (1960, 111)

Sitä Heidikin juuri toivoi, ja niin tytöt istuivat kukkien keskelle. Klara sai nyt ensimmäistä kertaa tuntea millaista oli istua kuivalla lämpimällä alppiniityllä. Heidän ympärillään loistivat **kukat** kaikissa väreissään ja ruskeitten »**nuijapäitten**» tuoksu ympäröi heitä huumaavana. (1994, 106)

5. EIGENNAMEN ALS REALIEN

Die Eigennamen bilden laut Bödeker & Wetzel-Sahm (1989, 235) eine besondere, zu den Realienbezeichnungen gehörende Gruppe. Die Eigennamen enthalten selten eine semantische Bedeutung, weil ihre hauptsächliche Funktion die Individualisierung eines Objekts ist. Laut Bertills (2003, 394) unterscheiden sich die literarischen Namen strukturell, inhaltlich und funktional von den alltäglichen Personennamen, aber auch die literarischen Namen sind wichtig für die Individualisierung eines literarischen Charakters. Die literarischen Namen haben oft auch die Funktion, spezifische Eigenschaften eines Charakters zu beschreiben. Solche Namen sind im Forschungsmaterial zum Beispiel die Namen *Geißen-Peter* und *Alm-Öhi*. Der Name *Geißen-Peter* wurde in allen Ausgaben teilweise mit Lehnübersetzung und in kultureller Adaptation *Vuohi-Pekka* genannt. *Alm-Öhi* seinerseits wurde in den Ausgaben aus den Jahren 1928, 1938 und 1960 kulturell adaptierend zum *Tunturisetä* (Fjell-Onkel), aber in der Neuausgabe aus dem Jahr 1994 wurde der verfremdende Eindruck des Namens behalten und der *Alm-Öhi Alppivaari* (Alp-Großvater) genannt. .

Beispiel 2

Öfters zog er mit dem **Alm-Öhi** aus, hoch in die Felsenberge hinauf, wo die alten Wettertannen herunternickten und der große Vogel in der Nähe hausen mußte, denn da schwirrte er manchmal sausend und krächzend ganz nahe an den Köpfen der beiden Männer vorbei. (AT, 50)

Usein hän meni **Tunturisedän** kanssa korkealle vuoristoon, missä ikihongat siinsivät ja missä suuri petolintu luultavasti asui, sillä siinä se rääkkyen yhtä mittaa liidellä suhahti ohitse aivan läheltä. (1928, 51, 1938, 51, 1960, 40)

Useimmiten tohtori ja **Alppivaari** nousivat jyrkkää kallionrinnettä sinne, missä kasvoi vanhaa kääkkyräistä kuusta ja missä isolla kotkalla varmaan oli pesänsä, sillä se lensi monta kertaa rääkyen aivan miesten pään päällä. (1994, 33)

6. ERGEBNISSE DER ANALYSE

Insgesamt wurden 44 Realienbezeichnungen betrachtet: 13 Personennamen, 5 Tiernamen, 6 geographische Namen, 12 Naturalien und 8 Kulturalien. Mit „Naturalien“ sind hier zur Natur gehörende Bezeichnungen und mit „Kulturalien“ zur Kultur gehörende Bezeichnungen gemeint. Die betrachteten Realienbezeichnungen wurden in zwei Hauptkategorien eingeteilt: Eigennamen und Gattungsnamen. Zu der Kategorie der Eigennamen gehörten Personennamen, Tiernamen und geographische Namen. In die der Kategorie der Gattungsnamen wurden Naturalien und Kulturalien eingeordnet. Der Einbürgerungs- und Verfremdungsgrad der Übersetzungen wurde mit Hilfe des von Leppihalme (2001) entwickelten Strategiemodells erörtert. Die Übersetzungsstrategien des Modells sind Fremdwortübernahme, Lehnübersetzung, kulturelle Adaptation, Verallgemeinerung, erklärendes Übersetzen und Auslassung. Eine Fremdwortübernahme wurde als extrem verfremdende und eine kulturelle Adaptation als extrem einbürgernde Strategie beurteilt. Beim Betrachten der Beispiele der Analyse wurde klar, dass es manchmal unmöglich ist, eine Realienbezeichnung nur nach einem Strategiemodell zu klassifizieren. Die Realienbezeichnungen der Beispiele waren auch manchmal inkonsequent übersetzt worden. Dabei wurden verschiedene Übersetzungsstrategien an verschiedenen Textstellen für dieselbe Realienbezeichnung verwendet. In der Übersetzung aus dem Jahr 1994 waren die Realienbezeichnungen auch mit einer so genannten „freien“ Übersetzungsstrategie übersetzt worden. Laut Vehmas-Lehto (1999, 29) kann mit einer freien Übersetzungsstrategie der gedankliche Inhalt des Ausgangstextes ausgedrückt werden. Die mit der freien Übersetzungsstrategie übersetzten Realienbezeichnungen und solche, die nicht nur auf Grund einer Übersetzungsstrategie klassifiziert werden konnten, sind in der Tabelle an der Stelle „andere Übersetzungsstrategien“ berücksichtigt worden. Jede Realienbezeichnung wurde einmal berechnet, also nicht nach der Häufigkeit ihres Vorkommens.

In den folgenden Tabellen werden zuerst die Realienbezeichnungen des Ausgangstextes dargestellt (Tabelle 1). In der folgenden Tabelle 2. werden die verwendeten Übersetzungsstrategien der Übersetzungen dargestellt. Zunächst aber erfolgen Hinweise zu den verwendeten Abkürzungen.

Eigennamen:Personennamen **P**Tiernamen **T**geographische Namen **G**.**Gattungsnamen:**Naturalien **N**Kulturalien **L**.

	P	T	G	N	K	
	Heidi	Türk	Maienfeld	Tannen	Almhütte	
	Peter	Bärli	Frankfurt	Fichtenbäume	(Hütte)	
	(Geißen- Peter)	Schwänli	Basel	Weideröschen	Maiensäß	
	Alp-Öhi	Distelfink	Bad Ragaz	Tausendgüldenkraut	Fünfer	
	(Öhi)	Schneehöppli	Alp	Cistusröschen	Taler	
	Brigitte		Falknis	Glockenblumen	Käsebraten	
	Tobias			Kolbenblümchen	Tafel	
	Klara			Goldkelch	Zehnerstückchen	
	Tinette			Goldröschen		
	Sebastian			Enziane		
	Barbel			Alpenröschen		
	Rottenmeier			Prünellen		
	Seseman					
Insg.	13	5	6	12	8	44

Insgesamt wurden 44 Realienbezeichnungen des Ausgangstextes berücksichtigt.

Tabelle 1. Die verwendeten Übersetzungsstrategien.

Übersetzungsstrategie	1928	1938	1960	1994
Fremdwortübernahme	14	12	12	13
Lehnübersetzung	6	6	6	3
Verallgemeinerung	1	1	1	0
Erklärendes Übersetzen	3	3	3	2
Kulturelle Adaptation	14	17	17	11
Auslassung	0	0	0	2
Andere Übersetzungsstrategie	6	5	5	14

Beim Aufstellen der Tabelle kam überraschenderweise zutage, dass Fremdwortübernahme und kulturelle Adaptation über die Jahre in den Übersetzungen fast gleichmäßig verwendet wurden. Es war auch überraschend, dass die Übersetzungen

aus den Jahren 1938 und 1960 in ihren verwendeten Übersetzungsstrategien dieselben Werte aufwiesen, obwohl die Übersetzungen an gleichen Stellen wörtlich voneinander abwichen. Die größten Unterschiede zwischen den Übersetzungen bei der Verwendung von Übersetzungsstrategien lagen bei den Realienbezeichnungen, die zu den Naturalien gehörten. Die zur Natur gehörenden Bezeichnungen wurden auch überraschend inkonsequent übersetzt. In den Ausgaben aus den Jahren 1928, 1938 und 1960 wurden die Naturalien meistens mit einer Lehnübersetzung übersetzt, aber in der Neuausgabe aus dem Jahr 1994 wurden sie mit einer freien Übersetzungsstrategie oder mit einer Mischung aus Lehnübersetzung, kultureller Adaptation und erklärendem Übersetzen übersetzt. Sogar die Auslassung wurde verwendet, obwohl diese Strategie laut Leppihalme (2001) nur als letztes Mittel gilt. Die Kulturalien wurden in den Übersetzungen aus den Jahren 1928, 1938 und 1960 einheitlich mit einer erklärenden Strategie oder mit kultureller Adaptation übersetzt, aber in der Neuausgabe aus dem Jahr 1994 wurden sie meist frei übersetzt. Einmal wurde auch die Auslassung verwendet. Bei den zur Kultur gehörenden Bezeichnungen war die freie Übersetzungsstrategie keine gelungene Lösung, weil der Eindruck der Realienbezeichnungen in der Ausgabe in den meisten Fällen anders als der des Ausgangstextes war.

7. SCHLUSSFOLGERUNGEN

Das Ziel dieser Arbeit war herauszufinden, wie die Realienbezeichnungen beim Übersetzen für Kinder in vier Ausgaben ins Finnische von Johanna Spyris Werk *Heidi kann brauchen, was es gelernt hat* übersetzt worden sind. Die Ausgaben des Forschungsmaterials stammten aus verschiedenen Zeiträumen. Es wurde vermutet, dass je ältere die Übersetzung wäre, desto einbürgernder die Übersetzung ausfiele. Auf Grund der vorgestellten Beispiele war es schwierig, sich ein einheitliches Gesamtbild über die globalen Übersetzungsstrategien der Übersetzungen zu bilden. Die Realienbezeichnungen wurden in den Übersetzungen unlogisch übersetzt, oder sie konnten nicht unter eine einzelne Strategie subsumiert werden.

Auf Grund dieser Arbeit kann festgestellt werden, dass die Übertragung von Realienbezeichnungen für Kindleser besonders anspruchsvoll in dem Fall ist, wenn der Ausgangstext besonders alt ist und stark seinen eigenen Zeitgeist atmet. Besonders problematisch sind die Realienbezeichnungen, die zur Natur oder Kultur gehören, weil

auch die Umgebung und Traditionen sich im Laufe der Zeit verändern. Deswegen assoziieren die Realienbezeichnungen in heutigen Lesern andersartige Vorstellungen als zum Beispiel im 19. Jahrhundert. Es gibt Pflanzen, die noch in der Zeit von Spyri wild wuchsen, aber nach dem Jahr 1800 ausgestorben sind oder nur noch als Gartenpflanze. Im Spyris Werk wurde auch *Käsebraten* am Feuer gemacht, aber heutzutage gibt es speziell dafür gebaute Elektroöfen.